

DE

IOANNE SCOTO ERIGENA

COMMENTATIO.

PROSTAT

BONNAE APUD ADOLPHUM MARCUM.

MDCCCXXXXV.

De vita et praeceptis Ioannis Scoti Erigenae.

Pars prior.

Caput I.

Ubi et quando natus sit Ioannes Scotus Erigena.

Quoniam primum de I. Scoti Erigenae patria dicendum esse visum fuit, rerum auctores parum certi de ea afferre solent, quippe qui in diversas partes abeant. Sunt, qui eum in Hibernia natum esse dicant, sunt etiam, qui Angliam eius patriam fuisse affirment, nec desunt, qui adeo de illa terra, quam nunc Scotiam appellamus, cogitare vix dubitent. Quod in tanta opinionum varietate nostra quidem sententia maximam veritatis speciem praebere videatur, ipsos antiquissimos scriptores secuti, atque praeterea Thomae Galei, Oxoniensis, coniectura[1]) plurimum adiuti, proponere conabimur.

Quod igitur olim more fuit receptum, ut homines cognomen haberent a patria ductum, id ipsum etiam in Nostro usu venit. Nam solitum eius nomen, Ioannes Scotus Erigena (sive Eriugena) procul dubio duo ad patriam ipsius significandam additamenta habet. De priore primum videbimus. Scotum eum dictum esse, quod Scotus i. e. Scotorum gentis fuerit, certum est, cum auctores eius aequales iidemque gravissimi passim testentur, eum natione Scotum fuisse.

Nicolaus quidem I. pont. max. in epistola de Nostro ad Carolum Calvum scribit: „Ioannes, genere

---

1) cf. Ioannis Scoti Erigenae de div. Nat. libri V diu desiderati. Accedit appendix ex ambiguis S. Maximi graece et latine. Oxonii. MDCLXXXI. — Testim. veterum de I. Sc. E., p. 9 seq

Scotus[2])." Pardulus, episcopus Laudunensis, qui item Nostri mentionem facit, „Scotum illum" ait, „qui est in palatio regis (Caroli Calvi) Ioannem nomine scribere coegimus[3])." Idem plane de eo affirmant, qui „Scotigenam" ipsum appellant. Hi sunt Hincmarus, archiepiscopus Remensis[4]), et Anastasius bibliothecarius[5]).

Quum igitur Ioannes noster fuerit natione Scotus et de eius patria hac saltem in re omnes consentiant, fuisse eam in illis insulis, quae a nobis Magnae Britanniae nomine appellantur, sine ulla dubitatione hoc concedendum esse putamus, sponte sequi, ut in illarum Magnae Britanniae partium aliqua locum natalem habuerit Ioannes, in qua per eam aetatem Scoti homines sedem habuerunt. Quae partes fuere inprimis Hibernia, Scotia, Wallia. De Hibernia atque Scotia res est notior, quam ut ulla explicatione indigeat[6]): de Wallia paucis dicendum videtur. Hac igitur in terra etsi homines, a Scotorum gente diversi, propriam certamque habitationem obtinuere, tamen una cum hisce etiam Scotos consedisse atque iis temporibus, quibus Noster in hanc lucem editus est, habitasse, certissimis argumentis ducti, statuendum esse arbitramur. Primum enim vel per

---

2) cf. Natalis Alexander in hist. eccles. seculi IX et Xmi, dissert. XIV, §. 4. in fine. Gale. l. l. testim. p. 6 et 8.

3) cf. Gale. l. l. testim. p. 5. Hic ipse Parduli locus ex epistola ab eo ad ecclesiam Lugdunensem scripta exstat in libro eccles. Lugd. de tribus epistolis — exp. 39. Vid. Maxima biblioth. vet. patrum — editio Lugdunensis — tom. XV, p. 688 A. —

4) cf. Hincm. de praedest. dei et de libero arbitrio c. 31.

5) cf. Fragm. epistolae ab Anastasio ad Carolum Calvum scriptae, apud Gale. l. l. testim. p. 8.

6) cf. Thomas Moore, history of Ireland. Vol. I, cap. VI et VII. — Isidori orig. XIV, 123. Bedae Venerab. hist. eccles. gentis Anglorum I, 1. Mabillon. Annal. Bened. tom. I p. 206. Nouvelle biblioth. des auteurs ecclésiast. par Mre L. Ellies du Pin. tom. VII, p. 77, nota a. —

se liquet, hanc occidentalem Angliae oram, cui nomen Walliae, quippe quae Scotis, genti tam inquietae et bellicosae atque iam ante Christum natum Hiberniam incolenti, proxime adiacuerit, iam per multa ante Ioannem nostrum secula sive bello sive profectionibus a Scotis saepenumero accessam. Neque frustra huius rei indicia apud rerum Hibernicarum auctores quaeruntur [7]. Nonne autem necesse fuit, tali occasione oblata Scotos homines hic illic per Walliam remanere sibique domicilium constituere? Deinde sine ulla dubitatione temporum decursu factum est, ut Pictorum gens e Scotia profecta in Wallorum finibus consederit, eosque ipsos, qui etiam nunc sunt, Wallos progeneraverit [8]. Quum vero, huic Pictorum genti Scotos fuisse coniunctissimos, fidosque se ipsi addidisse peregrinationum bellorumque socios, ex historicorum libris constet [9], certe dubitari non potest, quin una cum Pictis etiam Scoti in Wallia incoluerint atque praeterea retento proprio suo Scotorum nomine inter Pictos habitaverint. Nec temporum ratio his nostris rationibus aliena est: haec enim facta sunt circiter DC. post Christ. nat. annum [10], et Ioannes noster, non mutatis, quantum reperimus, per ea tempora Walliae incolis, circiter DCCC. post. Christ. nat. annum in hanc lucem susceptus est. Restat, ut auctoritatem Thomae Galei afferamus, qui, eandem nobiscum rem probaturus, diserte ait „Scotos aliquando Wallorum fines occupasse [11]“ — ut sit in libro ecclesiae Landavensis et apud Giraldum Cambrensem.

Quibus ita expositis apparet, posse tam illos, qui Hiberniam, quam qui Scotiam vel denique ipsam Angliam

7) cf. Thom. Moore. l. l.
8) cf. Thom. Moore. l. l.
9) cf. Thom. Moore. l. l. (hoc loco cf. Bedae Vener. hist. eccles. gentis Angl. I, 1), 174 s. s. 180, 273.
10) cf. Thom. Moore. l. l.
11) cf. Thom. Gale. l. l.

Nostri patriam fuisse contendunt, etsi natione Scotus fuit, recte iudicare. — Iam vero de singulis videndum est.

Qui in Hibernia Ioannem nostrum natum esse volunt, pluribus utuntur argumentis [12]), quorum summam ordine proponemus simulque diligenter examinabimus. —

Quod igitur primum Ioannes fuerit genere Scotus, Hibernia illis temporibus propria Scotorum sedes, hoc argumentum conciderit, dummodo cogitaveris, etiam in Scotia et in Wallia illis temporibus habitavisse Scotos.

Deinde habent s. Prudentium, episcopum Tricassinum (sive Trecensem), qui cum Ioanne vixit et de eo loquens „Te solum", ait, „omnium acutissimum Galliae transmisit Hibernia [13])". — Verum ne ex hoc quidem quidquam sequitur, nisi Ioannem ex Hibernia in Galliam venisse: nullo modo inde efficitur, ut etiam in Hibernia natus sit. Sed putaveris forsitan, nos s. Prudentii verba nimis ad apicem esse interpretatos: nec plura concedere recusamus. Nam esse potest, ut Ioannes in Hibernia fortasse longum per tempus literis operam dederit, atque ita ab Hibernis eruditus in Galliam se contulerit. Quod re vera factum videri, infra [14]) ostendemus. Haec autem concessio nostra omnino

12) cf. Histoire litéraire de la France. Par des Religieux Bénédictins de la Congrégation de S. Maur. tom. V, p. 416. — Du Pin, nouv. biblioth. l. l. (sc. tom. VII) p. 77. — Thom. Moore. l. l. Vol. I, cap. 13. Interp. Germ. Vol. I, p. 354. cet. cet.

13) cf. Thom. Gale. l. l. testim. p. 4, qui hunc locum habet ex S. Prud. libro „de praedest. adversus Scotum" cap. 14 cf. Maxima biblioth. vet. patrum, edit. Lugdunensis — tom. XV, p. 534 E. —

Hoc loco S. Prudentius „Hibernicis Erigenae eruditionibus" opponit — „suam ipsius eloquentiam Celticam," qui tamen, ut ipse de se ait, — fuit „Hesperia genitus, Celtas deductus et altus" — cf. hist. litt. de la France tom. V, p. 240 — et Mabill. annal. Bened. tom. III, p. 6. —

14) In cap. II.

s. Prudentii verbis satisfaciet. Certe Marcus quidam saepenumero dicebatur Hibernus, cum esset educatus in Hibernia, natione Britto, ut de eo scribit Ericus Antissiodorensis in fine lib. I de miraculis s. Germani [15]).

Restat tertium argumentum, cui auctores plurimum tribuere solent. Thomas quidem Mooreus tantum in eo vult inesse, ut nullum prope argumentorum pondus vincere non queat; et C. B. Schlueterus ait [16]): Thomam Mooreum in re sua „confirmanda certissimis" inniti „argumentis." —

Hi igitur ita contendunt: „Hiberniam Ioannis nostri patriam esse, propterea quod nulla alia de causa fieri potuerit, ut cognomen gereret Erigenae, quod sit in Erin (sive Hibernia) nati." —

Itaque ad alterum Ioannis nostri cognomen, quo, id quod supra iam monuimus, patria eius significetur, perventum est.

Hoc cognomen Ioanni, cum omnes omnino viri docti usque ab antiquis temporibus hac de re consenserint, a patria inditum videri concedimus; ab Erin patria id ductum videri negamus: imo quum duo priora argumenta non ostenderent, Ioannem in Hibernia esse natum, hoc potius ostendi putamus, eum non in Hibernia esse natum. Nam primum iure mireris, qui factum sit, ut potius vocabulo semibarbaro Erigena appellatus sit, quam mere latino Hibernigena. Deinde, ut iam Petrus de Marca, vir doctissimus, archiepiscopus Parisiensis, animadvertit, ab Erin formari debuit non Erigena, sed Erinigena. Sunt quidem, qui dicant, Ioannem etiam Eringenam appellatum esse, sed horum decretum omni auctoritate caret, quum ante Trithemium, quod nos quidem invenerimus, nemo de Eringena locutus sit, et ex Thoma Galeo satis constet, Ioannem antiquissimis

---

15) cf. Th. Gale. l. l. — test. p. 10. — Erici liber exstat in P. Labbei biblioth. M. ss. tom. I.

16) cf. I. Scoti Erig. de div. nat. libri V. Editio recognita et emendata. Monast. Guestphalorum MDCCCXXXVIII. p. III.

temporibus nisi Erigenam vel etiam Eriugenam appellatum non esse [17]). Nam Thomas Galeus l. l. haec habet: „Omnes codices mmss. uno quasi ore et perpetuo prae se ferunt aut Erigenam aut Eriugenam . . . et quidem in antiquis libris saepius Eriugena dicitur, quam Erigena; certe in codice ultimae antiquitatis (qui nunc servatur in biblioth. collegii s. Trinitatis Cantabr.), quo usus est Usserius Armachanus et ego quoque, scribitur Eriugena, non Erigena. Ita quoque Suffridus Petri, ita in suis reperit Dionysius Petavius, ita Philippus Labbeus.“ — Constat denique inter omnes, Nostri temporibus plurimos ex Hibernia in Galliam venisse viros, doctrinae laude admodum florentes, nec tamen ullum reperies, qui appellatus sit Erigena; omnes sive Scoti, sive Hiberni, sive Scoto-Hiberni dicebantur. Ericus quidem Antissiodorensis ad Carolum Calvum ita scribit [18]): „Quid Hiberniam memorem, contempto pelagi discrimine, pene toto cum grege philosophorum ad littora nostra migrantem!“ — Eadem de re consuli potest Iacobus Usserius, Armachanus archiepiscopus, in praefatione ad epistolarum Hibernicarum syllogen: plures enim hicce vir doctissimus recenset Hibernos, qui per Caroli magni, Caroli calvi, Alfredi magni tempora doctrina praestantes innotuere. Qui vero ob patriam Hiberniam Erigena cognominatus sit, inventus est nemo.

Certissimum igitur esse putamus, Ioannem non ideo esse cognominatum Erigenam, ut indicetur „ab Erin genitus [19]), sed cognomen Erigenae ipsi aliunde venisse. Id quum intelligerent viri docti, coeptum est quaeri, num vestigia aliqua deprehenderentur, unde Erigenae nomen ductum videri possit.

Iam cuncti statuerunt, id quod nos quoque probamus,

17) cf. Thom. Gale. l. l. testt. p. 9.

18) cf. Thom. Moore. l. l. I. 13.

19) Supra diximus „in Erin natus:“ accuratior grammaticae ratio postulat „ab Erin genitus.“ Cf. anguigena, alienigena, Latonigena. . .

non minus Erigenae, quam Scoti nomen ad Nostri originem declarandam pertinere, atque ita porro, quum nomine Scoti natio — et inde terra patria significata sit, nomine Erigenae ipsam regionem, vel ipsum oppidum, in quo huius coeli lucem primum conspexerit, indicari.

Hanc rationem secutus G. Mackenzius coniectura assequi voluit, Scotiam esse Ioannis patriam [20]. Nam in Scotia situm esse oppidum Aire, quod fortasse progeneraverit Ioannem, quum ex huius oppidi nomine facile ductum esse possit nomen Erigenae.

En quidquid causae viri docti, ut Scotiae patriae Ioannem vindicarent, in medium protulerunt. Verum in eo, dum certius vel probabilius aliquid inveniatur, haud facile quemquam acquiescere posse arbitramur. Quod dum neque ex Hibernia, neque ex Scotia allatum videmus, Thomas Galeus attulit ex Wallia. Illius sententia fere haec est: nomen Erigenae non esse compositum, sed simpliciter ductum a nomine loci natalis. De hoc loco natali ita disserit [21]: „Est Ergene pars non contemnenda Herefordensis comitatus, Walliae contermina: imo, unum e regnis Walliae fuit hoc tempore, Alfrido tributarium. In hoc tractu reperio locum Eriuven, quae quidem dictio parum discrepat ab Eriugen [22] (et contracte Ergene). Iam tota terra ab ipsis Wallis modernis dicitur Erynug, vel Ereinuc. Qui observaverit, quantae in aliis dictionibus barbaris ad normam latinam detorquendis mutationes plerumque fiant, non aegre has leviusculas altercationes mihi hac in voce concedet. Enimvero liber ecclesiae Landavensis in tom. III. Monastici Anglicani, Giraldus quoque Cambrensis in Cambriae descriptione

20) cf. G. Mackenzie, Lives and Characters of Scots Writers. — Edinb. 1708 fol. Vol. I, p. 49.

21) cf. Thom. Gale. l. l. testt. p. 10.

22) Monendum est hoc loco, Nostrum, ut supra ostendimus, in antiquissimis libris tam Eriugenam dici, quam Erigenam. Quae res maximi profecto est momenti. —

plenius de hac regiuncula docebunt. Quorum hic notat, fuisse partem dioeceseos Menevensis[23]) . . . Huius quoque provinciolae meminit liber Domesday, in quo sic lego: „„Hae consuetudines erant Wallensium T. R. E. in Archenefeldt, i. e. Ergene.““ —

Quae cum ita sint, hanc de Scoti patria coniecturam nemini non placituram esse arbitramur. Nobis certe ita arridet, ut, qui praeterea nihil, quod propius ad veri similitudinem accedat, eruere posse videamur, hoc loco in ea acquiescendum putemus. Idque eo libentius facimus, quum etiam virum doctissimum Dr. C. F. Hockium, cuius iudicium nobis plurimi esse debet, hac in sententia versari videamus[24]).

Restat, ut iam de tempore, videamus quo natus sit Ioannes. Etsi igitur ne hac quidem de re apud antiquos auctores disertis verbis quidquam perscriptum sit, reperiuntur tamen indicia, ex quibus saltem aliquid colligi queat. Constat enim quodammodo de tempore, per quod doctrinae laude conspicuus fuit.

Nam versus aliquot ab ipso confectos habemus[25]), qui, cum Ioannis VIII, Summi Pontif., mentionem faciant, non ante finem anni DCCCLXXII. p. Chr. nat. scripti sunt; nec tamen praeterquam quod iam circiter annum DCCCLXXV., ut cum aliqua certe verisimilitudine ex epistola Anastasii bibliothecarii, de Ioanne nostro ad Carolum Calvum

---

23) Est igitur fortasse, ut veri aliquid lateat in eo, quod Bulaeus (hist. Univ. Paris. tom. I, p. 609) et Wood (hist. et antiq. Oxonii p. 15) auctoribus Baleo et Pitseo illud oppidum, cui nomen S. Menevia sive Fanum Davidis, Ioannis locum natal. fuisse putant. Hisce enim auctoribus, de I. Scoto Erigen. referentibus, parum fidei haberi posse, infra (cap. V) ostendemus. —

24) Cf. eius de I. Sc. Erig. scriptiunculam, quae reperitur in ephemer. Bonnens. fasciculo XVIto p. 33—57.

25) cf. Acta Sanctor. ord. S. Benedicti. Pars II, p. 512.

scripta [26], colligitur, diem supremum videtur obiisse, ullis omnino, quae probari possint, argumentis, id quod infra (cap. V) ostendemus, efficitur, ipsum ultra annum circiter DCCCLXXV. vitam produxisse.

Deinde satis exploratum habetur, iam circiter annum DCCCL. Ioannem nostrum ea doctrinae gloria per Galliam notum fuisse, ut in summorum virorum de praedestinatione controversia Hincmarus, archiepiscopus Remensis, et Pardulus, episc. Laudunensis, eum, qui suam quoque hac de re sententiam literis illustraret, impulerint [27]. Scoti liber de praedestinatione prodiit anno DCCCLI [28]. Huc accedit, quod Scotus sine ulla dubitatione, ut in capite III. ostendemus, iam ante DCCCL. Caroli Calvi iussu Pseudo-Dionysii Areopagitae libros ex graeco sermone in latinum transtulit. Verum si quis hanc ipsam rem accurate perpenderit, facile, opinamur, concedet, Ioannem iam aliquot fortasse annis ante annum DCCCL. in Gallia fuisse. Quae res mirum quantum eo firmatur, quod s. Prudentius, episcopus Tricassinus, ut procul dubio affirmare posse videmur, iam ante annum DCCCXLVII. in intimam cum Ioanne nostro familiaritatem pervenit; idque in ipsa Caroli Calvi regia versans. Compellat enim s. Prudentius in libro suo, qui inscribitur „de praedestinatione contra I. Scotum Erigenam,“ quique liber eo ipso, cuius mentionem fecimus, Ioannis Scoti de praedest. libro, provocatus erat, eum ut hominem, antiqua iam familiaritate sibi coniunctissimum. In ipso libri exordio [29] „Blasphemias tuas,“ ait, „Ioannes percurso perversitatis tuae libro eo molestius accepi, quo te familiarius am-

26) cf. Nat. Alex. hist. eccles. tom. VI, dissertat. de I. Scot. Erigena . . . §. 1, VI.

27) cf. sup. not. 3. —

28) cf. Nat. Alex. hist. eccles. saec. IX-X. diss. V, §. VI. N. VII; hist. litt. de la France, tom. V, p. 422 med., p. 248 extr., p. 229. med.

29) cf. Maxima biblioth. vet. patrum tom. XV, p. 468 D.

plectebar, peculiarius diligebam," — et in fine eiusdem libri [30]) haec habet: „His in nomine Dei, pro captu meae pusillitatis, tuae quoque correctionis, Frater Ioannes, gratia, exoratis, libet succincte singula adnotare." — Atqui s. Prudentius, puerulus ex Hispania patria in Galliam deductus ibique educatus, complures annos ante dioecesin Tricassinam ipsi mandatam mandandamve in Caroli Calvi aula vixit [31]), literarum studiis unice deditus: anno autem DCCCXLVII. eum iam suscepisse invenimus dioecesin Tricassinam [32]). Quae cum ita sint, nemo non libenter adsentietur Thomae Mooreo, in his rebus Laniganum sequentem, qui putat, circiter annum DCCCXLV. Erigenam ad Gallos venisse [33]).

Quodsi, quae adhuc de Scoti aetate disputata sunt, id quod facile crediderimus, a vero non abhorrent, Guilielmo Malmesburiense accersito certius quodammodo natalis eius annus constitui potest. Is igitur, antiquissimus — quantum reperimus — auctor, qui data opera de Erigenae historia egit, quemque posteriores chronicorum scriptores hac in re, ut fit, ad verbum fere secuti sunt, duobus locis, quos ex „ineditis" eius libris Thomas Galeus integros exscripsit [34]), satis aperte docet, Erigenam, adulta iam aetate, atque ab omni doctrinae genere instructum, in Galliam perrexisse ad Carolum Calvum, qui ob eam ipsam, quam miram in homine inesse viderit, literarum scientiam, eum aula sua benignissime exceperit. Neque habemus, cur hac in re, id quod infra in aliis rebus usu veniet, Guilielmo sit diffidendum.

Cum utroque loco iisdem fere verbis usus sit, alterum

---

30) cf. l. l. p. 592 B.

31) In qua Erigena quoque fuit. Vid. sup. not. 27.

32) cf. Hist. litt. de la France tom. V, p. 240 seq. — et qui ibi laudantur auctores. —

33) cf. Historia eius Hib. Vol. I, cap. 13. Vers. German. Vol. I, p. 354.

34) cf. Thom. Gale. l. l. testim. p. 5 et p. 7.

tantum, eumque maxime perspicuum huc apponemus[35]: „Hic (Erigena) relicta patria (in) Franciam ad Carolum Calvum venit, a quo magna dignatione susceptus, familiarium partium habebatur, transigebatque cum eo tam seria, quam ioca, ... quia miraculo scientiae eius rex captus ... esset.“ —

Si igitur accuratius tandem eum, quem quaerimus, annum constituere velimus, haec sint observanda: primum, ostendi potius posse, Erigenam, etsi sub finem anni DCCCLXXII. adhuc vixit, tamen ante annum DCCCLXXV. mortuum esse, quam eum post hunc ipsum annum vixisse; deinde, eum circiter annum DCCCXLV. adulta iam fuisse aetate atque ab omni doctrinae genere instructum. — Atque hinc, dum illorum temporum, quibus haud facile ante tricesimum vitae annum quisquam talem sibi doctrinae gloriam parare potuit, rationem habueris, facile nobiscum colliges, natum videri Erigenam inter DCCC. et DCCCXV. fere p. Chr. nat. annos.

Verum utcunque res se habet, hoc certe non veremur, ne quis nobis opponat Staudenmaierum eumque, qui hunc secutus est, Schlueterum[36]), qui Erigenam circiter annum DCCCXXVIII. natum esse volunt, his usi rationibus[37]: „Circiter annum DCCCLIII. Erig. iam fama satis magna excellebat“ (— vidimus, hoc ipsi iam pluribus annis ante eum annum contigisse —): „scripta eius iuvenilem spirant animi ardorem“ (— talia argumenta iam per se admodum esse solent infirma: praeterea, si Hockio[38]) credimus, omnia alia invenimus —): „itaque confidenter, Erigenam illo, de quo diximus, tempore, vicesimum quintum vitae annum egisse, statui potest.“

---

35) cf. Gale. l. l. p. 7. —

36) cf. eius librum, quem sup. not. 16 laudavimus, p. III.

37) cf. Staudenmaier Ioh. Scot. Erigena und die Wissenschaft seiner Zeit. Erster Theil. Frankfurt a. M. 1834. p. 126 seq., ubi tamen in ima pag. 126, ut ex iis, quae sequuntur, patet, pro 853 mendose scriptum est 858.

38) cf. librum nota 24. laudat.

Caput II.

Quae in Ioanne Scoto fuerint eruditio atque litterae, et unde eas perceperit.

Recognoscentibus nobis tantummodo ea, quae iam proximo capite de Scoto disputata sunt, promptum propositumque erit, haud vulgari illum hominem, quae eius aetatis est ratio, doctrina excelluisse, atque adeo inter ipsius aequales, qui hac in re ipsi compararetur, vix inventum esse quemquam. Quae Scoti doctrina hic paulo accuratius est persequenda. Semel tamen atque universe ita monitum esse volumus, quidquid hoc loco ipsi laudis tribuatur, id, nisi eius aetatis habita ratione, ipsi tributum non esse.

Primum igitur satis magnam in eo deprehendimus latinarum litterarum cognitionem. Laudat Boëthium, Plinium, Virgilium, Ciceronem, alios; quos magnam partem ipse legit [1]: plurima latine scripsit, eiusque oratio tam poëtica quam prosa est perspicua, plena, fere elegans. Quo factum est, ut adeo Chrysostomi eum cognomine honestaverint [2]. Deinde etiam, id quod certe admirandum est, graecae linguae scientiam sibi comparaverat; nec eam mediocrem. Est quidem, ut ex antiquis Graeciae scriptoribus classicis vix ullum legisse videatur: verum inter patres ecclesiae, quos vocant, longe melius novit graecos quam latinos. Illos saltem saepissime testes profert, illos plurima laude prosequitur [3]. Scriptis suis, praecipue quae sunt de genere

---

1) cf. de div. nat. I, 56; III, 11; IV, 7; III, 34—36; I, 16; I, 33; II, 17; III, 33; I, 43, 45, 8, 10, 7, 59 cet. — De praedest. XVIII.

2) cf. Staudenmaierum p. 206, Gale. testim. p. 13.

3) Platonem saepius citat; nec tamen eius libros ipse videtur excussisse: cf. de div. III, 36. Si quemquam, Aristotelem suis oculis viderit: cf. Roger. Baco. apud Wood. histor.

poëtico, multa graeca inseruit; in carminibus eius integri versus graeci reperiuntur [4]). Nonnullos quoque Pseudo-Dionysii Areopagitae libros et Scholia Maximi cuiusdam, quae et ipsa subdititia dicuntur, rege Carolo Calvo postulante [5]) e Graeco sermone in latinum convertit.

Quod vero fuerunt, qui vel hebraice et syriace Erigenam scivisse suspicarentur [6]), eos certe opinio fefellit: satis enim apertum est, nisi paucissima, nec ea tam hebraica aut syriaca, quam super hebraicis et syriacis, ipsum non tenuisse. Uno tantum loco [7]) syriaca quaedam affert, sed ita, ut ipse indicet, sese s. Basilio ea debere. Hebraicorum saepius quidem mentionem facit, nec tamen doctius; quippe quae et ipsa suis oculis minime inspexerit. Ablegamur [8]) ad locum in secundo (c. 20) de divisione nat., ubi legitur „„terra autem erat invisibilis et incomposita;" sic transtulerunt LXX. interpp.; seu secundum hebraicam veritatem, „terra autem erat inanis et vacua."" Eodem iure ad plures etiam locos ablegari possimus. Hi vero loci, quam parum ponderis soli per se habeant, luce est clarius [9]). Nec desunt alii loci, ubi Erigena manifestos LXX

---

univ. Oxon. 1, p. 15. Deinde cf. de div. nat. II, 29; III, 21, 26, 27, 30, 32, 33, 34; IV, 16; IV, 1; II, 28; IV, 3; V, 23; I, 10. cet. cet.

4) cf. edit. Schlueteri p. 597, 601, 602, 603, 604, 609.

5) cf. infra cap. III.

6) cf. Ioann. Scotus Erigena, oder von dem Ursprung einer christlichen Philosophie und ihrem heiligen Beruf. Von Dr. Peter Hiort. Koppenhagen 1823. p. 44 seq. — Hegel's Vorles. über die Gesch. der Philos. Band III (opera omnia, Vol. XV.) p. 160—161. — Sunt autem Hegelii de Scoto tot fere errores, quot dicta. —

7) cf. de div. nat. II, 19—20.

8) cf. Hiort. l. l.

9) cf. Staudenmaier p. 206 seqq. not. 5. Atque ea ipsa locutio; „Hebraica veritas" — procul dubio ad S. Hieronymi versionem spectat; huius enim illud nomen fuit.

interpretum et vulgatae versionis errores amplexus," de hebraica veritate „nihil cogitat[10]). — Libro V. de div. nat. cap. 38, ita scribit: „Iosaphat compositum est ex *ἰαὼ* et *Σαφάτ*. Et *ἰαὼ* quidem multas interpretationes habet; interpretatur enim visibilis, aut Dominus, aut gloria, aut existens, aut erat, aut est, et futurus est; *Σαφὰτ* autem vertitur in iudicium." — Quod certe scripturus non fuerat, si non ex Graeco aliquo hebraica sua sustulisset, sed ipse hebraicum sacrorum bibliorum codicem evolvisset[11]). Huc accedit, quod ipse (de divis. nat. V, 2 med.), ubi interpretationem nominis „Cherubim" proponit, eius interpretationis auctores laudat Pseudo-Dionysium Areopagitam et Epiphanium (cuius librum „de hebraicis nominibus" citat).

Cave tamen credas, nos hac disputatione de Scoti laude quidquam detractum velle. Verum neque in virtutibus eius commemorari voluimus, quae non essent, et brevi patebit, quam haec ipsa disputatio ad aliam de Scoto quaestionem diiudicandam pertineat.

Quidquid Scoti temporibus praeter sacras litteras in scholis docebatur, liberalium artium fere finibus circumscriptum erat. Neque inter eius aequales inventus est, qui harum artium fere fines ultra ea, quae tum in hominum manibus esse solebant, compendia, ullo modo proferret. — Iure igitur iam laudandus est Ioannes, qui tantam cum hisce libris contraxisse videatur familiaritatem, ut omnino in iis habitaverit. Certe enim, etsi illos libros non omnes omnibus

---

10) Velut de div. nat. II, 29, ubi locum illum Psalm. CX. (Vulg. CIX) v. 3 — omnino perperam conversum habet.

11) Saltem enim, opinamur, hebraicum nomen יְהוֹשָׁפָט (Iehoschaphat) non scripsisset „Iosaphat," ut Graecis, quippe quibus littera h desit, et inde Vulgatae, quam vocant, mos est; neque solvisset hoc nomen in *ἰαὼ* (quod hebraicum non est) et *Σαφάτ*, sed in יְהוָֹה (Ieho[vah]) et שָׁפָט (schaphat). —

locis nominat, res, quas continent, satis sibi cognitas fuisse, ubique scriptis suis declarat. Cuius rei argumento singulos locos allegare, longum est, neque necessarium arbitramur [12]). Nam supra iam Malmesburiensem audivimus, cum ita narraret, Carolum calvum „miraculo scientiae," qua fuisset Scotus, captum, in omnibus rebus ei plurimum indulsisse. Unum tamen hoc loco monendum esse putamus; Scotum nostrum de rebus mathematicis disputantem, mirum quantum a mathematica subtilitate abesse deprehendi: quod cum alias ipsi usu venit, tum vero (de div. nat. III, 34—36), ubi pluribus explicat, quae sibi de mensura terrae, lunae cet. cet. verisimillima videantur [13]).

Itaque eo perventum est, ut, quae in Ioanne fuerit philosophiae et theologiae scientia, demonstrandum sit.

Certum igitur exploratumque habemus, omnium earum rerum, quae illa aetate a theologis discebantur, ipsum satis gnarum fuisse. Quantopere graecis ecclesiae patribus sese dederit, iam supra expositum est, nec iterum decantare libet: et latinos, etsi rarius eorum testimonia profert, tamen ideo non neglexit. Augustinum quidem pluris fere aestimare et diligentius legisse videtur, quam ullum de graecis [14]).

Sacram deinde scripturam, quo studio pervolutavit?

---

12) Qui tamen singulos locos inspicere voluerit, adeat de div. nat. I, 16, 22, 29, 32, 33, 39, 46, 53; III, 38; V, 4; praecipue III, 34—36 et de praedest. cap. XVIII.

13) Quare Schlueterum etiam in eo errasse credimus, quod (p. III) dicit „Carolus calvus rex Scotum Parisios vocavit et magistrum in mathesi . . . constituit." — Ceterum id quoque fatendum est, nullum omnino a nobis testem repertum esse, cuius auctoritate confisus Schlueterus hoc dixisse putari queat.

14) cf. de div. nat. I, 43; IV, 14 (ubi „scientissimum divinissimumque theologum" „tantum et tam magnum virum" eum appellat, aliisque praeterea laudibus ornat, nec non diligentissimam eius lectionem ostendit), I, 45; II, 15, 20, 23, 28, 29; III, 8, 16 cet. cet.

Quam omnium virium intentione accuratissime explicare conatus est? Innumera huius diligentiae argumenta vel solis de divisione naturae libris inesse videmus. — Nec denique alia de causa fieri potuit, ut bis in doctissimorum hominum de rebus theologicis dissensione, id quod mox peculiari disputatione persequemur [15], a gravissimis viris et ipse ad scribendum sit impulsus.

Quod autem in theologiae fines ingenio suo philosopho nimis acre permisisse dicitur imperium, licet verum sit, hanc tamen sententiam nostram irritam non facit.

Iam vero in philosophia, quicunque idonei huius rei iudices sunt, Scoto prae omnibus eius aequalibus palmam deferre non dubitant. Prodeat vir celeberrimus, I. Bruckerus, qui in critica philosophiae historia [16] ita scripsit: „Nemo hoc saeculo (IX) philosophiae laude magis eminuit, quam I. Scotus." Et deinde: „Sapientis nomen ob philosophiae notitiam prorsus singularem accepit. — — In pusillo (Scoti) corpore magnum habitavit ingenium — supra modum acutum et excellens, sic, ut nemo illi ista aetate in philosophia praestiterit." His Bruckeri dictis, quibus plura eiusdem auctoris addere possemus, non minus Scoto honorifica, omnino consentiunt alii viri, quorum iudicium et ipsum plurimi apud nos ponderis esse debet [17]. Atque de industria eos tantum hoc loco testes adhibuimus, qui ipsam Erigenae philosophiam summo opere detestantur. Qua de re iterum Bruckeri verba transscribere liceat: praesertim quum simul, id quod in extrema huius capitis parte nobis usui erit, apertissime declarent, qualis haec ipsa philosophia fuerit. Ait igitur Bruckerus [18], omnem Scoti philosophiam

15) cap. IV.

16) cf. tom. III (edit. Lipsiens. 1741) p. 614 seq.

17) cf. Dr. Hock. l. l. p. 33 seqq., Tennemann. hist. philos. Vol. VIII. pars I, p. 65 seqq., doctissimi Benedictini e congregatione s. Mauri in hist. litt. tom. V, p. 417 cet. cet.

18) cf. l. l. p. 621. Quare hic ad Erigenae philosophiam de-

huc redire: „Omnia quaecunque sunt, non radicaliter modo et virtualiter, sed et essentialiter in Deo contineri, atque adeo omnia ex Deo ab aeterno progressa esse et fluxisse, inque varias classes inferiorum et superiorum, deteriorum meliorumque entium distincta tandem in fontem originemque suam (i. e. in Deum) reditura esse.“ Iure de eadem Erigenae philosophia hoc quoque legitur apud Bruckerum[19]: „Quae quamvis externa dialecticae methodo tractandique ordine Aristotelem referat, quem Scotus, graecae linguae accurate gnarus, legisse videtur, tota tamen Alexandrinum Platonicorum recentiorum systema exprimit, apertumque facit, totam eum (Scotum) metaphysicam suam ex Pseudo-Dionysio (Areopagita) hausisse, et iuxta horum philosophorum placita philosophari.“ —

Atque de Scoti doctrina satis dictum est. Venimus nunc ad id, cuius gratia totam illam disputationem hoc loco inseruimus, unde Scotus doctrinam suam perceperit.

Quamquam ea aetate, qua nostro iudicio Erigena natus est, saeculo nono ineunte, per totam Scotiam atque Angliam litterarum studia omnino intermortua iacebant, tamen, sive in Scotia natalem locum habuit, sive, id quod nobis certissimum visum est, in Anglia, utroque certe loco prima eruditionis atque doctrinae suae fundamenta facillime sibi constituere potuit. Asserus quidem, vir ille doctissimus, cuius fidelissima opera in excitandis litterarum studiis Alfredus magnus utebatur, in ea ipsa regione [20]), qua Erigenam

---

clarandam Bruckeri potius verbis uti maluerimus, quam nostris, est, opinamur, in promptu. — Neque magno opere nos movet, quod unus et item alter, qui syllabarum aucupem velit agere, in his Bruckeri verbis, quae reprehendat, facili opera invenire possit. —

19) cf. l. l. p. 620. —

20) In parte, ut traditur (cf. supra cap. I) dioecesis Menevensis: atque in ipsa Menevia Asserus ad litteras incubuit. Cf. Mabill. annal. Bened. lib. XXXVIII, n 71.

natum videri diximus, non solum educatus verum etiam eruditus est. Nec multo postea hoc factum esse constat.

Considerantes autem, quantam rerum copiam quam accurate cognitam habuerit Erigena, sine ulla dubitatione reiicimur ad Hiberniam, quae illis temporibus et florentissima optimarum artium quasi sedes erat[21] et ab innumera propemodum exterorum hominum, qui ad litterarum studia se applicabant, multitudine petebatur[22]. Hiberniae igitur etiam Scotus noster, ut coniectura illa quidem, at certissima, assequi possumus, saltem politioris illius, qua valuit, doctrinae summam debebat: hic latinae et graecae[23] linguae praeceptores nancisci poterat, hic bonarum artium, hic theologiae et nominatim dialecticae philosophae[24].

Haec coniectura omnino vera esse declaratur illo s. Prudentii, episcopi Tricassini, loco, quem supra attulimus, quoque hic doctissimus vir, Scoti et aequalis et ex amico adversarius, ipsi[25]: „Te solum omnium," ait, „acutissimum Galliae transmisit Hibernia, ut, quae nullus absque te scire poterat, tuis eruditionibus obtineret; sed absit, ut Celtica eloquentia tuas nubilationes admittat." — Quid hoc loco apertius? Expressis fere verbis, Erigenam in Hibernia eruditum, atque ita in Galliam profectum esse, confirmat.

Diximus modo „dialecticam philosopham" a Scoto in Hibernia disci potuisse, ipsam philosophiam non commemorantes, quam tamen, ut in priore huius capitis parte vidimus, etiam illius satis peritus fuerit. — Hoc ideo factum est, quod sola illa dialectica, in qua externa Erigenianae

21) cf. Thom. Moore., hist. Hib. Vol. I, cap. 13, Vers. Germ. I, p. 341—354. —

22) cf. Thom. Moore. l. l. p. 351, 331.

23) cf. Thom. Moore. l. l. p. 350, et, quem ille citat, Usser. in epist. Hib.

24) cf. Thom. Moore. l. l. p. 352. . —

25) cf. s. Prud. de praedest. contra I. Scotum cap. 14. Maxima biblioth. vet. patrum edit. Lugdun. tom. XV, p. 534. E. —

philosophiae forma cernitur, ex Hibernia ipsi profecta esse potest: ipsa eius philosophia, id quod iam ex Bruckeri verbis, quae supra [26]) ultimo loco posuimus, planum est, aliunde venit. Huius rei luculentissimum ipsius Erigenae testimonium proponemus, quod exstat in prooemio ad „Scholia s. Maximi in Gregorium theologum [27]).“ Eo igitur loco paucis verbis totius philosophiae suae indolem accurate describit, huic descriptioni ita praefatus: „Fortassis . . non tam densas subierim caligines (s. Maximi), nisi viderem praefatum B. Maximum . . in processu sui operis obscurissimas s. Dionysii Areopagitae sententias, cuius symbolicos theologicosque sensus nuper vobis [28]) similiter iubentibus transtuli, introduxisse, mirabilique modo dilucidasse, in tantum, ut nullo modo dubitarem divinam clementiam, quae illuminat abscondita tenebrarum, sua ineffabili providentia hoc disposuisse, ut ea quidem, quae nobis maxime abstrusa in praedictis B. Dionysii libris aut vix pervia sensusque nostros fugere videbantur, aperiret, sapientissimo praefato Maximo lucidissime explanante. Exempli causa, ut unum de pluribus dicam, quomodo causa omnium . . . .“ —

Hinc iam satis existimari licet, quibus ex fontibus Erigenae philosophia provenerit, eumque in Gallia primum illos Pseudo-Dionysii libros cognovisse.

Atque hoc loco non est praetereundum, quod plurimi auctores de longinquis itineribus, quibus Erigena, ante quam in Galliam profectus sit, et Graeciam et Orientem studiorum causa perlustraverit, partim confidentius, partim timidius mentionem facere soleant. Quibus sermonibus nullam prorsus fidem adhibendam esse censemus; tantum enim abest, ut ulla satis firma auctoritate aut alia ratione nitantur, ut, quibus omnino expugnentur, in medium proferri

---

26) cf. cap. II not. 19.

27) cf. Thom. Gale. Append. p. II.

28) Est: Carolo calvo. Cf. infra cap. III.

queant. Baleus igitur et Pitseus, qui „historiam litterariam Britannorum“ composuerunt, quantum nos quidem scimus[29]), primi de illis peregrinationibus scripsere. Verum frustra ipsos iis defendendis atque affirmandis conatos esse, iam ex Bruckero et Thoma Galeo[30]) intelligimus. Multum deinde tribuunt iis verbis, quae ut „ipsius Erigenae verba Rogerum Baconem memoriae prodidisse legamus apud Ant. Wood[31]), dummodo Rogerus Baco de eorum auctore non erraverit[32]).“ Nos autem, si quid videmus, etiam hoc fatendum esse arbitramur, ne Baconi quidem illa verba necessario adscribenda esse. Ita enim illo loco scriptum est: „Rogerus si quidem Baconus . . . pro fidissimo eum (Scotum) . . . linguarum interprete . . depraedicat (in glossis super librum Aristotelis de secretis secretorum — m. script. p. 4); cui tribuendum porro censet, quod libris quibusdam Aristotelicis veris ac genuinis fruimur. Non reliqui locum (inquit ille Ioannes) nec templum, in quibus philosophi consueverunt componere et reponere sua opera secreta, quae non visitavi, nec aliquem peritissimum, quem credidi habere aliquam notitiam de scriptis philosophicis, quem non exquisivi.“ —

Quae igitur verba, si ne Baconis quidem sint, incertius etiam est, num sint Erigenae. Esto; habeantur et Baconis et Erigenae. Quid inde? Num de ea peregrinatione loquuntur, quam supra diximus? — Corruerint, ubi, quod mox facturi sumus, graviora ac certiora ipsis opposuerimus[33]). — Sunt denique, qui putent, vel ea de causa

29) cf. Brucker. l. l. p. 615; Thom. Gale. l. l. testim. p. 9.

30) cf. loc. laud.

31) cf. Histor. et antiq. Univ. Oxon. 1674 fol. Lib. I, p. 15.

32) cf. Hiort. p. 38—39; Staudenmaier. p. 145—147.

33) Ceterum etiam Dr. Hockium, V. Cl., his, quae dicuntur, Erigenae verbis, motum esse apparet; concedens enim (l. l. p. 35) de itineribus ita scribit: „Er kam nach grossen Reisen, die er zur Aufsuchung philosophischer Werke und im

Scoti illud iter in dubitationem vocandum non esse, quod tam multarum rerum scientiam in eo deprehendamus, quas, nisi in Oriente, nusquam discere potuerit. His autem hoc ipso capite iam satisfactum esse putamus. Hebraice aut Syriace Scotus nescivit: Graecas litteras in Hibernia discere potuit: etiam hoc demonstravimus, quo de fonte eius philosophia manaverit. Nec illud quidquam valet, quod a viris doctis [34]) animadversum est, simillimam esse Erigenae philosophiam et Indorum, quae Sankhyiea vocatur et Yogica. Neque enim novum aut inauditum foret, si et Scotus et Indicae illius philosophiae auctores suo quisque Marte sibi ova pullosque fecerint: et eos ipsos philosophos, quos Erigena sibi duces elegit ac praeceptores, plurimum Indorum philosophorum scrinia compilasse scimus.

Iam vero, exposito, quam nulla probabili ratione adhibita rumores illi de Ioannis nostri itineribus circumlati fuerint, paucis id, propter quod potissimum ea omnino nulla esse putemus, explicabimus. Primum igitur habemus fragmentum epistolae, quam Anastasius bibliothecarius, Scoti aequalis et summus admirator, de eo ad Carolum calvum misit, quaque apertissime demonstrat, se nihil unquam de ulla longinqua eius peregrinatione audivisse. Scribit enim [35]): „Mirandum quoque est, quomodo ille vir barbarus, Ioannem dico, ille, qui in finibus mundi positus, quanto ab hominibus conversatione, tanto credi potuit alterius linguae dictione longinquus, talia intellectu capere in aliamque linguam transferre valuerit [36]).“ — Deinde s. Pruden-

---

Umgange mit den Weisen seiner Zeit verwendet hatte, an den Hof Carls des Kahlen.“

34) cf. Hock. l. l. p. 33„ not. 2; Ritter. Geschichte der Philosophie. Hamburg. Vol. IV, p. 361, not. 4. —

35) cf. Thom. Gale. testim. p. 8. —

36) Sermo est de Pseudo-Dionysii libris, quos Erigena e Graeca oratione in Latinam convertit. Eo minus igitur

tius, quem et ipsum Scoti aequalem et ex amico adversarium factum esse audivimus, quo loco de Hibernia ut Erigenae magistra loquitur [37], certe etiam Orientis aut Graeciae mentionem iniecisset, dum quidquam de his comperisset. Huc accedit, quod nullus omnino ex Erigenae scriptis locus afferri potest, ubi ipse de exteris philosophis, quibuscum coram sibi colloquendi facultas fuerit, sermonem faciat, aut ullius peregrinationis studiorum causa susceptae meminerit; quum semper eos auctores alleget, quorum libros in Hibernia aut in Gallia excutere potuit. Quid denique illa tempestate vel in Graecia doctrinae acquiri potuerit, non hercle intelligimus: ne ibi quidem splendidam tum philosophiae conditionem invenimus —: Athenae obmutuerant [38]. —

Atque haec de re tam futili dixisse sufficiat: progrediamur ad reliqua.

Caput III.

Quae fuerit Scoti conditio apud Carolum calvum.

Carolus calvus, quum multa, quae boni regis sunt, in se desideranda faceret, optimas tamen artes propterea non neglexit. Ericus quidem Altissiodorensis, qui eius aequalis fuit, summis eum hac de re laudibus ornat: nec est, cur huius laudibus, etsi in epistola, ad ipsum Carolum calvum scripta, continentur, magnopere diffidas, propterea quod, quibus firmari queant, satis multa habemus [1]. Ille igitur

---

nobis dubitationis dari potest, in Graecia eum fuisse negantibus.

37) cf. supra cap. II, not. 25.

38) cf. Brucker. l. l. p. 615.

1) cf. Staudenmaier. l. l. p. 151—159, qui maximam testimoniorum turbam undique congessit. — In hoc autem Erici

Ericus: „Vel maxime, inquit, Vobis aeternam parat memoriam, quod famatissimi avi Vestri Caroli studium erga immortales disciplinas non modo ex aequo repraesentatis, verum etiam incomparabili fervore transcenditis; dum, quod ille sopitis eduxit cineribus, Vos fomento multiplici, tum beneficiorum, tum auctoritatis, usque quaque provehitis. — — Id vobis singulare studium effecistis, ut sicubi terrarum magistri florerent artium, quarum principalem operam philosophia pollicetur, hoc ad publicam eruditionem undecunque Vestra celsitudo conduceret, comitas attraheret, dapsilitas provocaret. — — — Quid Hiberniam memorem, contempto pelagi discrimine paene toto cum grege philosophorum ad littora nostra migrantem? Quorum quisquis peritior est, ultro sibi indicit exilium, ut Salomoni sapientissimo famuletur ad votum. — —"

Atque inter hos viros, doctrinae laude conspicuos, quorum partim vocatos, partim ultro ad Carolum venisse ex Erico videmus, fama ad posteros certe prae omnibus ceteris eminuit Ioannes Scotus. Quo autem iure recentiorum plurimi [2]) eum a Carolo calvo arcessitum dicant, nos quidem profecto non intelligimus. Guilielmus enim Malmesburiensis, quem primum hac de re scripsisse iam ex Thoma Galeo [3]) colligas, quemque Simeon Dunelmensis, Matthias Westmonasteriensis, alii ad verbum fere descripserunt; sed Guilielmus Malmesburiensis tribus locis [4]) iisdem

---

loco describendo saepius a Staudenmaiero recessimus, quum potius Bollandum (Iulii mens. tom. VII, p. 221 F — 222 A) sequendum esse duceremus, quam illum.

2) cf. Hiort. p. 39 — 40, Staudenmaier. p. 151. Schlueterus saltem hoc habet, Scotum, postquam in Galliam se contulisset, a rege Carolo Parisios vocatum esse.

3) cf. Thom. Gale. l. l. testim. p. 5.

4) In libro V de Pontificibus-inedito (Gale. test. p. 5.), in epistola ad Petrum quendam (ex codice Thuaneo M. S. apud Thomam Gale. l. l. p. 7), in libris de gestis regum Anglor. II, 4.

propemodum verbis: „(Scotus), ait, relicta patria Franciam ad Carolum calvum transiit, a quo magna dignatione susceptus familiarium partium habebatur. .“ Addit praeterea in libris de gestis regum Anglorum, „concrepantibus undique bellorum fragoribus“ — ipsum in Galliam abiisse.

Quo tempore ad Carolum secessisse videatur, in primo capite exposuimus, circiter annum DCCCXLV.

Hunc, si quisquam, verum sibi Maecenatem devinxit. Eaque Caroli facilitate ita usus fuisse narratur, ut non magnopere ageret Horatium, cui ab Augusto scriptum ferunt, „sumeret sibi aliquid iuris apud se, tanquam si convictor sibi fuerit.“ — Malmesburiensis quidem [5]: „(Scotus), inquit, transigebat cum eo (Carolo) tam seria, quam ioca, individuusque comes et mensae et cubiculi erat, multae facetiae ingenuique leporis, quorum exempla hodieque constant [6], ut sunt ista: Assederat ad mensam contra regem ad aliam tabulae partem; procedentibus poculis.... Carolus fronte hilariori post quaedam alia cum vidisset Ioannem quiddam fecisse, quod Gallicanam comitatem offenderet, urbane increpuit et dixit: Quid distat inter Sottum et Scottum? Retulit ille solenne convitium in auctorem et respondit: Tabula tantum! .... Nec vero rex commotus est, quod miraculo scientiae ipsius captus adversus Magistrum nec dicto insurgere vellet. Sic eum usitate vocabat. Item cum regi convivanti minister patinam obtulisset, quae duos pisces praegrandes adiecto uno minusculo contineret, dedit ille Magistro, ut accumbentibus duobus, iuxta se clericis departiretur. Erant illi giganteae molis; ipse perexilis corporis. Tum, qui semper aliquid honesti inveniebat, ut laetitiam convivantium excitaret, retentis sibi duobus maioribus, unum minorem duobus distribuit. Arguenti iniquitatem partitionis regi: Imo, inquit, bene feci et aeque, nam hic est unus parvus (de se dicens) et duo grandes (pisces

5) cf. Gale. l. l. p. 5—6.
6) cf. Gale. l. l. append. p. 88. —

tangens): itemque (ad eos conversus) hic sunt duo magni clerici immensi et unus exiguus (piscem nihilominus tangens)." —

Itaque Ioannes noster, ut videmus, intima Carolo familiaritate coniunctus in ipsa regia atque in summa hominum celebritate versabatur. Quod item Pardulus, episcopus Laudunensis testatur, qui circiter annum DCCCLIII. ita de eo scripsit: „Scotus ille, qui est in palatio regis (Caroli calvi), Ioannes nomine [7])." — Iam ex his coniicias, eum usque ab illo tempore, quo ad Carolum venit, plurimos annos deinceps in eius regia vixisse. Hoc autem nescimus, an certius etiam colligi queat ex illis Scoti carminibus, quae Schlueterus suae editioni librorum de divisione naturae adiecit; quae certe diversis temporibus composita sunt, ac passim manifestissime docent, eum sibi fuisse auctorem, qui a Carolo aleretur [8]). Quae res etiam eo summopere videtur confirmari, quod ipse Scotus in prooemio libri sui de praedestinatione Caroli benevolentia ac liberalitate sibi obtigisse ait, ut, quod tempus alii rebus gerendis insumere debeant, id a se litterarum studiis impendatur. Quoad hic mansisse existimari possit, mox [9]) videbimus, quum de ultimis eius fatis disputabitur.

Neque solius Caroli (id quod patet ex Malmesburiense) Magistrum dicunt Ioannem: verum etiam celeberrimae illi „scholae Palatinae" multos per annos praefuisse traditur. Plurimos habemus huius rei auctores; unum, quem reliqui secuti sunt, quemque iure sequi potuerunt, si re vera illius est testimonium [10]), huc allegabimus. Exstat locus epistolae Nicolai I, pont. max., ad Carolum calvum scriptae, quo loco, ut plurimi contendunt, haec sunt legenda: „Hinc est,

---

7) cf. cap. I, not. 3.

8) cf. Carm. XI, 4; VI, 35—41; II, 69—72; I, 77—81; I, 46—77. . .

9) Capite Vto.

10) cf. Staudenmaier. l. l. p. 159 not. 5 et p. 166 not. 1. —

quod dilectioni vestrae vehementer rogantes mandamus, quatenus Apostolatui nostro praedictum Ioannem repraesentari faveatis, aut certe Parisiis in studio“ (i. e. schola) „cuius Capital“ (i. e. caput) „iam olim fuisse perhibetur, morari non sinatis . . . [11]).“ — De tempore, quo haec epistola scripta sit, legitur apud Bulaeum: „Datum anno Apost. nostri III.,“ qui est annus DCCCLX.: alii dicunt, circiter quinque annis post eam esse datam. Quodsi hic illius epistolae locus (nec dubitamus, quin ita sit) re vera est Nicolai, Scotus noster circa eos annos, quos diximus, iam pridem Parisiensibus litterarum studiis non solum interfuit, verum etiam praefuit. Quamdiu autem postea eo honore ac loco manserit, plane ignoramus: nec ullibi quidquam perscriptum invenimus, unde appareat, utrum Nicolai iussu Romam missus sit, nec ne. Staudenmaierus (p. 166—167) eum non esse missum affirmat: nec est, quod nimiae ipsum temeritatis arguere velimus. Constat enim, quam carus regi suo fuerit Erigena, et hunc ipsum regem etiam alias summorum pontificum mandata parum curasse.

Reliquum est, ut de gravioribus quibusdam negotiis, quae praeterea Ioanni a Carolo mandata esse accepimus, paucis dicendum sit. Quae quidem omnino fuere duo: alterum, ut latine redderet et libros aliquot Pseudo-Dionysii et Scholia Maximi cuiusdam in Gregorium theologum (quae

---

11) Sic Nicolai I. verba se habent apud Bulaeum (hist. Univers. Paris. tom. 1, p 184), qui de antiquo exemplari ea deprompta esse ait laudans „Gabriel. Naudei Collect. ex biblioth. Oxon.“ Sed inventus est, qui Bulaeum fraudiculae insimulare vellet, quod verba de „Schola Parisiensi eiusque praefecto Erigena“ . . ipse inseruisset. Verum enimvero, quod alii, qui tantum quaedam ex Nicolai epistola excerpta habebant, in his illa verba non legerent, Bulaei fidem non expugnat; nec id, quod illi quaedam legerent, quae apud hunc non erant. Nam et Bulaeus — ut Staudenmaier. l. c. recte monet — forsitam solum excerpta habuit.

item subditicia esse creduntur), alterum, ut, orta per Paschasium Radbertum dissensione de s. Eucharistia, ipse quoque scribendo hanc rem explicaret. Alterum autem, proximo capite sigillatim de controversiis theologicis, quibus Erigena implicatus fuit, acturis, hic tantummodo commemorandum, ceteroquin mittendum est: de altero, quae dicere habeamus, haec sunt.

Ludovico Pio complura Pseudo-Dionysii Areopagitae scripta dono miserat Michael Balbus; non, ut quidam opinati fuerunt [12]), anno DCCCXXIV^{to}, sed anno DCCCXXVII^{mo}, nec in latinum sermonem conversa, quod item putarunt viri docti [13]), sed graeca. Hanc temporis rationem veram esse demonstravit V. Cl. Pagius in „Critica in annal. Baronii“ [14]): de libris graeco sermone scriptis omnem animo nostro scrupulum evellit Hilduinus abbas, qui ipse eos servandos acceperat, atque ita de iis scripsit [15]): „Authenticos namque eosdem libros graeca lingua conscriptos — — — pro munere magno suscepimus.“

Summum his frivolis tunc cum maxime honorem habebant Galli. Putabant enim, eius Dionysii ipsa esse, qui primus Athenis episcopus fuit et in Gallia divinam Iesu Christi doctrinam divulgasse credebatur [16]). Ludovicus igitur, quando per totam Galliam, qui non mediocri, sed aliqua graecae linguae scientia imbutus esset, vix reperiebatur, statim horum librorum quasi versionem quandam

---

12) cf. Hist. litt. de la France tom. V, p. 425, Hiort. l. l. p. 43, et Baron. annal. ad an. DCCCXXIV, cet.

13) cf. Mabill. annal. lib. XXIV, n. 59, hist. litt. de la France, tom. V, p. 425, cet.

14) cf. Pagi. Critica in annal. Baron. — ad an. DCCCXXVII, n. XIV.

15) cf. Hilduini epist. ad Ludov. Pium. Areopagiticis (edit. Coloniens.) praefixa. Invenitur Hilduini locus apud Staudenmaier. p. 163 et apud Pagium loc. laud.

16) cf. Scoti carm. X, XI et XII: in edit. Schlueter. p. 607—609. —

instituisse videtur, idque per Hilduinum, in monasterio s. Dionysii abbatem, eum ipsum, cui illos servandos tradiderat[17]. Hac de versione, utcunque fuit, nusquam fere commemoratum est; quare, si fuit, certe nullo in pretio haberi potuit[18]. Itaque Carolus calvus, ut erat litterarum, praecipue sacrarum, studio unice deditus, quum nactus esset Erigenam, hominem praeter solitum graecae linguae peritum, committendum non putavit, ut a fortuna datam occasionem, iustam tandem illorum librorum interpretationem sibi comparandi, dimitteret. Quamobrem eo iubente Erigena ad libros Pseudo-Dionysii in latinum sermonem convertendos animum adiecit[19]. Quos autem illius auctoris libros latine reddiderit, ipse Erigena narrat in epistola dedicatoria ad Carolum scripta, quam latino suo Areopagitae praemisit[20]: libros de hierarchia coelesti, de hierarchia ecclesiastica, de divinis nominibus, de theologia mystica, praeterea decem epistolas.

Hoc labore absoluto Erigena eiusdem regis iussu suscepit illum alterum, s. Maximi Scholia e graeca lingua in latinam transferendi[21]. Facta igitur Scoto nostro hac occasione illorum librorum copia, quos et ipse, ut supra (not. 16) iam significavimus, Dionysii et Maximi, virorum sanctorum, esse putabat, adeo ipsius ingenium et propter sapientiae, quam continerent, praestantiam et propter illorum, qui eos composuissent, auctoritatem, ab iis illectum

17) cf. Staudenmaier. p. 163 seq.

18) cf. Staudenm. p. 163—164.

19) cf. Erigenae praef. ad conversa ab eo s. Maximi Scholia cet. cet., quae est apud Thom. Gale. in edit. libr. de div. nat., Append. p. II et III.

20) Edita est haec epistola et a Iacobo Usserio in epist. Hibernicarum sylloge — Paris. 1665 4to, p. 40 seq., et in Areopagiticis (i. e. collectio plurimarum antiquarum Areopagitae versionum), quae typis descriptae prodiere Colon. 1530 et 1536 fol.

21) cf. Erigen. loc. supra (not. 19) laud. —

est, ut, quemadmodum capite proximo a nobis est explicatum, totum se iis daret, totamque ex eorum sacris philosophiam sibi suam repeteret.

De tempore, quo his negotiis occupatus fuit, nihil plane apud auctores habetur. Credimus autem, non multo post eius in Galliam adventum, etiam ante annum DCCCL. hanc rem usu venisse. Certe in libro suo de praedestinatione, quem circiter annum DCCCL. conscripsit, iam multo plura longeque alia [22] protulit, quam quae a solis Hibernis philosophis aut theologis eum didicisse credas. Huc accedit, quod Carolum, procul dubio Areopagitam legere summe cupientem, quum Erigenam hospitio excepisset, non diu graeci sui codicis oblitum fuisse putamus. Denique nusquam, quantum scimus, nisi in epistola illa dedicatoria, versioni Areopagitae praemissa, ulla ratione ab Erigena significatum est, aliunde sese in Galliam venisse. Eo autem loco scripsit: „Hanc libam sacro Graecorum nectare fartam — Advena Ioannes σπένδω meo Carolo [23].“

Verum quidquid hac de re statuis [24]: ante annum

---

22) Nam, ut alia taceamus, sententiam de peccato, de peccati poena, quam Areopagitae debet, iam in libro de praedest. exposuit. Cf. infra cap. IV., not. 28 seq. — Neque tamen id quod iam proximo capite ex loco quodam (cf. not. 27) prooemii Erigeniani ad scholia s. Maximi patere animadvertimus, ullo pacto est verisimile, eum, priusquam ad Carolum Calvum venerit, Areopagitae libros cognovisse.

23) cf. Schluet. p. 608.

24) Schlueterus compertum habere videtur, post annum DCCCLV. demum Erigenam ad illud negotium impulsum esse. Postquam enim (edit. eius p. IV) de concilio Valent. quod illo ipso anno (cf. Mab. annal. Bened. libr. 34. n. 95, Nat. Alexand. hist. eccles. saec. IX et X, dissert. V, §. XI) habitum est, commemoravit, hoc modo pergit: „Post haec Carol. Calv. Erigenam ad (Pseudo-) Dionysium“ [sic!!] „vertendum excitavit.“ Ne hoc quidem, unde didicerit, ullo modo reperire potuimus.

DCCCLX. vel DCCCLXV. Dionysius absolutus fuit. Exstat ea de re apud Bulaeum (cf. sup. not. 11.) haec Nicolai I., pont., max., epistola. „Nic. S. S. D. Dilecto filio Carolo Glor. Franc. R. Sed nuper doluimus, ut relatum est Apostolatui nostro, quod opus Dionysii Areopagitae quidam vir Ioannes, natione Scotus, nuper transtulit in Latinum, quod iuxta morem ecclesiae nobis mitti et nostro iudicio debuit approbari., Praesertim quum idem Ioannes multae scientiae esse praedicetur olim, sed non sane sapere in quibusdam frequenti rumore dicatur. — — — Datum anno Apost. nostri III.“ — Hic est annus DCCCLX; sed alii volunt, hanc epistolam circiter annum DCCCLXV. scriptam esse [25].

Quod Nicolaus I., pont. max., queritur, sibi eos libros nondum missos fuisse, incertum est, utrum hoc postea factum sit, nec ne. Nos quidem hac de re nihil cognitum habemus [26].

Anastasius bibliothecarius compluribus annis post ita de Erigeniana Areopagitae versione ad Carolum calvum scripsit [27]: „Mirandum quoque est, quomodo ille vir barbarus . . . . . . talia intellectu capere in aliamque linguam transferre valuerit. . . —. Sed hoc operatus est ille artifex spriritus, qui hunc ardentem pariter et loquentem fecit; nisi enim ex gratia ipsius igne caritatis flagrasset, nequaquam donum linguis loquendi procul dubio suscepisset. . . . — Cum esset humilis spiritu, non praesumpsit, verbi proprietatem deserere. . . — Unde factum est, ut tantum virum (Dionysium Areopagitam) intra cuiusdam Labyrinthi difficilia irretiret, et in antris profundioribus invisibiliorem quodam modo collocaret, et quem interpretaturum susceperat, adhuc redderet interpretandum.“ — Eodem plane modo de illa versione Erigenae iudicat Guilielmus Malmesburiensis,

25) cf. Staudenmaier. l. l. p. 166, not. 1. —
26) cf. Staudenmaier. p. 166 seq. —
27) Usser. ep. hib. syllog. p. 45 seq.

iudicant ii, qui hunc sequuntur, Simon Dunelmensis et Matthias Westmonast. „Verbum e verbo," ait ille[28]), „transtulit. Quo fit, ut vix intelligatur latina littera, quae volubilitate magis graeca, quam positione construitur nostra (i. e. latina)."

Atque propter hanc ipsam interpretationis Erigenianae obscuritatem factum esse putant, ut postea oblivioni traderetur, nec nisi perpauca eius exemplaria proprius ad nostram aetatem accesserint[29]). Typis descripta prodiit Coloniae Agrippinae una cum aliis quibusdam antiquis Pseudo-Dionysii versionibus[30]).

Alterum, de quo diximus, Erigenae opus, interpretationem Scholiorum in Gregorium theologum, Thomas Galeus, Oxoniensis, una cum libris de divisione naturae edidit[31]). Acceperat id, ut ipse ait, opera Ioannis Mabillonii[32]).

Caput IV.

Quae gesserit Erigena in illis theologorum controversiis, quarum particeps fuit.

Duae omnino, ut supra iam docuimus, fuerunt theologorum pugnae Scoti temporibus per Galliam commissae, quarum nunc sumus mentionem facturi. Altera de praedestinatione mota est a Gothescalco, Orbacensi monacho, alteram de s. Eucharistia excitavit Paschasius Radbertus, Gallici coenobii Corbeiensis antistes.

---

28) cf. Thom. Gale. l. l. testim. p. 6.

29) cf. Histoire litt. de la Fr. tom. V, p. 426.

30) cf. supra not. 20.

31) cf. Io. Sc. Erig. de divis. nat. libri V. Accedit Appendix ex Ambiguis s. Maximi Graece et Latine. Oxonii e theatro Scheldoniano A. MDCLXXXI. —

32) cf. Thom. Gale. l. l. testim. p. 12.

Verum ex instituti nostri ratione non integras illas rixas, sed eas tantum partes explicabimus, quae Scoti fuerunt, quaeque his ipsis Scoti partibus necessariam lucem affundere videantur.

Damnavit igitur Gothescalcum[1] ut praedestinatianae haeresis convictum Hincmarus, archiepiscopus Remensis cum synodo I. apud Carisiacum (a. DCCCXLIX) habita[2]. Damnaverat eundem iam proximo anno concilium Moguntinum II. sub Rabano, qui eo ipso tempore archiepiscopus Moguntinus erat creatus[3]. Apud illum enim Gothescalcus, qui in itineribus per Italiam Germaniamque factis primum de gemina praedestinatione sermonem fecisset, istius erroris accusatus fuerat: atque haec ipsa synodus

1) Erat is Orbacensis quidem monachus, nec tamen natione Gallus, sed Saxo. Patre enim usus est comite Berno, nobilissimo inter Saxones genere. Tradunt autem, Gothescalcum puerulum adhuc a parentibus suis in coenobio Fuldensi „Deo esse oblatum.“ Hic una cum eo ad litteras incubuit Walafridus Strabo, quem habuit amicissimum (cf. Walafr. poëm. in Max. biblioth. patrum, Lugdun. edit., tom. XV, p. 231 C — G). Quum adolesceret, vitam monachicam pertaesus petiit ab Otgario, archiep. Mogunt., ut, quoniam invitus ad eam adductus esset, eius voluntate ipsam relinquere sibi permitteretur. Neque Otgarius ei petenti defuit. Iam vero Rabanus, abbas Fuldensis (a. DCCCXXIX), Ludovicum imp. per litteras adiit, eique demonstravit, parentum voto pueros in perpetuum constrictos teneri. Quo factum est, ut Gothescalcus remanere cogeretur. Is tamen in coenobio Fuldensi apud Rabanum diutius manere noluit, secessitque ad Gallos, ubi in Orbacense manasterium sese abdidit. Cf. Mabillon. ann. lib. XXX, n. 30; Centur. Magdeb. cent. IX, cap. 9 et 10 (edit. Basil. columnn. 404, 543, 546).

2) cf. Mansi, s. concil. nova et amplissima collectio: tom. XIV, col. 919 C — 922 E.

3) cf. Mansi. l. l. col. 913 D — 918 E. —

damnatum eum miserat Hincmaro, monachorum Orbacensium metropolitae [4].

Quae fuerit concilii Moguntini sententia de Gothescalco lata, docet epistola Rabani, peracto concilio super hac ipsa re ad Hincmarum scripta. In ea igitur epistola [5]: „Gothescalc,“ ait, „venit ad nos Moguntiam novas superstitiones et noxiam doctrinam de praedestinatione Dei introducens, et populos in errorem mittens, dicens, quod praedèstinatio Dei, sicut in bono, sit ita et in malo, et tales sint in hoc mundo quidam, qui propter praedestinationem Dei, quae eos cogat in mortem ire, non possint ab errore et peccato se corrigere, quasi Deus eos fecisset ab initio incorrigibiles esse, et poenae obnoxios in interitum ire.“ —

Hoc iudicium synodus Carisiacensis, ad quam Hincmarus missum sibi Gothescalcum de integro iudicandum adduxerat, omnino ratum habuit, atque praeterea infelicem illum monachum propter pertinaciam, qua usus esset, gravissima poena affecit. Narrat hanc rem Hincmarus in libro de praedestinatione [6]. „Gothescalcus,“ inquit, „sic, ut et in Moguntina civitate, inventus (est) haereticus atque incorrigibilis. Honore presbyterali — — abiectus et pro

---

4) Quum Orbacense monasterium proprie esset dioecesis Suessonensis, et cum hac demum dioecesi in metropolitae Remensis iurisdictionem concederet, mittendus fuit non archiepiscopo Remensi, sed episcopo Suessonensi. Verum ipse Hincmarus in epist. ad Nicolaum I. missa, quae est apud Flodoardum (cf. Flodoardi hist. eccles. Remens. lib. III, cap. 12—14), declarat, cur Gothescalcus, episcopo Suessonensi relicto, a se potissimum iudicatus sit: „quia Rothadus, de cuius parochia erat, illi nesciebat resistere.“ Idem Rothadus etiam episcopatu suo eiectus est (cf. hist. litt. de la France tom. V, p. 500).

5) cf. Mansi l. l. col. 914 E. seq. —

6) cf. Mansi l. l. col. 919 E, seq., Eccles. Lugd. lib. de tribus epist. cap. 24, (Max. bibl. pat. edit. Lugd. tom. XV, p. 679 C — D).

sua irrevocabili contumacia — — ut improbus virgis caesus — — ne aliis noceret, qui sibi (ipsi) prodesse nolebat, ergastulo est retrusus.“ —

Quae poena miserandum in modum Gothescalco irrogata, movit, ut fieri solet, hominum tum miserationem tum indignationem. Ac, si cui haec res minus cordi esset, exstiterunt summi theologi, qui vererentur, ne iniuste fecisset Hincmarus, quod Gothescalci placita praedestinatiano errore infecta esse iudicasset. —

Nec hercule, quaecunque alioquin Gothescalci sententia fuit, ex ipsius verbis, quibus eam Moguntinae synodo explicavit, quatenus hodieque exstant, ullo pacto colliges, quae et Hincmarus et Rabanus illi tribuebant, atque cum synodis suis in illo damnaverunt. Refert haec verba, id quod hoc loco certe summi est momenti, ipse Hincmarus. Is enim in libro suo de praedestinatione [7]) duas a Gothescalco in synodo Moguntina scriptiones prolatas esse docet, quarum altera fuit „fidei de praedestinatione confessio,“ altera „libellus ad Rabanum“ [8]): illam habet integram, ex hac affert fragmenta. Haec vero Gothescalci verba non continent haeresim praedestinatianam. Neque enim contendunt, praedestinatam esse a deo usque ab omni aeternitate alteram hominum partem ad bene recteque vivendum, alteram ad male praveque agendum; illam proinde ad sempiternae vitae beatitudinem, hanc ad aeternam futurae vitae calamitatem: qua re fieri, ut nihil prorsus libero hominum arbitrio sit relictum. Demonstrant contra satis aperte, deum homines impios praedestinasse illos quidem ad „mortem sempiternam“, nec voluisse, ut „perpetim salventur“ —, sed „propter ipsorum mala merita“, ideo quod

---

7) cf. cap. 5, cap. 21, cap. 24, cap. 27.

8) Ipsa Gothescalci verba, cum brevitati aliquid dandum esset, describere noluimus. Ceterum etiam apud Natal. Alex. reperiuntur. Cf. Nat. Alex. in hist. eccles. saec. IX et X diss. V, §. III.

eos „pessimos futuros esse praescivisset!" — Quare solae illae locutiones, quibus Gothescalcus usus est, offensionem habuisse videantur. At eiusmodi plane locutiones reperiuntur etiam apud S. Augustinum[9]), ex cuius libris Gothescalcum sibi sustulisse arbitramur suas. Ait enim ipse in scriptione illa ad Rabanum[10]): „De libero arbitrio, quid tenendum sit, ... praecipue contra Pelagianos... a B. Augustino plenius . . . esse cognoscitur inculcatum. Unde te (Rabane) potius eiusdem Doctoris assertionibus malueram niti, quam erroneis opinionibus Massiliensis Gennadii. . ." —

Atque haec ipsa res summorum theologorum studia excitavit. Hincmarum in Gothescalci praedestinatione damnanda S. Augustinum petiisse arbitrabantur. Itaque acriter impugnant Hincmarum eiusque amicum, qui in Gothescalci causa fidelissimam ei operam praestiterat, Pardulum, episcopum Laudunensem. Inter quos Hincmari Pardulique adversarios Ratramnus, monachus Corbeiensis, S. Prudentius, episcopus Tricassinus, Lupus, abbas Ferrariensis conspicui fuere[11]). Hi omnes scriptis suis etiam malorum hominum

---

9) cf. de civit. dei XV, 1: „Est una (hominum societas), quae praedestinata est, in aeternum regnare cum deo, altera aeternum supplicium subire cum diabolo." Ibid. XXII, 24 in fine (edit. Tauchn. Lips. 1825 Vol. II, p. 412): „Quid igitur dabit (deus) iis, quos praedestinavit ad vitam, qui haec etiam dedit iis, quos praedestinavit ad mortem?" — Et passim in alis S. Augustini scriptis tales locutiones inveniuntur. —

10) cf. supra not. 7—8. Ioannes Scotus de praedest. adv. Gothesc. cap. XI, §. 2: „Gothescalcus," ait, „maxime Augustino nefandi sui dogmatis causas referre solet». —

11) cf. hist. litt. de la France tom. V, p. 354; Nat. Alex. in hist. eccles. saec. IX et X. dissert. V, §. VI. Max. biblioth. vet. pat., edit. Lugdun. tom. XV; Gilb. Mauguin. veterum auctorum, qui saec. IX. de praedest. et gratia scripserunt, opera et fragmenta plurima. Paris. 1650 II. vol. 4to. Hac in biblioth. patrum et apud Mauguinum singula eorum auctorum, quos laudavimus, scripta, quatenus exstant, facili opera

praedestinationem defendentes, iisdem fere cum Gothescalco (quia et S. Augustini erant) locutionibus utebantur. Neque ullo pacto ea in re culpari possunt, quippe qui non illum in his sensum inesse voluerint, quem Hincmarus cum suis. Hincmarum autem, quae non speraverat, ad incitas fere redegerunt. Satis enim probe intelligebat, cum a celeberrimis theologis tam malorum quam bonorum, sive gemina praedestinatio doceretur, quam ipse in Gothescalco damnasset, de fama atque existimatione ornamentisque omnibus sibi esse decertandum. Quare scriptoribus opponendos esse censebat scriptores. Itaque ab Hincmariana parte cum alii, tum praecipue Scotus noster, qui geminam illam praedestinationem [12]) libris editis expugnarent, sollicitati sunt [13]).

Composuit igitur Scotus librum suum de praedestinatione adversus Gothescalcum, eumque edidit anno DCCCLI [14]). — Semel tantum hoc Scoti opus typis descriptum prodiit: est apud Mauguinum in libro, quem supra (not. 10) laudavimus.

De praedestinatione liber:

Undeviginti complectitur capita, quae praecedit prooemium, subsequitur epilogus: nec admodum magni est voluminis. Missum est, ut in prooemio legitur, Hincmaro Remensi et Pardulo Laudunensi; quorum causae patronum se exstitisse Scotus scribit.

---

inveniuntur, quare eorum locum accuratius indicare supersedimus. —

12) De sola gemina praedest., non de reliquis duabus quaestionibus (I. de libro hominum arbitrio. II. utrum Christus pro omnibus hominibus mortuus sit, an pro iis tantum, qui praedestinati sint ad vitam), quae et ipsae acriter proponerentur, ideo locuti sumus, quod haec ipsa omnium caput et quasi parens fuit, nec Scotus reliquas illas curavit.

13) cf. Eccles. Lugdun. lib. de tribus epist. cap. 39: in Maxim. biblioth. vet. patr. edit. Lugdun. tom. XV, p. 687 H. seq. —

14) cf. supra cap. I, not. 28.

Itaque hoc solum ipsi agendum fuit, ut geminam illam praedestinationem, quae ab Hincmari Pardulique adversariis defendebatur, idoneis argumentis expugnaret, sin minus, Gothescalcum re vera praedestinatianae haeresi affinem fuisse ostenderet. His igitur in rebus qua diligentia versatus fuerit, paulo accuratius persequemur. Quae autem praeterea de Scoti libro, qui nunc in nostris est manibus, memoratu digna videantur, ea deinceps explicabimus.

De Gothescalco nihil dubitatur, quin „diabolicum istud dogma" fuerit amplexatus. Legimus enim[15] „ex Gothescalci sententia duas esse in deo praedestinationes, alteram bonorum, malorum alteram: illius coactu fieri, ut una hominum pars recte vivat atque ad aeternam beatitudinem perveniat, huius necessitate ineluctabili alteram mortalium partem et improbe vivere et in aeternam incurrere calamitatem." — Summa adeo cum indignatione acerbissima in Gothescalcum convicia ingeruntur[16]. — Quamquam autem Scoto id maxime spectandum fuit, ut infelicem illum hominem tanti erroris coargueret potius, quam accusaret, tamen ne levissimum quidem argumentum, quo hac in re patroni partibus satisfaceret, proferre studuit. Teneri Gothescalcum praedestinatianae haeresis culpa nusquam demonstrat, nusquam non crepat. —

Nec minus in altero illo, quod Scoto perficiendum fuisse monuimus, suorum exspectatio est decepta. Nam etsi fortissime adversus geminarum praedestinationum terricula proeliatus est, tamen illud tantum, quod nec curare debuit, iuste impugnavit, illud autem, quod proprie petendum fuit, vix curavit ac plumbeo solum, ut aiunt, gladio invasit. Iuste enim impugnavit illud, quod Hincmarus cum suis in Gothescalco damnaverat; proprie petendum fuit illud, quod Hincmarianae partis adversarii in Gothescalco,

15) cf. cap. I, §. 4; cap. IV, §. 1 seq. et passim.
16) cf. prooem.; cap. I, §. 2, 4; cap. II, §. 1; cap. III, §. 4, §. 5; cap. XI, §. 2; epil. §. 3.

ut ita dicamus, defenderant. Atque haec, id quod supra a nobis expositum est, toto coelo inter se differunt. — Illud ubique sibi aggrediendum sumpsit [17]; in hoc impetum aliquem eum fecisse concesserimus, ideo quod inter argumenta, quibus illud evertere studuit, reperiuntur, quae etiam huic opposita dixeris [18].

Atque de illo aut victo aut non victo inter eos, adversus quos Scoto res esset gerenda, ne mutivisse quidem invenimus quemquam; ipsi quoque illud summe improbaverant: hoc autem, quam non victum existimaverint, infra docebimus [19]. Itaque iam hinc satis patere arbitramur, qualem Scotus patronum egerit: nocentior suorum causae fuit, quam utilior.

Maximae autem turbae, maxima hominum tum admiratio tum indignatio mota sunt eo, quod Scoti liber summam ille quidem erga deum pietatem spirabat, at errorum, ineptiarum mirabiliumque rerum, quas illa aetate nec fando audivissent, multitudine refertus erat ingenti. Hoc igitur, quatenus in praesentia fieri potest, declaraturi, iam de totius libri summa disputabimus.

Quae summa hac fere in re versatur: non esse duas in deo praedestinationes [20], sed unam tantum, eamque hominum bonorum.

---

17) cf. cap. I, §. 2; cap. II, §. 1, §. 6; cap. XI, §. 1; cap. IV, §. 3: praeterea huc sunt afferenda illa fere argumenta, quorum pondere (cap. II — cap. VIII) geminam praedestinationem suam deprimere nititur; quatenus videlicet hoc probatum volunt, non posse deum aut libero hominum arbitrio officere, aut ad morum praecepta migranda cogere quemquam. —

18) cf. cap. IX — cap. XIX: quorum summam mox proponemus. —

19) Sub finem primae huius capitis particulae.

20) Istas videlicet, quas Scotus Gothescalco tribuit, quaeque aut „vivendi" aut „pereundi" necessitatem hominibus imponant. —

Atque huius quidem rei argumenta reperiuntur plurima et perquam varia. Horum quae maxime commemoranda esse videantur, ea pro huius voluminis ratione quam accuratissime explicabimus. Sunt enim ita sane comparata, nihil ut magis ad verum Scoti ingenium declarandum pertineat.

I. „Divina voluntas et divina praedestinatio omni carent necessitate, quae eas vel impelleret, vel impediret: — illa, ideo quod est summa omnium rerum causa; haec propterea quod, pariter ac voluntas divina, deus est“ [21]. —

Quid inde? Nos quidem non videmus, quid haec sibi velint, nisi forte aut divinam voluntatem cum humana eandem putes, aut ea ipsa de causa, quod illa est libera, hanc quoque liberam esse arbitreris. Scotus nos incertos relinquit, praeterquam quod alio quodam loco [22] scribit: „debuisse creatricem voluntatem divinam creare voluntatem hominis sui similem — i. e. liberam.“ —

II. „Quaecunque de deo praedicantur (velut essentia, sapientia, virtus) sunt unum: „atqui nihil de eo verius et honestius dicitur, quam praedestinatio.“ Itaque etiam praedestinatio una est [23].“ —

III. „Contrarium est essentiae — non esse, vitae — interire, iustitiae — peccatum, beatitudini — miseria: quare etiam eorum causae (duae illae praedestinationes) inter se contrariae sint, necesse est. Eas igitur natura divina, quae una tantum est ac simplex, in se coniunctas habere nequit [24]“.

IV. „Boni probique homines nulla necessitate ad vir-

---

21) cf. II, §. 1, §. 2, §. 6; III, §. 1. —
Deum esse dicit Scotus illa, quae deo sunt „substantialia,“ non „accidentalia.“ Cf. II, §. 2.

22) cf. VIII, §. 1 — §. 4.

23) cf. II, 3—6; III, 1, 4, 5.

24) cf. III, 2.

tutem compelluntur: adiuvantur autem gratia divina, cui cooperantur sua libertate humana[25].“

V. „Mali pravique homines nullius coactu ad peccandum pereundumve adiguntur, quamvis s. s. auctores modo quodam abusivae locutionis soleant dicere praedestinatos ad mortem, vel interitum, vel poenam. — Omne peccatum, omnisque peccati poenae propria hominis voluntate, libero arbitrio male utentis, nascuntur[26].“

De libero voluntatis arbitrio Scotus haec docet: „qui tantum recte vivere possit, non prave, eum non penitus esse liberum; liberum enim arbitrium esse electionem sive boni, sive mali[27].“

Hinc autem (inde a cap. IX) iam „tibi copia manabit ad plenum benigno“ errorum ineptiarumque „opulenta cornu.“ Id quum in priore parte multo minus usu veniret, quae ibi ex eo genere reperirentur, plerumque consulto praetermisimus.

Atque hac in parte (cap. IX — cap. XIX) disputationem suam Scotus per longa quaedam atque tenebricosa itinera circumducit. Rem totam in unum corpus collectam, ad haec resecari posse existimavimus.

Quidquid esse putatur peccati, quidquid dicitur peccatorum poenae — omnino nihil est. „Nemo (enim) non videt, nisi qui sensu caret, totum, quod dicitur, peccatum eiusque consequentias, mortem atque miseriam non aliud esse, quam integrae vitae beataeque corruptiones, ita ut singulae singulis opponantur, integritati peccatum, vitae mors, beatitudini miseria: illa sunt, haec penitus non sunt; illa intra terminos naturalium formarum intelliguntur, haec in earum defectu atque privatione nesciendo sciuntur; illa materiam, formam, speciem habent, haec materia, forma, specie carent[28].“ —

25) cf. IV, 3—8; III, 7.
26) cf. V, §. 1—5; VI, 1—3.
27) cf. V, 8—9.
28) cf. X, 4, 5, 3; XV, 1, 3, 5—6; et passim. — Ceterum hoc

Ex his tenendum est, quem sensum habeant illae Scoti locutiones, quales sunt: „peccatum nihil est,“ „peccati poenae sunt nullae.“

Iam vero et peccatum, et peccatorum poenae accuratius describenda sunt.

Peccatum non est naturae [29] („sequeretur enim, cum deus naturam fecerit, peccatum esse ex deo [30]“), sed liberae voluntatis: est autem „motus perversus voluntatis liberae, libero suo arbitrio male utentis, cum quis avertitur a divinis vereque manentibus, et ad mutabilia atque incerta convertitur.“ — „Peccatum videlicet eiusque consequentiae summum omnium principium [31]) deserunt, deorsumque bona, quorum corruptiones sunt, in nihilum redire contendunt; quod contra, quae sunt peccato eiusque consequentiis opposita (integritas, vita, beatitudo) sursum versus tendunt, unumque illud omnium principium appetunt. — Quid enim appetit impiorum omnium et diaboli nequitia, nisi ab eo, qui est summa essentia recedere in tantum, ut eorum natura, si lex divina sineret, in nihilum redeat? — Hinc namque nequitia est dicta, quod nequicquam i. e. nihilum esse contendit [32]).“ —

---

loco, id quod semel atque in universum dictum velimus, illam Scoti sententiam de peccato, de poena quaeque eiusdem sunt generis proponimus, quam in libro de praedest. sequitur.

29) H. e. „rei, quae vere est,“ — „quae aliquid substat.“ cf. X, 5. —

30) cf. XV, 4.

31) H. e. „deum, unam omnium rerum essentiam atque substantiam.“ cf. X, 5; XVIII, 4, 8. — De pantheismo iam hinc patet, quam eum hoc in libro Scotus non effugerit. —

32) cf. VI, XVI, 4—6; X, 1, 4; XVIII, 7 cet.

Atque hoc loco praetereunda non videtur Scoti sententia de peccato originali, quae quidem in libro de praedest. legitur his fere verbis: „Omnes homines in primo homine

Quae cum ita sint, facilem iam habent explicatum peccatorum poenae. Sunt enim nihil, nisi „voluntatis, quae peccat, cruciatus, quibus afficitur, dum ea, quae male aut indigne appetit, habere non sinitur.“ — „Dum enim impiorum nequitia nihil aliud appetit, nisi ab eo, qui est summa essentia in tantum recedere, ut eorum natura in nihilum redeat — difficultas ei ex aeternis legibus obsistit, ne in tantum cadat, quantum vellet: ex ea difficultate laborat, laborando torquetur, punitur, cruciatur[33]).“

Quibus expositis quodammodo iam patere arbitramur, quem ratio poenarum auctorem haberi iubeat. Huc igitur, quae de eo docentur, afferenda esse putavimus.

Perversa igitur voluntas, quam proprie et peccare et puniri docuimus, non aliunde illos cruciatus suos, quibus ob inexplebilem istam libidinem, nequidquam quasi „obiectos

---

peccaverunt. Quamquam autem generalem generis humani naturam in eo creavit deus; haec tamen peccare non potuit, quippe quam deus fecerit. — Quare necesse est substitutam esse a deo in primo homine etiam omnium hominum propriam voluntatem, atque ita in eo peccasse non naturae omnium generalitatem, sed uniuscuiusque individuam voluntatem.“ Cf. XVI, §. 3.

33) cf. XVI, 4; XVIII, 7. —
Est autem diligenter attendendum, quid proprie afficiatur poena. Quemadmodum igitur (cf. sup. not. 29 — 30) non natura peccat, sed perversa voluntas: sic non natura punitur, sed eadem voluntas perversa. Atque huc percommode transferri possit locus quidam ex cap. XVI, §. 1: „Quid? Si nulla natura fuerit punita, numquid erit misera? Non video. Qua enim causa aliqua natura erit misera, nisi fuerit punita? Itaque si nulla natura puniri potest, nulla natura misera erit. — Omnis autem natura aut deus est, aut ab eo facta. Naturam vero creatricem miseriae esse capacem, dementissimum est suspicari: creatrix autem natura, qua iustitia punitura sit naturas, quas ipsa creavit, non invenio. Nulla dehinc natura punietur; non punita non erit misera.“ — Cf. XVI, 2, 6.

vitae quaerentem effringere clathros" — afficitur, non aliunde ergo illos cruciatus percipit, nisi ex hac ipsa perversitate ac libidine sua. „Non enim alia sunt instrumenta torquendae impietatis praeter ipsam impietatem: unicuique supplicium fiet de suo peccato: — diabolo sua superbia sufficit ad torquendum." — „Unde peccatum, inde mors; unde mors, inde miseria, quae est poena vel supplicium[34])." —

Atque ex his, quae de peccato eiusque poena sunt dicta, planum esse arbitramur, Scotum, dum constare sibi velit, negaturum esse, dei nutu ac iussu fieri, ut sit, non dicimus peccatum, id quod iam alias expresse negavit, sed peccati poena. Neque fallimur. Continenter enim vetat, ne quis illorum quidquam a deo effici putet. Nam, quod nihil sit, id non „esse a deo, a quo illa tantum sint," quae vere esse dicantur: neque id, quod ex perversa hominum voluntate oriatur, ullo pacto ad deum auctorem referri posse[35]). — Permitti tantum a deo illa, ut „fiant motu proprio liberoque rationalis creaturae, perverse utentis naturalibus bonis" — „deseri tantum a deo, qui sint puniendi, ut sua propria perversitate puniantur[36])." —

Concesso autem, peccatum eiusque poenam nec esse, nec a deo trahere originem, facili iam opera demonstratur, ipsa ab summo illo numine divino ne praesciri quidem, nedum cuiquam praedestinari. Res definiendo conficitur. „Est (enim) divina praedestinatio omnium, quae deus facturus erat, ante saecula praeparatio atque dispositio[37])." — „Tantum (autem) in deo valet praescientia, quantum praedestinatio; plane, quia unum sunt." Excederet quidem praescientia praedestinationis fines, quum illa etiam ad eas res pertinere putetur, quas deus non fecit, velut peccata: verum enimvero, quae deus non fecit, ea non sunt; quare

34) cf. XVI, 6; XVII, 7; XV, 8 et pluribus locis.
35) cf. III, 3; X, 1—5 et saepius alias.
36) cf. X, 1—5; XVII, 2. —
37) cf. II, 2; XI, 6—7; XII, 1 seq.

nec ab eo praesciuntur. Atque sunt etiam „et praedestinatio et praescientia unius eiusdemque divinae naturae, in qua aliud alio plus minusve non est: ubi est naturae simplicitas, non est ulla diversitas, quoniam in ea omnia unum sunt[38].“ —

Est ergo manifestissimum, nec peccata, nec eorum poenas praesciri a deo aut praedestinari[39]. —

Quodsi nihilo secius „dicitur deus et fecisse ea et praescivisse vel praedestinasse, ad exercitium nostrae intelligentiae Deus procuravit, et in scripturis suis et in tractatoribus eius, ut audiens tales locutionum modos evigilaret nostra intentio ad intelligendum, quid in eis mysticum lateat, non quid simplex verborum superficies ostendat[40].“ —

Quem hoc loco dicat mysticum sensum, plurimis explicatum legitur. Scribit igitur, permulta „a contrario“ esse accipienda: „in secularibus litteris Parcas dictas esse, quod nulli parcant, lucum, quod non luceat“ — „in divinis scripturis inveniri Iudam proditorem amicum a Iesu appellatum, quum fuerit inimicus, electum, quum fuerit non electus — et eius generis plura[41].“ — „Proinde,“ ait, „non video, cur s. s. patres dubitarent, pulchro locutionis modo fiducialiter enuntiare praedestinatos ad poenam vel interitum (pro non praedestinatis) „quoties iis in librorum suorum serie placuit ponere. Si Dominus proditorem suum non erubuit appellare electum (pro non electo), cur s. Augustinus erubesceret, eundem proditorem vocare praedestinatum (pro non praedestinato)?[42]“ —

---

38) cf. XV, 3—4; 5—6; XVIII; praef. in fin.

39) cf. XV, 1; XVI, 6; XVII, 1 cet. cet.

40) cf. XVI, 6. Cf. XVII, 2; X, 1 seq.

41) cf. X, 1 seq. XV, 6—7, 2; XIII, 1 seq.

42) cf. XIII, 2; IX, 5 (quo tamen loco hanc rem longe aliter exponit; dicit enim idcirco praesc. et praedest. non proprie, sed a contrario praedicari de deo, quod in ipsum non cadat temporis ratio.); X, 1 seq. XII, 2; XV, 2 cet.

„Quotiescunque ergo dicuntur praedestinati homines impii, quaeque ad eos pertinent, pulcherrimo et saluberrimo illo contrarietatis modo interpretandum est.“ —

At in bonis hominibus eorumque virtute ac praemiis res secus sese habet. Haec et vere sunt, et a deo facta sunt, et ab infinita dei benevolentia et gratia dantur. Quare horum praedestinatio vere ac proprie dici potest, neque, quum a s. scriptura et a s. s. patribus docetur, a contrario est accipienda[43]. —

Priusquam tamen ad reliqua pergamus, subiiciendum videtur disputationi nostrae, quod Scotus subiecit suae; sententiam dicimus de igne aeterno apud inferos. Est autem haec; „Haud facile credi potest, alium eum esse, praeter ipsum, qui est quartum mundi elementum. Nec incongrue credendum, quod corpora sanctorum in aetheream mutabuntur qualitatem, quae ab alia consumi non potest; impiorum vero corpora in aëream qualitatem transitura, ut ab superiore igne patiantur. Hinc est, quod diabolus post lapsum detrusus ab aethereo spatio, adiunctum est ei invito aëreum corpus, in quo poenas suae superbiae luat[44]. Quodsi cui incredibile videtur, corpora semper arsura, neque tamen peritura, videat salamandrum in igne vivum, videat lapidem asbestum[45].“ —

Venimus nunc ad disserendi demonstrandique viam, quam Scotus hoc in libro ingressus est. Haec vero ex iis, quae de totius libri argumento enarravimus, satis fortasse patuerit. Vidimus igitur longe eum alia via incedentem, quam reliquos eius aetatis theologos, quamque ipsum decuit.

---

43) XI — XIV. Est autem certe mirum, qui factum sit, ut Scotus, quum malorum hominum praedestinationem necessariam ubique dixerit prave agendi causam, non tamen de bonorum hominum praedestinatione tanquam necessaria bene vivendi causa cogitaverit. —

44) Hic nemo non reminiscetur, opinamur, Origenis.

45) cf. XIX, 1 — 4. Supra autem dixit, solam conscientiam punire.

Illi enim solis propemodum s. scripturae et s. s. patrum testimoniis auctoritatibusque nitebantur, hic „disputatoriae artis“ — ut scribit — „regulis“ utebatur: illi s. scripturae et s. s. patrum auctoritatibus pio ac simplici animo se subiiciebant, hic auctoritates illas duro ac superbo ingenii sui imperio subigebat. Meminimus profecto, quam contemptis artificiis, quod contra se facere vidisset, ut a se facere videatur, effecerit. Hac arte, quem ille hostem non profligaret! — Est quidem, ut ipse quoque s. scripturae, s. Augustin ilocos suae sententiae argumenta proferat, verum ita, si, ut his verbis utamur, antea ipsi sententiae suae fuerint probati [46]). Neque facere non possumus, quin classicum, ut aiunt, hac de re locum ex Scoti libris de div. naturae afferamus. Sermo est de sacrae scripturae et s. s. patrum auctoritate. Scribit autem [47]): „Auctoritas ex vera ratione processit, nequaquam ratio ex auctoritate: „omnis auctoritas, quae vera ratione non approbatur, infirma videtur esse. Vera autem ratio — —. nullius auctoritatis astipulatione roborari indiget.“

Neque hercule, quum Scoti incepta graviter reprehenderimus, quibus excusari queant, silentio praetermittamus. Transtulerat (cf. sup. cap. III) Caroli calvi iussu libros Pseudo-Dionysii Areopagitae et Maximi, quos re et facto a viris illis, quibus tribui solebant, conscriptos putabat. Itaque magnam profecto partem summa sanctorum virorum illorum auctoritate factum est, ut, quae in illis libris repe-risset, adeo adamaret, nihil ut iis arbitraretur verius, nihil divinius, neque ullo pacto dubitandum esse censeret, quae vel in sacra scriptura vel apud s. s. patres edoctus fuerat, ad illorum virorum philosophiam resecare. — Atque Scotus is erat, qui, quodcunque verum esse sibi persuaserat, sanctum

46) Eadem plane commisit Scotus in libris de div. nat. — Cf. Hock. in ephemer. Bonnens. Fasc. XVI, p. 50. — Cf. etiam hist. litt. de la France. tom. V, p. 420 seq. —

47) cf. de div. nat. I, 71.

duceret suoque loco libere confitendum. Ait enim in primo de naturis [48]: „Non ita sum territus auctoritate, aut minus capacium animorum expavesco impetum, ut ea, quae vera ratio clare colligit indubitanterque diffinit, aperta fronte pronuntiare confundar, praesertim cum de talibus non nisi inter sapientes tractandum sit, quibus nil suavius est ad audiendum vera ratione, nil delectabilius ad investigandum, quando quaeritur, nil pulchrius ad contemplandum, quando invenitur!" Huc accedit, quod Scoti pietas erga deum plane insignis est dicenda, atque Anastasius bibliothecarius virum eum praedicat „per omnia sanctum." —

Postremo certe operae pretium facturi videmur, si illa, quibus Erigena „dialecticae suae artis" usum probare conatur, in angustum redacta retulerimus. Dicit igitur [49]: „Cum omnis piae perfectaeque doctrinae modus, quo omnium rerum ratio apertissime invenitur, in philosophia sit constitutus, de eius divisionibus quaedam sunt disserenda. Sic enim (ut ait s. Augustinus) creditur „non aliam esse philosophiam et aliam religionem, cum hi, quorum doctrinam non approbamus, nec sacramenta nobiscum communicant." — Quid est aliud de philosophia tractare, nisi verae religionis, qua summa omnium rerum causa, deus, et humiliter colitur, et rationabiliter investigatur, regulas exponere? Conficitur inde, veram esse philosophiam veram religionem, conversimque, veram religionem esse veram philosophiam. Quae dum multifariam dividatur, bis binas tamen partes principales ad omnem quaestionem solvendam necessarias habere dignoscitur, quas latine possumus dicere divisoriam, diffinitivam, demonstrativam, resolutivam. Earum exempla in processu huius operis ostendemus. His enim tanquam utili quodam et honesto humanae ratiocinationis quadrivio ad ipsam disputandi disciplinam, quae est veritas, omnis in ea eruditus perveniri non dubitat. Huius disciplinae regulis

48) cap. 69. —
49) cf. I, 1 seq.

necessario uti iubemur, dum adversus Gothescalcum quendam respondere compellimur." —

Quam iste hoc loco philosophiam cum vera religione eandem contendit? — Estne ea, quae illis temporibus communiter hoc nomine appellabatur, quaeque vix aut ne vix quidem dialecticae fines transgrediebatur? Ipsa Scoti verba, nisi forte „a contrario" sunt interpretanda, eam certe philosophiam significant, cuius unum vel primarium munus hac in re cernatur, ut instrumenta quasi ac machinamenta, quorum ope philosophi regias moles suas excitant, comparet atque suppeditet. — Unde autem tanta omnium rerum perturbatio? — Sunt, qui eius causam ad pantheismum Erigenianum referant[50]. — Quod contra Schlueterus affirmat[51] „illam sententiam (veram philosophiam eandem esse cum vera religione) in auctoris nostri ore non magis esse suspectam, quam id, quod prope omnes s. s. patres doceant, revelationem scilicet Christi esse summam sapientiam, atque omnem continere philosophiam." — Verum Schlueterus satis aperte declarat, sese illam Erigenae sententiam in ipsius Erigenae libro ne adspexisse quidem! Qui enim fieri potuit, ut a vero eius sensu tam procul aberraret? — Illa Erigenae philosophia certe dialecticam complectitur, quam tamen „Christi revelatione" contineri non dixerimus, nec s. s. patrum quisquam dixerit! —

Nobis autem ad illum Erigenae locum accuratius perspiciendum plurimum conferre videtur, quod in libris de divisione naturae[52] scribit: „ars illa, quae Διαλεκτική dicitur non ab humanis machinationibus est facta, sed in natura rerum ab auctore omnium artium condita, a sapientibus inventa et ad utilitatem sollertis rerum indaginis usitata." —

Verum neque hoc, opinamur, negligendum est, Scotum

---

50) cf. I. v. Görres, christl. Mystik. Vol. I, p. 243. —
51) cf. I. Sc. Erig. p. XVI.
52) cf. IV, 4. —

fortasse hac sola de causa veram philosophiam cum vera religione eandem fecisse, ut significaret, eas inter se nihil prorsus reluctari aut adversari.' Qua re fieri, ut (quum neutra neutri obtrectaret, sed altera cum altera concordissime queat vivere) etiam altera, simulatque aut necesse aut commodum esse visum sit, in alterius auxilium advocari possit. —

Atque super ipso Nostri libro de praedestinatione satis dictum est; progrediamur ad reliqua.

Postquam igitur editus est Scoti liber, Wenilo, archiepiscopus Senonensis, quae „ab intellectu suo se quodammodo divertentia essent," in eo deprehendit. Undeviginti haec capitibus (quot etiam libri capita esse diximus) comprehensa misit s. Prudentio, episcopo Tricassino, ut „quaecunque in iis a vero exorbitantia comperisset, unicuique de libris evangelicis et catholicorum doctorum auctoritatibus devianti capitulo, congrua depromeret abunde responsa[53]." Neque Wenilonis voluntatem neglexit Prudentius. Antea tamen ipsum Scoti libri cognoscere voluit. Id cum ipsi usu venisset, peculiari eum scriptione vehementer oppugnavit[54].

Qua in re adiutricem nactus est Ecclesiam Lugdunensem[55]. Nam ad hanc quoque „venerant vaniloqui (illius) et garruli hominis scripta — contra fidem ac veritatem Dei plena mendacii et erroris," quae doctis quidem hominibus risui essent, ab indoctis autem, quique illum hominem „quasi eruditum admirationi haberent," non sine summo,

53) cf. s. Prud. de Praed. adv. Scot. praef. — Max. bibl. patrum Lugd. tom. XV p. 467 F.

54) cf. not. prox. superiorem.

55) cf. Eccles. Lugd. lib. adv. Scoti erroneas definitiones. Max. bibl. patrum. l. l. p. 611 seqq. — Quis hunc librum composuerit, incertum est. Sunt, qui Florum, Lugdunensis ecclesiae diaconum eius auctorem dicant, sunt contra, qui eum s. Remigio, archiep. Lugd. aut Ebboni, episc. Gratianopolitano, adscribant. Cf. Ludov. Cellot. S. I. hist. Gothesc. p. 140 seq. —

aut ipsorum periculo aut Christianae religionis detrimento legerentur[56].

Uterque Scoti adversarius eodem fere modo rem gessit. Arctissime atque per singulas paene sententias eius vestigia prementes simulac, quae a vero abhorrere videantur, deprehenderunt, ea acerbissime notant. Si qua in re dialecticorum regulis repugnaverit, regulis dialecticis, sin sacrorum bibliorum vel patrum ecclesiasticorum auctoritati minus consenserit, horum ipsorum testimoniis eum aggrediuntur. Saepius etiam, quae Scotus ratiocinando effecisset, testimoniis auctoritatibusque oppositis redarguere conantur. Nec desunt loci, ubi, ira ob eius errores abrepti, conviciis eum dilacerare non dubitent. S. quidem Prudentius, quo loco Scotus contendit[57]. „Deum praescire dici posse pro nescire: ita etiam praedestinare pro non praedestinare" — hoc modo in eum invehitur: „O ingenium venenis infectum! o sensum errorum tenebris incomparabiliter obscuratum! nunquam quippe etiam haereticorum quislibet ante te hunc nefarium intellectum admisit. Nullus Catholicorum saltem mente concepit, ut, Deum scire pro eo, quod est nescire, et praedestinare pro eo, quod est non praedestinare, aut intelligerent aut intelligendum suaderent." Atque innumera eiusmodi dicta in s. Prudentii libro reperiuntur. Ecclesia autem Lugdunensis ne postea quidem cum Scoto non bellavit. S. enim Remigius, archiepiscopus Lugdunensis, quum praeesset concilio Valentino (quod anno DCCCLV a quatuordecim episcopis habitum est), ut Scoti doctrina etiam ab hac synodo damnaretur, effecit. Sunt igitur in huius synodi canonibus cum alia adversus Scotum dicta, tum vero haec[58]: „Ineptas quaestiunculas et aniles paene fabulas Scotorumque pultes, puritati fidei nauseam inferentes — — ne mentes Christianae inde corrumpantur et excidant a simplicitate et castitate

56) cf. Eccles. Lugd. lib. praef. l. l. p. 611 H.
57) cf. s. Prud. l. l. p. 519 H seq.
58) cf. Conc. Valent. apud Mansi. l. l. tom. XV, col. 1 seq.

fidei, quae est in Christo Iesu, penitus respuimus[59].“ — Et haec: „Ista (Scoti) capitula XIX syllogismis ineptissime conclusa — — in quibus commentum diaboli potius, quam aliquod argumentum fidei deprehenditur, a pio auditu Fidelium penitus explodimus, et ut talia et similia caveantur per omnia Authoritate Spiritus Sancti interdicimus. Novarum etiam rerum introductores, ne districtius feriantur, castigandos esse censemus[60]. — Hoc Valentinae synodi iudicium omnino ratum habuit concilium Lingonense (a. DCCCLIX.) —; in quarto enim canone: „Capitula,“ ait, „XIX, syllogismis ineptissime ac mendacissime a quodam Scoto conclusa, ubi non argumentum fidei, sed potius commentum perfidiae patet, nulla omnino philosophiae arte, ut arroganter a quibusdam iactatur, constructum, sed inani fallacia et deceptione imperitissime conclusum a pio Fidelium auditu penitus explodimus[61].“ Tradunt etiam Nicolaum I, pont. max., horum conciliorum canones apostolicae sedis auctoritate confirmasse[62]. Scotus autem, quantum scimus, ad haec sese ne commovit quidem; quam rem Staudenmaierus ipsi (cf. Staud. p. 196—197) in laudem vertit.

Venimus nunc ad alteram illam theologorum controversiam, cuius Scotum participem fuisse diximus.

Paschasius igitur Radbertus[63] (a. DCCCXLIV.) opus

---

59) cf. l. l. can. VI, col. 6 D seq.

60) cf. l. l. can. IV, col. 5 D. —

61) cf. Mansi. tom. XV, col. 538 A—B.

62) Mab. in annall. libro XXXV, n. 58 — rem dubiam relinquit; Schlueterus (l. l. p. IV) haec habet: „Nic. I canon. conc. Val. . . confirmavit;“ addens: „„Venenum““ dogmatum Erigenae perstringebatur, ipse tamen Erig. haud damnatus est.“

63) Hic in Suessionibus humillimo, ut videtur, loco ortus iam a puero Monasteria resque monachicas secutus tandem in Corbeiense coenobium sé contulit, cuius primum monachus deinde antistes evasit. Vixit autem per primam saeculi noni

suum „de corpore et sanguine domini," iam dudum illud quidem ante compositum, sed tunc cum maxime pluribus locis emendatum, Carolo calvo, quippe qui ipsum petiisset, dono misit[64]). Quamquam autem totus est in eo, ut catholicorum dogma de transsubstantiatione (etsi hoc nomine uti nondum potuit) argumentis tum ex s. scriptura tum ex ss. patrum operibus prolatis defendat atque confirmet: tamen, quum nova quaedam atque ad id tempus inaudita aspersisse videretur nonnullis, quae alicubi offensionem parerent, in hoc eius libro occurrerunt. Cuius generis exempla[65]) sunt haec: „(s. Eucharistia) non alia plane (caro) est, quam quae nata est de Maria, et passa in cruce, et resurrexit de sepulcro[66])." — „Vera utique caro Christi, quae crucifixa est et sepulta, verum illius carnis sacramentum quod per sacerdotem super altare in verbo Christi per Spiritum s. divinitus consecratur[67])." —

Itaque Carolus calvus, cui forsitan et ipsi res illae minus probarentur, Ratramnum Corbeiensem[68]) et Ioannem

---

partem dimidiam, atque ab eruditione ac doctrina, quae illorum temporum est ratio, admodum instructus fuit. — Cf. hist. litter. de la France tom. V. p. 287 seq. quique eo loco citantur auctores.

64) cf. Marten. et Durand. vet. script. et monument. amplissima collect. tom. IX, col. 374 A seq., quo loco ipsum quoque Paschasii opus cum Praefationibus ad Carolum typis descriptum est. —

65) cf. Dr. I. I. Ritter, Handbuch der Kirchengeschichte, — edit. II vol. II p. 186—194.

66) cf. Paschas. cap. I (apud Mart. et Dur. l. c. col. 383 A seqq.).

67) cf. Paschas. cap. IV (apud Mart. et Dur. l. c. 391 D seqq.).

68) cf. Ratramn. de corp. et sang. Dom. — praef. ad Carol. calv. — Editus est hic liber in Gallicum sermonem conversus a Iacob. Boileau. Parisiis a. MDCCXII 12mo: latinus prodiit Colon. a. MDXXXII et saepius, nec tamen ut Ratramni liber, sed ut Bertrami. Verum his duobus nominibus unum eundemque hominem significari docet Mabillon. Act. Bened. saec. IV, pars II — praef. n. 81. —

Scotum[69]), ut, quae vera esset s. scripturae et s. s. patrum de corpore et sanguine Domini sententia, scriptis persequerentur, voluntate atque auctoritate sua excitavit. Ratramni liber exstat, Scoti invidia temporum est absumptus.

Neque tamen hoc loco non sunt commemorandae, quae super libris eorumque auctoribus inter viros doctos exortae sunt dissensiones. Fuerunt igitur, qui unum modo de s. Eucharistia opus, quod Ratramni esse diximus, Caroli iussu conscriptum esse putarent, neque id Ratramno, sed Scoto adscriberent. His autem iam pridem ita satisfactum est, ut, qui hodieque illum librum non ad Ratramnum sed ad Scotum auctorem referat, inveniatur nemo[70]). Quae pugna postquam desiit, in aliam quandam de illo Scoti libro suspicionem ventum est. Hanc vero causam ita optime et facillime diiudicare posse videmur, si antea, quibus potissimum argumentis, Scotum de s. Eucharistia scripsisse, efficiatur, paulo accuratius a nobis fuerit explicatum. Habentur autem eius rei testes cum ipsius Scoti aequales, tum vero Berengarius Turonensis quique cum hoc vixerunt homines docti. Atque illius generis sunt Adrevaldus, monachus Floriacensis, vir, a doctrina summopere laudatus[71]) et Hincmarus, archiepiscopus Remensis. Composuit enim Adrevaldus „opusculum de corpore et sanguine Domini contra ineptias Ioannis Scoti" — cuius libelli insigne fragmentum edidit Luc. Dacherius in „veterum scriptorum spicilegio[72])." —

---

69) cf. Bereng. Turonens. epist. ad Richard. abb. — apud Mansi. in conc. collect. tom. XIX, col. 785 B seq.

70) cf. Mab. act. Bened. saec. IV, pars II praef. n. 81—89; Iacob. Boileau. in praef. ad Ratramn. de corp. et sang. Domini; — hist. litter. de la France tom. V p. 337 seqq. — Dr. I. I. Ritter, Handbuch der Kirchengeschichte, edit. II vol. II, p. 192 seqq.; — Dr. I. I. I. Döllinger, Lehrbuch der Kirchengeschichte, vol. I. p. 409. —

71) cf. hist. litter. de la France tom. V. p. 515 seq.

72) cf. Spicileg. edit. I. Paris. a. MDCLV seq. 4to tom. XII,

Hoc fragmentum nihil aliud agit, nisi ut s. Hieronymi, s. Augustini, s. Gregorii papae locis quam plurimis veram Iesu Christi in s. Eucharistia praesentiam ostendat atque confirmet. Minus quidem apertum est Hincmari testimonium, nec tamen id, quod prorsus sit negligendum. Acerbe enim in libro suo de praedestinatione [73]) notans errores aliquot, in quos incidissent s. Prudentius et Ioannes Scotigena: „Sunt et alia“, inquit, „quae . . . contra Fidei Catholicae veritatem dicunt: videlicet . . . quod sacramentum altaris non verum corpus et verus sanguis sit Domini, sed tantum memoria veri corporis et sanguinis eius.“ Quae res, cum in s. Prudentium nullo pacto cadere queat [74]), in Ioannem Scotum cadat, necesse est. Quodsi in Scotum cadit, ex libro aliquo ipsius viris doctis petita videtur, ideo quod reliquos fere errores, qui ab Hincmaro ibidem perstringuntur, in libris ipsius hodieque legimus.

Haec vero, si quid scrupuli in animo nostro relinquant, totum id a Berengario Turonensi et quidquid fere doctorum hominum cum eo vixit, inde eximetur. Nam, ut paucis hanc rem comprehendamus, praeter ipsum Berengarium, qui innumeris fere locis librum Ioannis Scoti de s. Eucharistia laudat, qui eum Caroli regis iussu adversus Paschasium scriptum esse ait, eiusque placita sibi sola probari contendit [75]), non solum singuli homines docti, qui vel privatim vel publice in theologorum conventibus cum ipso

---

p. 30 seq. — et edit. II Paris. a. MDCCXXIII seqq. fol. tom. I, p. 150 seq. Scribunt praeterea de Adrevaldi libro cum alii tum hist. litter. de la France tom. V p. 519. —

73) Cap. 31.

74) cf. Mab. act. Bened. saec. IV, pars II praef. n. 132. —

75) cf. Bereng. epist. ad Richard. apud Mansi. l. c. tom. XIX columna 735 A seq. — Eiusd. epist. ad Lanfranc. apud Mansi. l. c. columna 768 A—B. — Eiusd. epist. ad Ascelin. apud Mansi. l. c. columna 755 C—776 D. Eadem plane res saepissime etiam in illo Berengarii libro legitur, quem G. E. Lessing. ex biblioth. Guelferb. primus eruit. —

egerunt [76]), verum etiam omnes propemodum synodi, quibuscum res fuit Berengario, quaeque magnam partem ab insigni episcoporum doctorumque hominum frequentia sunt habitae [77]), Ioannis Scoti librum de s. Eucharistia noverunt, legerunt, damnaverunt. Nec quisquam inter tantam summorum virorum multitudinem, qui tot per annos continenter fere Berengariana causa fuerunt occupati, exstitisse narratur, cui alia de illius libri auctore in mentem venerint. Quare profecto mirum esse non potest, qui factum sit, ut ab illis usque temporibus apud omnes omnino historicos criticosque ita constiterit: composuisse Scotum Caroli regis iussu adversus Paschasium librum de s. Eucharistia, quo libro postea Berengarius usus sit.

Nostra autem aetate fuit, qui diceret, librum illum Berengarianum non fuisse Scoti, sed Ratramni. Hunc falso adscriptum esse Ioanni Scoto. Quare ne hoc quidem certum esset, an Scotus ullum unquam de s. Eucharistia opus excuderit [78]).

Verum enimvero quamvis acute atque subtiliter ille in disputando sit versatus, id tamen, si quid videmus, non est

---

76) cf. Lanfranc. comm. contra Bereng. ap. Mansi. l. c. col. 759 D — et saepius. — Durand. abb. Troarnens. ap. Mansi. col. 782 D — E. — Ascelin. epist. ad Bereng. ap. Mansi. l. c. col. 777 A — C. — Anonymus (qui conciliis advers. Berengarium habitis se interfuisse scribit) in opusc. de Bereng. damnatione multiplici ap. Mansi. l. c. col. 757 E. —

77) De synodo Vercellensi (a. ML.) cf. Mansi. l. c. col. 757 E seqq. et col. 773 E et col. 778 E: — de synodo Romana (a. MLIX) ibid. col. 902 A — B et col. 759 A: — de synodo Parisiensi (a. ML.) cf. Durand. Troarn. ap. Mansi. l. c. col. 782 E: de synodo Turonensi (a. MLIV.) cf. Guil. Malmesb. ap. Thom. Gale. l. l. testim. p. 8. —

78) cf. F. W. Laufs: Ueber die für verloren gehaltene Schrift des Joh. Scotus von der Eucharistie. In libro, qui inscribitur: Theologische Studien u. Kritiken von Dr. Ullmann u. Dr. Umbreit. I, 4, p. 755 seq.

assequutus, ut tam antiqua nos possessione exturbaret. Hoc ut planum fiat, paucis rei summam proponemus atque examinabimus [79].

Quod primum, quaecunque Berengarius eiusque aequales de Scoto suo dixissent, etiam de Ratramni libro dici posse affirmavit, ac iam inde, libros illos non duos, sed unum eundemque fuisse, conclusum voluit, est istud quidem aliquid, verum in eo nequaquam sunt omnia. Haberet certe ius suum ita concludendi si pluribus ille Scoti liber nobis descriptus esset, quae omnino in Ratramni opus quadrarent, nec facile in duobus duorum auctorum libris tam inter se similia possent reperiri. At paucissima tantum de Scoti libro commemorantur, atque ea, ex quibus facilius colligas, diversum illum a Ratramni libro fuisse, quam cum hoc unum eundemque.

Est quidem, ut nonnullae res de Scoto sint scriptae [80],

79) Quamquam haec res digna est, quae accuratius exploretur. Multae autem sunt causae, quae nos, quominus iam nunc id praestemus, impediant.

80) cf. Laufs. l. c. p. 763, 765. Quae p. 763 leguntur: „Caroli magni, antecessoris" . ., apud Dacherium, ita se habent: „Caroli magni antecessoris. . ." — Apud Mansi. (conc. col. tom. XIX col. 736 A) scriptum est: „Caroli magni antecessoris." — Quodsi in illa Berengarii epist. ad Richard. potest legi: „noverit" (Henricus I, rex Gallorum), „quae scribit Ioannes Scotus, monitu eum scripsisse praecarioque Caroli magni antecessoris sui . . .," — quo iure ex hoc loco colligitur, librum illum, quem spectat Berengarius, eodem modo, ac Ratramni opus, scriptum fuisse et missum ad „Carolum magnum imperatorem"? — Deinde haec ipsa verba, Ratramni libro praemissa, non ipsius Ratramni esse credimus: nam in antiquissimo codice m. s., quem Mabill. (acta Bened. saec. IV. tom. II. praef. n. 83) vidit, ita scriptum fuit: „Incipit liber Ratramni de corpore et sanguine Domini. Iussistis, gloriose Princeps." — Nihil denique est in eo, quod Scotus, eodem pacto, quo Ratramnus, Caroli iussu scripsisse dicitur, quum in Gothescalci causa et

quae eodem fere pacto ad Ratramnum transferri queant; verum his ideo parum moveamur necesse est, quod illis temporibus auctores, super eadem re scribentes, iisdem prope argumentis, iisdem fere locutionibus, non dissimili scribendi genere etiam saepius sunt usi [81]. Neque desunt contra, quae ex Scoto nobis innotuerint, nec tamen satis commode ad Ratramnum pertinere videantur [82]. Dicuntur haecce paululum revecta ad Ratramnum posse appellere: verum enimvero, si iam alieno sunt loco, etiam hoc quaeritur, num forte paululum revecta ad longe alium auctorem appellere possint.

Plurimum tribui videmus [83] Ascelino, qui in epist. ad Berengarium ita de Scoto scripsit: dixisse eum in exponendo orationem illam Gregorianam [84] „inter caetera fidei nostrae contraria „„specie geruntur ista, non veritate.“ “ — Quibus Ascelini verbis hic Ratramni locus notatus esse creditur: „„Perficiant in nobis, Domine, quaesumus, tua sacramenta, quod continent, ut, quae nunc specie gerimus, rerum veritate capiamus.“ “ Dicit“ (sc. oratio illa), quod in specie gerantur ista, non in veritate i. e. per similitudinem, non per ipsius rei manifestationem. Differunt autem a se species et veritas. Quapropter corpus et sanguis, quod in ecclesia geritur, differt ab illo corpore et sanguine, quod in Christi corpore per resurrectionem iam glorificatum cognoscitur. Et hoc corpus pignus est et species, illud vero ipsa veritas. Hoc enim geritur, donec ad illud perveniatur. Ubi vero ad illud perventum fuerit, hoc removebitur.“ — Quae sunt in hoc loco „fidei nostrae

---

Ratramnus et Lupus Ferrariensis iubente, et Scotus „annuente“ Carolo libros suos composuerint.

81) cf. Mab. acta Bened. saec. IV. p. II. praef. n. 88.

82) cf. Laufs. l. c. p. 764, 765, 766 not. a), 768.

83) cf. Laufs. p. 757 — 760.

84) „Perficiant in nobis tua, Domine, sacramenta, quod continent, ut, quae nunc specie gerimus, rerum veritate capiamus.“ —

contraria" — ? Ipse Lanfrancus, acerrimus Berengarii adversarius, simili ratione locutus est[85]. — Ubi hoc loco Ratramnus, suis ipsius verbis usus „specie," inquit, „geruntur ista, non veritate?" — Ecclesiae verba secundum ecclesiae sententiam explicat. Quodsi hanc rem cuiquam auctori vitio dare potuit Ascelinus, tribus Anticyris caput eius insanabile fuisse oportet. Longe alium Erigeniani illius loci, quem Ascelinus ob oculos habuit, ex ipsius Ascelini verbis contextum, qui vocatur, statuendum esse, neminem non videre putamus.

Pluribus ita de hoc Ascelini loco egimus, quia plurimum, quod contra nostram sententiam pugnet, continere putatus est, quum tamen multo plus, ut vidimus, quod pro nostra sententia pugnet, contineat.

Quae deinde memoratu digna videantur ex iis, quibus impugnamur, haec sunt. „Anonymus ille Cellotianus[86] de controversia Paschasiana scribens, quum aliorum scripta tum Ratramni librum novit, nullum vero Scoti[87]." — At ille Anonymus plures libros, qui ad illam rem pertinent, non citavit: velut Heimonis, episc. Halberstadiensis[88]. Neque hercule plus inde colligi potest, quod „Sigebertus Gemblacensis et alii, qui de scriptoribus ecclesiasticis disseruere, Scoti librum de s. Eucharistia non laudaverunt:" neminem enim illorum auctorum, qui satis accurate Scoti libros recensuerit, invenimus. Sigebertus praeter versionem Areopagitae, cuius (cap. 94.) meminit, nullum prorsus commemorat.

Restat, ut, quae praeterea defendi posse videantur, breviter adstricta proponamus. Primum igitur Ratramni libro non continetur ea, quam Berengarius amplectebatur,

85) cf. Mab. acta Bened. saec. IV. p. II. praef. n. 88. —

86) cf. P. L. Cellotii histor. Gothescalci praedest. Paris. — MDCLV. fol. — In Append. p. 539—548.

87) cf. Laufs. l. c. p. 779.

88) cf. hist. litter. de la Fr. tom. V. p. 124.

de s. Eucharistia opinio. Berengarius enim panis vinique substantiam non remanere negabat [89]: Ratramnus, etsi obscura interdum atque ambigua utitur oratione, hac tamen in re a catholicae ecclesiae sensu non recessit [90]. Deinde illis temporibus, quibus pugna Berengariana flagrabat, atque Ioannis Scoti liber identidem legebatur damnabaturque, Ratramnus illius operis, quod ab eo scriptum scimus, auctor et conditor notus fuit. Anonymus quidem ille Cellotianus, sive cum Mabillonio Herigerum, abbatem Laubiensem [91], qui a MVII. mortuus est, eum dicimus, sive, ut Pezius ostendere conatur [92], Gerbertus, qui postea summi pontificis sedem obtinuit, is est habendus, certe haud ita multo ante Berengarianos motus Ratramnum sui libri conscriptorem fuisse testatus est. Huc accedit, quod Mabillonius duos vidit Ratramni codices manuscriptos, qui Berengarii aetatem facile superarent, Ratramni nomine signatos: quorum alter in indicem librorum, a. MXLIX. confectum, ut Ratramni liber relatus fuit [93].

Quibus igitur ita expositis Scoto opus suum de s. Eucharistia satis grandi argumentorum pondere vindicasse videmur.

Atque hoc loco satis mirari non possumus, quid factum sit duumviris Staudenmaiero et Schluetero, qui vix [94] ac ne vix quidem [95] dubitantes, quin Scotus Berengarii tem-

---

89) cf. Ritter. Handb. der Kirchengesch. edit. II. Vol. II, p. 211. —

90) cf. Mab. acta Bened. saec. IV. p. II. praef. n. 91 seq. Hist. litter. de la France tom. V. p. 335 seq. — Quare etiam Centuriat. Magdeb. (cent. IX. cap. de doctr. et cap. ceremoniis) libenter hoc largiuntur, habere Ratramnum transsubstantiationis semina! —

91) cf. Mab. acta Bened. saec. IV. p. II. praef. §. III.

92) Thesaur. anecdot. tom. I. dissert. isagogic. p. LXIX.

93) cf. Mab. l. c. praef. n. 83. Du Pin. nouv. biblioth. tom. VII. p. 68, 1. Hist. litt. de la Fr. tom. V, p. 339. —

94) cf. Staudenm. I. Scot. Erig. p. 202—203.

95) cf. Schluet. I. Scot. Erig. de div. nat. libri V. p. V.

poribus falso illius libri auctor habitus sit, confidentissime nihilominus affirment, hominem et scripsisse cum Ratramno contra Paschasium, et (id quod Schlueterus, Staudenmaierum interpretatus, ait) „cum Ratramno spirituale potissimum dogmatis momentum illustrasse.“ Huius enim rei, sublatis Berengarianae aetatis testimoniis, nec ulla indicia manent[96]. — Adrevaldum quidem Floriacensem et Hincmarum Remensem, quos supra audivimus, si quem Scoti librum perstrinxere, non eum, quo Berengarius usus est, petiisse arbitramur. Quod mox patebit.

Acerba profecto libri huius Erigeniani fata fuere. Berengarius enim illum doctrinae suae auctorem laudans, mortifera illi vulnera inflixit. Lectus et damnatus est Parisiis, in concilio (a. ML.) sub rege Henrico habito[97]; lectus et „sub anathemate“ damnatus est in synodis Vercellensi et Romana (a. ML.) sub Leone IX., summo pontifice, congregatis[98]. Postero tempore peius etiam in eum consultum est. Nicolaus enim II, pontifex maximus, cum concilio Romano (a. MLIX.) Berengarium, ut ipse eum, omnibus, qui aderant, inspectantibus, accenso ad id foco iniiceret, sua auctoritate coegit[99]. —

Quam denique Scotus sententiam de corpore et sanguine Domini proposuerit, quum ipsius liber iam pridem visus non sit, coniiciendum est ex Berengarii opinionibus, utpote qui continenter ipsum suae doctrinae auctorem iactare sit solitus[100]. Hanc vero illa potissimum Berengarii adversus Lanfrancum scriptione, quam G. E. Lessingius, eo usque recentioribus incognitam, ex Guelferbytanae bibliothecae latebris protraxit, quantum satis est, in aperta luce colloca-

---

96) cf. Laufs. l. c. p. 768—779.

97) cf. Mansi. tom. XIX. col. 782 E.

98) cf. Mansi. l. c. col. 757 E seq., col. 773 E, col. 778 E, col. 760 D sep.

99) cf. Mansi. l. c. col. 902 A — B, col. 759 A.

100) cf. Ritter. l. c. Vol. II. p. 189, et supr. not. 75. —

tam atque in vulgus notam esse constat[101]; quapropter si eam hoc loco explicare velimus, acta tantum agere videamur.

Hic autem difficultas quaedam nobis occurrit. Ex iis enim, quibus ab Adrevaldo et Hincmaro Scotum notari diximus, apparet, veram ipsum ac realem, quam vocant, Iesu Christi in s. Eucharistia praesentiam omnino negasse. Id vero, quum nec Berengarius ausus sit docere, nec a Berengarii adversariis in Scoto culpatum inveniatur, in illo ipsius libro, quem Berengarius habuit, nostra quidem sententia, repertum non est. Non tamen in Scoto hoc mirum videtur. Saepius enim frontibus adversis secum pugnantia composuit[102]. —

Neque deest, quare Adrevaldum et Hincmarum non nihil secutus esse dixeris. Est enim inter Scoti carmina, quae Schlueterus ex palimpsestis Angeli Maii a se edita scribit, unum[103], quod non obscure istum errorem significat. Descripto paschate Israelitarum, mare rubrum transeuntium, ita pergit:

„Haec quondam fuerant venturi *ἰνδάλματα* Christi,
   In quo collucent, quae latuere diu.
Qui solus victor prostrato principe mundi
   Transacto triduo prosilit ex Erebo,
Ac primus calcans mortem transivit in alta,
   Solus nam liber numine tartareo.
Sanguinis et proprii fundens libamina pura
   Mundo salvato pascha novum dedicat.
Sponte sua dominus se mactat ipse sacerdos,
   Quae patri placens hostia sola fuit,
Hostia, quae totum purgavit crimine mundum,
   Mundum, quem potuit perdere primus homo.
Ex uno veniens mors est expulsa per unum;
   Morte bona vitae mors mala victa perit.

101) cf. Ritter. l. c. Vol. II. p. 211 seq.
102) cf. Scoti lib. de div. nat.
103) cf. Schluet. carm. III. de Paschate.

Primitiae Christus reseravit septa sepulcri
Nostrae Naturae perdita restituens.
Harum nunc rerum celebrantur symbola sacra
Dum parent oculis, mentibus nota prius,
Dum corpus Christi, dum sacri sanguinis undam
Et pretium mundi mens pia corde sapit,
Dum memores coenam domini revocamus in annos,
Dum plures odas consonat ipse chorus.
Aeternis epulis, quas mystica signa figurant,
Digneris Carolum pascere Christi tuum."

Huc item pertinet locus ille de s. Eucharistia, quem Hoeflerus [104]) ex commentario quodam ad Pseudo-Dionysii Areopagitae hierarchiam coelestem, quem Scotus noster scripsisse putatur [105]) protulit. Ipse locus hic est: „Sequitur „et in unum principationis [106]) ipsam divinissimae Eucharistiae assumptionem." Intuere, quam pulchre, quam expresse asserit: visibilem hanc Eucharistiam, quam quotidie sacerdotes ecclesiae in altari conficiunt: typicam esse similitudinem spiritualis principationis [107]) Iesu, quam fideliter solo intellectu gustamus, h. e. intelligimus, inque nostrae naturae interiora viscera sumimus ad nostram salutem et spirituale incrementum et ineffabilem deificationem. Oportet ergo, inquit, humanum animum ex sensibilibus rebus in coelestium virtutum similitudinem et aequalitatem ascendentem arbitrari divinissimam Eucharistiam visibilem in ecclesia conformatam maxime typum esse participationis [108]) ipsius, qua et nunc participamus Iesum per fidem et in intero [109]) partici-

---

104) Die deutschen Päpste. Abtheil. II, p. 80.

105) Cf. inf. cap. VI extr. de scriptis Erigenae dubiis. Nro. III.

106) Videtur, legendum esse „participationis." Cf. inf. not. 108.

107) Cf. sup. not. 106.

108) Ex his locis patere videtur, quo iure supra not. 106 legendum esse arbitrati simus Pro „principationis" — „participationis.:'

109) „futuro."

pabimus [110] per speciem eique adunabimus [110] per caritatem. Quid ergo ad hanc magni theologi Dionysii praeclarissimam tubam respondent, qui visibilem Eucharistiam nil aliud significare praeter se ipsam volunt asserere? Dum clarissima tuba praefata clamat, non illa sacramenta visibilia colenda neque pro veritate amplexanda, quia significativa veritatis sunt, neque propter se ipsa inventa, quoniam in ipsis finis intelligentiae non est, sed propter incomprehensibilem veritatis virtutem, quae Christus est, in unitate humanae divinaeque suae substantiae ultra omne quod sensu sentitur corporeo, super omne, quod virtute percipitur intelligentiae deus invisibilis in utraque sua natura.“

Caput V.

Cum de aliis quibusdam rebus, quae praeterea ad Scoti vitam illustrandam pertineant, tum praecipue de ultimis ipsius fatis.

Postquam igitur Scotus, ut longe veri simillimum esse probavimus, circiter annum DCCCXLV. ad Carolum calvum venit, is multos annos deinceps non solum convictorem eum atque amicum habuit, verum etiam, quod item pluribus a nobis est relatum, ut res multas easque graves exsequeretur, voluntate sua commovit. Eo autem loco et honore quamdiu Scotus permanserit, incertum est: quamquam hoc satis exploratum habere videmur, illud tempus, quo inde abiit, vix ante annum DCCCLXIII. fuisse. Namque, ut alia minus certa mittamus [1], exstat poëma quoddam Scoti ad

110) „adunabimur.“

1) Velut illam epistolam, quam Nicolaum I, pont. max. de Ioanne nostro ad Carolum calvum scripsisse (cap. III.) narravimus. In ea enim, ut habetur apud Bulaeum, Erigena „studii Parisini“ (i. e. scholae palatinae, quam vocabant)

Carolum[2]), in quo manifestissima reperiuntur vestigia, illum, quo id tempore scripserit, adhuc in Caroli regia haesisse, quodque, quoniam in victoria, quam Carolus brevi ante de Northmannis pepererit, pro more gloriatur, anno DCCCLXII. scriptum esse oportet[3]).

At si non in regia, certe tamen in regno Caroli usque ad annum DCCCLXXIII. vixit. Quod illi versiculi testantur, quorum iam supra[4]) mentio est iniecta. His enim Hincmarus (Remensis), Liuddo quidam, homo Graecus, qui apud Hincmarum fuisse videtur[5]), atque Ioannes VIII, pont. max., quem exeunte anno DCCCLXXII. in illo dignitatis gradu collocatum esse constat, admodum honorifice commemorantur. Atque illos versiculos extremo vitae tempore, ut opinamur, condidit. Neque enim, quod postea scripserit, reperitur quidquam[6]) et vix triennio interiecto Anastasius, bibliothecarius Romanus, in epistola, ad Carolum calvum missa, ita de eo mentionem fecit, ut eum tunc iam mortuum fuisse credas. Conquestus enim de eo, quod in vertendo Areopagita tam obscurus fuerit, haecce adiicit[7]): „Quod eum non egisse ob aliam causam existimo, nisi quod, cum esset humilis spiritu, non praesumpsit, verbi proprietatem deserere.“ Haec epistola, ut in codice m. s. patrum Soc. Ies. Bituricensium lectum esse ait Natal. Alexander,

---

iam olim „capital fuisse“ — dicitur, Ex his colligas, quo tempore Nicol. I. illam epistolam composuit, eo Scotum adhuc in „palatio“ regis habitasse. Convenit autem, ut diximus, inter omnes, aut anno DCCCLX. aut quinquennio post eam esse scriptam. —

2) cf. Schluet. l. Scot. Erig. p. 593—595. —

3) cf. Mabill. annal. lib. XXXV, n. 93—94 et 107 extrem.

4) cf. cap. I, not. 25.

5) cf. Mabill. annal. lib. XXXV, n. 58; XXXVIII, n. 72. —

6) cf. Mabill. annal. lib. XXXVIII, n. 72.

7) cf. Natal. Alex. dissertat. XIV. in hist. eccles. saeculi IX. et X. §. I, n. VI. —

scripta est „X. Cal. Apriles, indictione VIII," qui est annus DCCCLXXV.

Certiora huius rei indicia ad nostram aetatem non pervenerunt. Neque ullo testimonio, cui quidem sine erroris periculo credere possimus, inter rerum auctores vel hoc constare reperitur, quo loco Erigena vitam posuerit, praeterquam quod Mabillonius „videtur," ait, „in Francia perseverasse." —

Sunt quidem qui Scotum diutius vixisse, atque adeo circiter annum DCCCLXXX. ab Alfredo Magno in Angliam accersitum esse contendant, sed eorum causa sic profecto est comparata, nullam ut iis fidem habere queas. Quod mox videbimus.

Plura omnino Ioanni nostro scripta tribuuntur: quorum partim, utpote quibus certus quidam locus videretur convenire, eo iam satis, opinamur, copiose descripsimus, partim infra, cum nihil plane de iis memoriae sit proditum, nisi hoc ipsum, Erigenam esse eorum auctorem, peculiari capite recensere in animum induximus.

Quoniam autem hominibus et ingenio et doctrina praestantibus solenne est, ut, qui eorum disciplinam sequantur, habeant, complures arbitramur praecipuam Erigenae operam dedisse eiusque sectatores exstitisse, praesertim cum celeberrimae illi „scholae palatinae" praefuisse credatur. Quamquam vix unus eorum nominatim potest proferri. Sola enim historia episcoporum Antissiodorensium quendam Scoti discipulum novit, Humbaldum Cameracensem; quem ab omnis doctrinae elegantia summopere instructum fuisse scribit[8]). Deinde hoc loco id quoque monitum velimus, quod Scotus ipse in fine librorum de naturis[9]) hominem compellat, quo utatur familiarissime, cuiusque et exhortationibus et sollertia illud opus inchoatum ac perfectum sit. Quem autem dicat, ignotum est. Petrus Alixius eum fuisse

8) cf. Thom. Gale. I. Sc. Erig. testim. p. 5. —

9) V, 40. —

existimavit Wulfadum, primum Remensem canonicum, postea Bituricensem episcopum [10]). Hanc Alixii coniecturam Schlueterus [11]) ut rem confessam recepit.

Quaesitum est etiam, num Erigena clericus fuerit, necne. Negant Hiortius [12]), Thomas Moore. [13]), Natal. Alexander [14]), Mabillonius [15]): veri simillimum putant Hockius [16]), Staudenmaierus [17]): affirmat („licet alii dubitent"), Schlueterus [18]). Sed qui negant, multo magis, quam qui affirmant affirmarintve, rebus certis factisque nituntur. Hi enim, quae sequantur, in eo posita esse dicunt, quod Scotus theologiae ac philosophiae studio unice deditus fuerit, eumque, orta de rebus theologicis rixa, vel episcopi, ut suam de illis sententiam proponeret, rogaverint; hasce autem res illa aetate, nisi in homine clerico, vix aut ne vix quidem usu fuisse venturas. Quasi vero, qui tunc aliquo casu, forsitan ipsa natura ferente, in scholis ad philosophiae et theologiae studia delatus ea adamasset, ut in iis perstaret, clericus debuisset evadere! — Episcopos autem illos tum Erigenam adiisse constat, quum, rebus suis admodum angustis, a quo defenderentur, vix haberent quemquam. Quare nos magis altera illa ratio movet: idque vel hac sola de causa, quod, etsi illis temporibas more fuit receptum, ut, qui aliquem clericatus gradum obtinuisset, continenter fere eo nomine appellaretur, Scotus tamen nec ab aliis scriptoribus, qui

---

10) cf. Thom. Gale. l c. append. p. 80. — De Wulfado cf. hist. litt. de la Fr. tom. V, p. 477.

11) cf. I. Sc. Erig p. 592. —

12) cf. I. Sc. Erig. p. 46. —

13) cf. hist. of Irel. vol. I. c. 13.

14) cf. Dissertat. XIV. in hist. eccles. saec. IX et X. §. I. n. II.

15) cf. Acta Bened. saec. IV. p. II. pag. 510; annal. Bened. lib. XXXVIII. n. 72.

16) cf. Ephemer. Bonnens. fasc. XVI. p. 36.

17) cf. I. Scot. Erig. p. 124.

18) cf. I. Scot. Erig. p. III. —

cum eo vixerunt, nec a semet ipso appellatus invenitur, nisi „Scotigena", „Scotus ille", „extremus sophiae studentium" — et quae sunt generis eiusdem. —

Haud facile crediderimus, inter homines, qualis Erigena fuit, quemquam exstitisse, de quo maiore controversiarum multitudine ab historicis agitatum sit. Itaque, quamvis magnum earum numerum iam adtigerimus, una tamen est reliqua. — Narrant (enim) permulti auctores, contra quod nobis in Gallia, ut diximus, mortuus esse videtur, eum ab Alfredo Magno (circiter a. DCCCXXXV.) in Angliam, ut doctrinae suae Anglis hominibus copiam faceret, accersitum esse; hic ad abbatis dignitatem eum pervenisse et, quum violenta nece occidisset, etiam in „sanctorum martyrum" — numero esse habitum. — Hanc narrationem his ducentis fere annis, cum eo usque diu inconcussa stetisset, Mabillonio [19] duce ac signifero diligentissimi quique historici acerrime impugnarunt. Notra autem aetate exstitit, qui rem desperatam in pristinum restituere conaretur [20]. Hoc, quam non consecutus sit, licet plausorem suum invenerit, paucis, opinamur, declarari potest.

Quantamcunque, qui rem defendunt, testimoniorum farraginem congerunt [21], antiquissima ab iis scriptoribus repetunt, qui ducentis, et amplius, annis post Scotum vixerunt: Ingulfum dicimus abbatem et Guilielm. Malmesburiensem. Ad horum fidem, qui postea scripsere, sese fere recipiunt. Cum Malmesburiense quidem illi, quos inter reliquam turbam habent velut inter ignes lunam minores — ad verbum fere consentiunt, praeterquam quod, ubi ille cautius dubitat, hi plerumque confidenter affirmant: nec

19) cf. Acta Bened. saec. IV, tom. II. p. 506 seq.

20) Dicimus Staudenmaierum; cf. eius librum, qui inscribitur: Ioannes Scotus Erigena cet cet. p. 110 seq. Huic adsentitur Schlueterus in sua librorum de div. nat. editione p. V seq.

21) Staudenm. l. l. omnium, quos vidimus, plurima habet: quare ad eius librum, qui rem cognoscere cupiant, ablegaverimus.

ullo pacto, id quod iam Natal. Alexander vidit, dubitandum est, quin ille ab his ad verbum transscriptus sit[22]. Quare ad Ingulfum et Malmesburiensem, tanquam ad triarios, res venit. Hi autem, quamvis disertis verbis illam narrationem tradiderint, tamen, cum neque ii sint auctores, quos admodum fide dignos habere soleant, et, id quod supra iam monuimus, primi post Scoti aetatem, a qua ducentis et amplius anni absunt, de Scoto in Angliam profecto sermonem faciant, magno opere considerandum est, quanta iis fides hac in re sit habenda, aut potius, num forte propter diversas argumentorum rationes omnis hac in re fides iis sit abroganda. Atque diversa ab eorum testimonio argumenta habemus sane gravia. Primum enim Asserus Menevensis, Bancorensis abbas et Schireburnensis episcopus, quem Alfredus propter eximiam litterarum scientiam ad se vocaverat, cuiusque fidelissima opera in optimarum artium studiis bene instituendis utebatur, in vita Alfredi a se scripta accuratissime doctorum virorum, qui ad Alfredum venerunt,

---

22) cf. Nat. Alex. dissert. in hist. eccles. saec. IX et X. §. III. — Albericus, trium fontium monachus, in chron. suo ad a. MCCXXV. fatetur, novam historiam Anglorum sibi ducem fuisse: narrat autem de Scoto (ad a DCCCLXXVIII.) iisdem prope cum G. Malmesb. (lib. de rebus gest. regum Angl. II, 4) verbis. Hunc Albericum Staudenmaierus non laudavit. Quos autem laudavit, hi et ipsi satis aperte declarant, eundem G. Malmesb. verba sibi sua praevisse. Nam quae G. Malmesb. (cf. Gale. l. l. test. p. 6 et p. 8) narrat, ad verbum fere, ut iam diximus, habent et ipsi. Illum autem horum verborum auctorem esse, inde patere arbitramur, quod, ubi ille scribit: „ut intellexi" — habent isti: „ut intelligitur", quod illo dicente: „scripsit librum bene utilem (sc. Scotus)" — istorum quispiam ita docet: „scripsit librum, quem, utilem esse ait." Illud „scripsit" — dicitur de Scoto. „Ait" autem, quum ad Scotum referri nequeat (quia Scotus nusquam talia de libro suo ait), ad eum referendum est, ex quo iste quispiam de illa libri utilitate cognovit: hunc vero nemo non habebit G. Malmesburiensem.

quorumque ipse quasi collega fuit, mentionem facit, neque de Scoto nostro quidquam dicit, pluribus certe de eo, utpote viro, summa doctrinae laude conspicuo, commemoraturus, si is unquam ad Alfredum venisset[23]).

Quae vel una res ad plures Malmesburienses atque Ingulfos refellendos valet. Deinde Malmesburiensis ita scribit, quasi Scotus statim[24]) post illius epistolae, quam Nicolaus I, de eo Carolum calvum misit[25]), in Galliam adventum, relicta Gallia ad Alfredum, huius „munificentia illectus“ — se contulerit, quum in confesso habeatur, Alfredum ante annum DCCCLXXX., bellorum multitudine distractum, de doctis hominibus illiciendis ne cogitasse quidem, quum denique illa epistola iam anno DCCCLX. aut quinque annis post scripta sit[26]).

Tum Ingulfus Scotum suum Aethelingiensi monasterio abbatem praefecit; quod contra Malmesburiensis suum in Malmesburiense coenobium duxit[27]). Ceterum Ingulfus satis manifesto ostendit, unde sibi error iste obiectus sit. Scribit enim[28]): „(Alfredus) de veteri Saxonia Ioannem, cognomento Scotum, acerrimi ingenii philosophum, ad se alliciens, Adelingiae, monasterii sui, constituit praelatum.“ — Iam vero Asserus in vita Alfredi[29]) refert, vocasse Alfredum ad se ex Gallia „Ioannem quendam, presbyterum ac monachum, Ealdsaxonem[30]) genere, virum doctissimum, quem postea

---

23) cf. hist. litt. de la France tom. V, p. 419. —

24) cf. Thom. Gale. l l. testim. p, 6, p. 8. —

25) cf. sup. cap. III, not. 10—11. —

26) cf. Staudenm. p. 166.

27) cf. Staudenm. p. 136. — Rerum Augl. script. post Bedam praecipui. Francof. MDCI fol. p. 870. Sup. not. 24.

28) cf. sup. not. 27.

29) cf. Mabill. Ioannis Aetheling. abb. elog. hist. acta Bened. saec, IV, p. II, pag. 507 seq.

30) H. e. Saxonem ex Germania oriundum, ut multis exemplis probavit Mabill. l. l. p. 508—509. Vir doctissimus existi-

Aethelingiensi coenobio abbatem praefecerit." — Ingulfus autem, qui haec ipsa sciret, simulque de Ioanne Scoto, ingenioso illo philosopho, ea fere aetate, qua Alfredus vixit, apud Gallos notissimo, ut videtur, audivisset, quos duos habere debuit, eos unum eundemque habuit, atque huius nomen nomini illius tanquam cognomen adiecit.

Quoniam autem Staudenmaierus Malmesburiensem potissimum sequitur, etiam de hoc sigillatim nonnulla dicamus. Is igitur praecipue in hac narratione de Scoto nostro saepius vehementer erravit.

Cuius rei unum exemplum iam protulimus, nec plura desunt: ait enim [31]), Florum [32]) scripsisse adversus Scoti librum de div. naturae, quum scripserit adversus librum de praedestinatione, et quae sunt eiusdem generis. Deinde ne id quidem negligendum est, quod in libro suo de gestis regum Anglorum [33]) rem ut dubiam narrat: utitur locutionibus, quales sunt „creditur" — „ut fertur" — „quod sub ambiguo non dixerim." — Quamquam aliis locis [34]) nihil dubitat. Quod autem his ipsis locis adiicit „ut ex scriptis regis (Alfredi) intellexi, (Ioannes) sublimis Malmesburiae resedit" — haec profecto, rebus alioquin ita, ut explicatum est, se habentibus, parum nos movent. — Est enim fortasse, ut ex regis scriptis intellexerit „resedisse Malmesburiae Ioannem" — de suo autem addiderit, eadem fere cum Ingulfo ratione, „fuisse hunc Ioannem Scotum Erigenam." —

---

mavit praeterea, vixisse illum Ealdsaxonem apud Gallos in monasterio Corbeiensi, quo tum plures Saxones ex Germania oriundos educabant. —

31) cf. Thom. Gale. l. l. test. p. 6—8. —

32) H. e. S. Prudentius, episc. Tricassinus, cuius nomen erat „Florus Prudentius Galindo" — vel Florus, diaconus Lugdunensis, cui ab aliquibus liber eccles. Lugd. adversus Scotum tribuitur.

33) cf. Natal. Alex. l. cit. §. III.

34) Apud Gale. l. l. p. 6—8. —

Eiusmodi errores illis scriptoribus, ex quorum numero est Guilielmus, saepissime offusi sunt. Atque faciliorem etiam haec tota res explicatum habet, si Ioannem illum, ut nostrum, Scotorum gentis fuisse fecerimus. Scimus autem, maximam ea aetate doctorum hominum multitudinem, qui Scotorum gentis essent, praecipue ex Hibernia profectos, in Anglia, Gallia vixisse[35]). — Huc accedit, quod maius etiam est, ut annales Hidenses disertis verbis testentur[36]), fuisse inter eos, qui sub Alfredo rege Oxonii iuventutem instituissent in artibus optimis, praeter illum Ioannem Ealdsaxonem[37]), de quo supra fuit mentio, etiam Ioannem, ecclesiae Menevensis monachum. Potuitne ergo fieri, ut Alfredus hunc ipsum, aliquamdiu munere illo functum, quemadmodum Ioannem Ealdsaxonem Aethelingiensem abbatem constituit, ita in Malmesburiense coenobium mitteret? — Potuitne fieri, ut hic ipse, quum dicatur monachus ecclesiae Menevensis, etiam Scotus vel esset, vel appellaretur? — Certe enim meminimus, docere nos supra (cap. II. not. 20. et cap. I.), habitasse procul dubio in illa ipsa regione Menevensi homines Scotos, atque adeo Scotum nostrum ibidem (cf. cap. II. not. 20.) natum videri. —

Caput VI.

De illis Erigenae scriptis, quae adhuc a nobis recensita non sunt.

Post Pseudo-Dionysii et s. Maximi interpretationes, post libros de praedestinatione et de s. Eucharistia, quorum

---

35) cf. sup. cap. I—III.

36) cf. Gale. l. l. test. p. 5.

37) Ioannes Ealdsaxo est is, quem annales Hidenses dicunt „collegam s. Grimbaldi." Hos enim una ex continenti ab Alfredo accersitos constat. —

iam mentio est facta, super illis, quae item vere sunt Erigeniana, aliquot carminibus, tractatu de visione dei, libris V de divisione naturae data opera disputare decrevimus[1]. Nam quae a nonnullis praeterea Scoto adscripta sunt, non reddita tamen ratione probabili, ea, quum librorum ope destitutis nobis ipsorum causam diiudicare non licuerit, deinceps simpliciter tantum enumeranda arbitramur.

Carmina igitur Scoti, quae nobis innotuere, sunt numero XIV: in prooemio libri de praedestinat. habetur I; prooemio interpretationis Pseudo-Dionysii adiecta sunt II; Cangius in praefatione ad Labbei glossarium edidit I; Schlueterus ex codicibus Angeli Maii, ut dicit, nova protulit X[2]. Brevissimum IV, longissimum ad LXXX versus habet. Missa fere sunt Carolo calvo. Omnium ferme argumenta ex philosophorum theologorumque chartis deprompta sunt: canitur „Christus crucifixus", „crux", „pascha" atque similia. Errores continent multos eosdemque propemodum cum libris de divisione naturae et de praedest. Auctorem sibi fuisse ostendunt multo magis eruditum, quam poëtica facultate insignem. Habent omnino permulta sic putida atque arguta, ut deligentem lectorem non offendere non queant. Attamen, quae illorum temporum est ratio, summa profecto laude digna sunt. Walafridus quidem Strabo nec facilitatis, nec elegantiae palmam Nostro praeripere potuit. Libellum „de visione dei" Mabillonius deprehendit in m. s. codice Claromariscensi prope Audomaropolim. Post eum, quod quidem sciamus, qui librum viderit, fuit nemo, quamquam plures eum diligentissime quaesiverunt[3].

Refert Mabillonius, initium eius hoc fuisse: „Tractatus

1) Sunt, qui etiam de epistolis loquantur. Verum praeter illas, quae Areopagitae et Maximi interpretationum prooemia sunt, prorsus nullae exstant, nullae memorantur. —

2) cf. Eius edit. libr. de div. nat. p. I, p. 593 seq.

3) cf. acta Bened. saec. IV. p. II, p. LXVI. Thom. Gale. l. c. test. p. 12. Hiort. l. c. p. 46.

Ioannis Scoti de visione dei. Omnes sensus corporei ex coniunctione nascuntur animae et corporis [4]." — Argumentum libelli, ni fallatur, in eadem re, ait, versatum esse, qua Lupi, abbatis Ferrariensis, epistola XXX. ad Gothescalcum, monachum Orbacensem. Quae Lupi epistola [5]) locum quendam explicat, qui est apud s. Augustinum in libris de civitate dei XXII. 29: „de qualitate visionis, qua in futuro saeculo sancti Deum sint visuri." —

Librorum V „de divisione naturae" sive „περὶ φύσεως μερισμοῦ" —, qui iidem appellantur „de naturis" sive „περὶ φύσεως" — plures reperti sunt codices m. s. s. [6]). — Duos eorum Mabillonius ipsius Scoti aetate exaratos dicit: nec tamen ullus nomen auctoris habuit. Guilielmus Malmesburiensis et Hugo a s. Victore primi [7]), quantum pro certo a nobis statui potest, Scoto nostro libros suos attribuerunt. Nihilominus tamen etiam ineunte saeculo XIII. fuere, qui Amatrici Benensis eos esse opinarentur [8]): Trithemius abbas et Baleus adeo ad Ioannem Scotum, quem Mailrosium vocant, Bedae Venerabilis aequalem, hos libros retulerunt [9]). Verum enimvero, si quis vel aliud agendo libros de naturis cum Erigenae libro de praedestinatione contulerit, nihil prorsus dubitationis ei relinquetur. Quo factum est, ut iam pridem inter viros doctos uno quasi ore hac in re sit consensum.

---

4) Etiam in lib. II. de div. nat. c. 23. scribit: „Exterior sensus coniunctio quaedam est animae et corporis." —

5) cf. Max. biblioth. vet. patrum cet. Lugdunens. tom. XV. p. 15 E seq.

6) cf. Thom. Gale. testim. p. 12. Mabill. acta Bened. saec. IV. p. II. p. LXVI. Hist. litt. de la France tom. V. p. 423.

7) cf. Thom. Gale. testim. p. 12, p. 6—7. Alberici, trium fontium monachi, Chronicon ad annum MCCXXV. ed. Leibnit. tom. I. p. 514, 515. —

8) cf. Thom. Gale. testim. p. 12.

9) cf. Thom. Gale. l. l. p. 12.

Quod autem Thomas Galeus in praefatioue editionis suae (p. 4.) scribit, testes fide dignos affirmare, Florum[10]) hos libros, quo facilius confutaret, depravasse, haec quidem omnino inanis est suspicio. Testes illi sunt, credimus, Matthias Westmonasteriensis (ad annum DCCCLXXXIII.), et si qui forte in huius verba iurarunt. Sed, quicunque sunt, quum Florus ille (quem Westmonasteriensis „ignorari“ contendit) non libros de naturis, sed librum de praedestinat. impugnaverit, vehementissime erraverunt. Huc accedit, quod ipsos libros accurate perlegenti ea apparet partium cohaerentia, is offertur sententiarum nexus, ut hoc solo argumento confisus vir doctissimus, Hockius, illam Thomae Galei suspicionem, ut vanam, iure repudiaverit[11]). —

Bis omnino libri de divisione naturae typis sunt descripti: primum a. MDCLXXXI. prodiere Oxonii per Thomam Galeum, Oxoniensem; deinde a. MDCCCXXXVIII. Monasterii Guestphalorum opera C. B. Schlueteri, Monasteriensis. Posterior editio propter multitudinem mendorum, quorum ne index quidem adiectus est, priori longe est postponenda[12]). —

Externa disserendi forma, qua Scotus his in libris uti-

---

10) cf. sup. cap. V. not. 32.

11) cf. Ephemer. Bonnens. fasc. XVI. p. 37.

12) Atque hic satis graviter conqueri non possumus! — Est apud Galeum mendorum multitudo ingens: desunt plurimis locis integra verba, integri versus. Horum Schlueterus nisi paucissima non sustulit: nec nova desunt. — Collegerat autem Galeus sua menda quam diligentissime; inseruerat eorum indici egregias plane „variantes“, quas vocant, ex m. s. codice Parisiensi: hic Galei index per decem paginas formae maximae porrigitur. Hunc vero Galei indicem Schlueterus fere nusquam aut curavit aut curare voluit. Ipsius quidem typotheta affirmavit, Schlueterum ita solitum fuisse dicere: „illud opus non esse.“ — Quare eius editionem vix flocci ducas, et potius „depravatam“ dicas, quam ut ipse (p. I.) „emendatam.“ —

tur, est dialogi: magistrum enim cum discipulo colloquentem finxit, horumque sermonibus alternis totam disputationem rite deducit. Ut magister, ita discipulus nunc interrogat, nunc interrogatur; atque ille, dum altiorem ac speculativam, quam vocitamus, philosophiae theologiaeque cognitionem exceperis, vix una schola dici queat doctior.

De totius operis argumento atque indole, quoniam in altera nostrae scriptionis parte proprie disputandum est, hoc loco satis habendum arbitramur, si illa Bruckeri verba, quae iam supra a nobis allata sunt, iterum nostra fecerimus. Ait igitur Bruckerus [13]), omnem Scoti philosophiam huc redire: „Omnia, quaecunque sunt, non radicaliter modo et virtualiter, sed et essentialiter in deo contineri, atque adeo omnia ex deo ab aeterno progressa esse et fluxisse, inque varias classes inferiorum et superiorum, deteriorum meliorumque entium distincta tandem in fontem originemque suam (i. e. deum) reditura esse." —

Quae philosophia, quam accurate lutulentum istud (sit venia verbo) chaos Alexandrinum recentiorumque Platonicorum, quos vocant, referat, nemo non videt, atque in capite II. uberius a nobis demonstratum est. Itaque iam per se liquere arbitramur, qui factum sit, ut alii philosophiam istam Erigenianam quam maxime sint abominati, alii contra amplexati fuerint cupidissime. Horum autem, qui laudarent, numerus, quum patrum nostrorum memoria admodum exiguus fuisset, nostra aetate (nec praeter eorum, qui sapiunt, opinionem!) immane quantum est auctus. Quorum partem, qui operae pretium duxerit cognovisse, adeat Schlueteri praefationem: p. VII. seq. — Est tamen, ut in senatu illo — „tanquam altiore spiritu afflato" — videamus non neminem (p. XII—XIII.), quem supercilium censorium perquam facile istinc moverit. — Iam vero illos, qui vitu-

---

13) cf. Crit. philos. histor. tom. III (edit. Lips. 1741) p. 621. Atque de his ipsis Bruckeri locutionibus consulas, velimus, quae dicta sunt sup. cap. II. not. 18.

perarunt, si enumerare velimus, dies profecto deficiat [14]. Quare hoc loco ea tantum narrabimus, quae ab his, qui ad s. Ecclesiae nostra gubernacula consedere, adversus libros de naturis gesta sunt.

Fuit igitur ineunte saeculo XIII., quum Amalricus Benensis, David de Dinando (s. Dinanto) horumque reliqua turba totius Galliae ecclesiam vehementissime vexabant. Doctrinam suam, quatenus memoriae est proditum, fere Ioannis Scoti libro de divisione naturae debebant. Gersonius quidem, vir doctissimus, univers. Paris. cancell., haec docuisse ait Amalricum [15]: „Omnia sunt deus: deus et omnia. Creator et creatura idem sunt. Deus ideo dicitur finis omnium, quod omnia reversura sunt in ipsum, ut in eo immutabiliter conquiescant: et unum individuum atque incommutabile permanebunt. Sicut Abraham et Isaac unius eiusdemque naturae sunt, sic omnia esse unum, et omnia esse deum: deum enim esse omnium creaturarum essentiam etc." — David de Dinando, Amalrici discipulus, easdem res tantum non iisdem verbis docuisse traditur [16]. Quorum sententia nihil est Erigenianae similius. Quod infra a nobis exponetur. Neque haec res illa aetate latuit. Diserte enim narrant historici, Scoti nostri opus compilatum esse ab Amalrico [17]. At tradunt etiam, illos, quorum erat, non solum damnasse Scoti librum, verum etiam publice ac solenniter comburi iussisse [18]. Albericus, trium fontium

---

14) cf. sup. cap. II, not. 17, ubi eorum nonnullos attulimus.

15) cf. Ioan. Gersonii opera omnia. Edit. Ellies du Pin; Antwerp. tom. IV, col. 821 seq. Vide etiam Tennem. hist. philos. vol. VIII. pars I, p. 316 s. s.

16) cf. Thom. Aquin. in IV libros sentent. II. dist. XVII. Q. I. Art. I. et Alberti summa theol. p. I. tract. IV. Q. XX. — Vide Tennem. l. l.

17) cf. Gerson. et Tennem. loc. sup. (not. 15) laud. —

18) cf. Gerson. et Tennem. l. l. Thom. Gale. testim. p. 12. Hist. litt. de la France tom. V. p. 423.

monachus, qui admodum fide dignus habetur [19]), ad annum MCCXXV. haec refert: „Litterae summi Pontificis (Honorii III.) — . . . hoc anno (de) solenni damnatione cuiusdam libelli Ioannis Scoti. Honorius episcopus, servus servorum dei, archiepiscopis et episcopis etc. Inimicus homo zizania bono semini superseminare non cessat etc. Nuper siquidem, sicut nobis significavit venerab. frater noster Parisiens. episcopis, est quidam liber, qui Perifisis titulatur, inventus tot scatens vermibus haereticae pravitatis, unde a venerabili fratre nostro archiepiscopo Senonensi et suffraganeis eius, in provinciali concilio congregatis, iusto est dei iudicio reprobatus. Quia igitur liber, sicut recepimus, in nonnullis monasteriis et aliis locis habetur, et claustrales nonnulli et viri scholastici . . . se studiosius occupant lectione dicti libri . . . nos iuxta pastoralis sollicitudinis debitum corruptelae, quam ingerere posset liber huiusmodi, occurrere satagentes, vobis universis et singulis in virtute s. Spiritus districte praecipiendo mandamus, quatenus libellum istum sollicite perquiratis, et ubicunque ipsum vel partem eius inveniri contigerit, ad nos, si secure fieri possit, sine dilatione mittatis solenniter comburendum, alioquin vos ipsi publice comburatis eundem, subditis vestris expresse iniungentes, ut, quicunque ipsorum habent vel habere possunt in toto vel in parte exemplaria dicti libri, ea nobis (ne) differant resignare. (In) omnes, qui ultra XV dies, postquam huiusmodi mandatum seu denunciatio ad notitiam eorum pervenerit, librum ipsum, totum aut partem, scienter retinere praesumserint, excommunicationis sententiam incurrisse, notamque pravitatis haereticae non evadent. Datum Laterani X. Cal. Febr. etc.“ —

Haec igitur postquam ab Honorio III. adversus libros de naturis supremo supplicio sancita sunt, per proximos CCCCL annos, dum Thomas Galei, Oxoniensis, opera typis

---

19) Quod pluribus probat vir summus G. G. Leibnitius in praef. ad alterum volum. paratae a se huius Alberici editionis.

describuntur, omnino propemodum oblivioni traditos eos fuisse credas. Neque illi, qui interea s. concilii Tridentini iussu indicem librorum prohibitorum confecere, Scoti libros de naturis curaverunt. At quum primum renuutiatum fuit, prodiisse de integro in publicum libros iam pridem damnatos, Romae in indicem librorum prohibitorum relati sunt; quem locum suum ad hodiernum usque diem obtinuerunt[20]. —

Neque tamen ullo pacto Schlueterus reprehendendus est, propterea quod, etsi catholicum se profiteatur, posthabita summorum pontificum auctoritate, denuo illos libros ediderit. Nam quum hoc ipsum nuper a quodam monitus fuisset, per adolescentem sibi amicissimum certiorem eum fecit, sese nec audivisse unquam, nec credere, ullum Ioannis Scoti Erigenae opus in indicem librorum prohibitorum relatum esse; — eum fortasse, nominum simiitudine deceptum, quae de Ioanne Duns Scoto invenisset, ad Ioannem Scotum Erigenam — traduxisse.

Venimus nunc ad ea simpliciter afferenda, quae unus et item alter sine causa necessaria Erigenae tribuit. Sunt fere haec[21]:

I. „Excerpta ex Macrobio de differentiis et societatibus Graeci Latinique verbi." II. „Homilia de initio evangelii secundum Ioannem." Quae duo utique Erigeniana esse, veri simile putatur. — III. „Commentarium in Dionysium Areopagitam." Hoc qui viderit —, quod quidem illi, quos (sup. not. 21.) auctores nostros laudavimus, sibi persuaserunt, est fortasse nemo. Iam vero nostra aetate Dr. Greithius, parochus Sangallensis, in bibliotheca Vaticana

20) cf. Ind. libror. prohibit. edit. Mechliniens. a. MDCCCXXXVIII. p. 122. —

21) cf. Hist. litt. de la France tom. V. p, 427 seq. Thom. Gale. test. p. 11 et p. 13. — Nos illam potissimum historiam secuti sumus, quae, ut serius, ita accuratius hac de re disputasse videatur, quam Thomas Galeus. —

reperit[22]) „commentarium Ioannis Scoti ad Pseudo-Areopagitae hierarchiam coelestem." — Typis nondum est descriptum: praeterquam quod locum quendam de s. Eucharistia ex eo protulit Hoeflerus, quem locum nos quoque supra (cap. IV. extr.) exscriptum habemus. Cuius loci oratio est satis Erigeniana. — IV. Interpretationes Latinae et „Moralium Aristotelis" et „variarum mirabilium historiarum." Illa Scoti esse facilius negatur, quam conceditur: de hac negare non dubitant. — V. „Commentarium in evangelium secundum Matthaeum," „tractatus de officiis humanis" etc. etc. Qui libri, quando a Ioanne vel a Scoto aliquo scripti dicantur, continuo a viris doctis, qui opinando plurimum valere soleant, Ioanni nostro adscripti creduntur: constare enim, aliis ipsos fere auctoribus deberi, quibus unum vel Ioannis vel Scoti nomen cum Nostro commune fuerit. —

22) cf. Hoefler, die deutschen Päpste, Abth. II, p. 80 seq.

De vita et praeceptis Ioannis Scoti Erigenae.

Pars posterior.

---

§. 1.

Naturae (s. φύσεως) nomine comprehenditur, quidquid „vel animo percipi potest, vel animi intentionem superat."

§. 2.

I. „Prima ac summa (naturae) divisio est in ea, quae sunt, et in ea, quae non sunt." — (I. 1.)

Habentur autem quinque „modi", quibus aliquid dici potest vel „esse", vel „non esse."

§. 3.

„Quorum primus videtur, per quem ratio suadet, omnia, quae corporeo sensui vel intelligentiae perceptioni succumbunt, posse rationabiliter dici esse: quae vero per excellentiam suae naturae omnem sensum, intellectum rationemque fugiunt, iure videri non esse." — Hoc igitur modo dicuntur esse quaedam uniuscuiusque essentiae accidentia, — non esse vero ipsas essentias: essentiae (enim) agnoscuntur non quid sint, sed (tantum) quia sint." — (I, 2—3.)

§. 4.

„Secundus modus in naturarum creatarum ordinibus consideratur. Unusquisque ordo potest dici esse, et non esse. Inferioris enim affirmatio, superioris est negatio: inferioris negatio, est superioris affirmatio etc." — (I, 4.)

§. 5.

„Tertio modo ea, quae ex causis suis in materia formata, in temporibus et locis generata cognoscuntur, qua-

dam consuetudine dicimus esse; quae vero adhuc in ipsis naturae sinibus continentur, nec in formata materia . . apparent, eadem consuetudine dicimus non esse.“ (I, 5.)

§. 6.

„Quartus modus secundum philosophos non improbabiliter ea tantum vere esse dicit, quae solo intellectu comprehenduntur; quae autem locorum spatiis temporumque motibus variantur, colliguntur, solvuntur — vere dicuntur non esse.“ (I, 6.)

§. 7.

Quintus modus in sola natura humana a ratione conspicitur. Haec enim, quoniam divinae imaginis dignitatem, in qua proprie substitit, peccando deseruit, merito esse suum perdidit, et ideo dicitur non esse: dum vero dei gratia restaurata ad pristinum substantiae suae statum reducitur, inchoat vivere [1].“ (I, 7.)

§. 8.

Videmus itaque, cavendum esse, ne illis, quae Scotus Naturae nomine comprehendit, pluribusque modis aut esse, aut non esse dici posse declarat, ullo pacto contineri existimemus res, quae vere ac proprie nullae sint dicendae, quae vere ac proprie reperiantur nusquam. Quare longe alia est ratio, cum Scotus peccata peccatorumque poenas esse negat [2]: peccata enim et poenae ei vere nulla sunt, quippe quae nisi in rerum, quae sunt, privationibus non intelligantur [3].

§. 9.

II. Iam vero alia est multoque gravior Naturae divisio.

---

1) Reducetur videlicet aliquando, quodcunque est hominum (et cum hominibus etiam reliqua „visibilium rerum natura“) substantialiter in substantiam divinam. Quod infra latius exponemus.

2) cf. Sup. cap. IV. not. 28 seqq.

3) cf. de div. nat. I, 3. —

„Quae divisio videtur quatuor species recipere: quarum prima est, quae creat et non creatur, secunda, quae creatur et creat, tertia, quae creatur et non creat, quarta, quae nec creat nec creatur. Harum quatuor binae inter se opponuntur: nam tertia opponitur primae, quarta secundae. Sed quarta inter impossibilia ponitur, cuius differentia est, non posse esse. — „Multum“ (discipulus infit) me movet quarta species, nam de aliis tribus nullo modo haesitare ausim, cum prima in causa omnium, quae sunt et, quae non sunt intelligatur, secunda vero in primordialibus causis, tertia in his, quae in generatione temporibusque ac locis cognoscuntur [4]). Atque de singulis disputari subtilius necessarium est.“ (I, 1, II, 1.)

§. 10.

A. „Prima igitur Naturae species visa est ea, quae creat et non creatur.“ —

„Haec de solo deo recte praedicatur: hic enim solus omnia creans, solus sine principio esse intelligitur, quia principalis causa omnium, quae ex ipso et per ipsum facta sunt, solus est. — Ac per hoc et omnium, quae ex ipso sunt, finis est: ipsum enim omnia appetunt. Principium est, quia ex ipso sunt omnia, quae essentiam participant; finis est, quia ad ipsum moventur omnia, quietem motus sui suaeque perfectionis stabilitatem quaerentia.“ — (I, 12.)

---

4) Quarta illa naturae species ita «inter impossibilia ponitur» —, ut non sit quoddam per se «subsistens» quartumque a tribus illis diversum. Docebimus autem infra, quartam nostram naturae speciem esse unam eandemque cum specie prima, ipsum deum. Deus enim, quoniam ex se eduxit, quaecunque rerum creatarum ambitu continentur, dicitur Natura non creata creans, quoniam autem aliquando omnia illa in se reducta comprehendet, nihil amplius ex se educens, Natura appellatur non creata non creans. Cf. II, 2; III, 23.

§. 11.

„Ex essentia eorum, quae sunt, ex mirabili rerum ordine, ex motu omnium stabili theologi recte intellexerunt, Naturam creatricem et esse, et sapere, et vivere. Ac per hoc inquisitores veritatis tradiderunt, per essentiam intelligi Patrem, per sapientiam Filium, per vitam Spiritum Sanctum. Itaque trinitatem docuerunt esse in unitate. — Unam omnium causam dixerunt unitatem. Huius autem, mirabili eam multiplicitate contuentes, tres substantias[5]) intellexere: ingenitam, genitam, procedentem. Habitum (s. relationem) ingenitae ad genitam nominaverunt Patrem, habitum genitae ad ingenitam dixerunt Filium, habitum procedentis ad ingenitam genitamque appellaverunt Spiritum Sanctum. Ita Abraham est nomen substantiae (s. personae) et Isaac est nomen substantiae: illius habitus ad hunc dicitur pater, huius habitus ad illum vocatur filius.“ — (I, 14.)

§. 14.

De processione spiritus sancti Scotus multo magis Graecorum sententiae favet, quam Latinorum. Ait igitur, quemadmodum dicatur, una essentia divina in tribus substantiis etc., ita (cum essentia divina sit omnium causa) etiam dici posse, unam causam in tribus causis. Iam vero, cum nullibi in rerum natura ex duabus causis fiat una, se non videre, quo pacto ex patre et filio (duabus causis) procedere possit spiritus sanctus (una causa[6]). Quodsi

---

5) Lib. II, 29 scribit: «Una essentia in tribus substantiis et tres substantiae in una essentia — vel secundum usum Romanae linguae: una substantia in tribus personis, et tres personae in una substantia.» Cf. II, 23, 34.

6) Quam haec concludendi ratio nulla sit, Scotus ipse animadvertisse videtur: iis autem, qui reprehendant, ita respondet, sola rerum natura duce ad numinis divini sanctaeque trinitatis intelligentiam perveniri! Cf. II, 31 sub fin. Habetur praeterea apud Scotum in doctrina de s. trinitate

dicas, ideo spiritum sanctum de patre filioque procedere, quod per filium de patre procedat, in hoc vix quidquam esse, cum filius et ipse causam suam habeat patrem. (II, 19; II, 30—35.) Neque tamen recusare audet, quominus credat, spiritum de patre filioque procedere: nam sanctos patres Latinos „rationabiliter", si quis eos hac de re interrogasset, sibi „responsuros" videri, et sacrae scripturae forsitan auctoritate posse defendi. (II, 33.)

§. 13.

„Num decem categoriae vere ac proprie de numine divino possint praedicari, difficile est dictu. Est autem in hac quaestione usui theologia ἀποφατικὴ et καταφατικὴ, quarum illa negat, haec affirmat — esse divinam substantiam hoc vel illud eorum, quae sunt, velut essentiam, bonitatem, solem, stellam, aquam, leonem, ursum etc. Videntur haec esse inter se contraria, sed, cum circa divinam versentur substantiam, omnino consentiunt. Namque καταφατικὴ non ait, divinam substantiam esse illud proprie sed (per Metaphoram) ita posse appellari; ἀποφατικὴ vero contendit, substantiam divinam nec vere illud esse, nec proprie ita vocari.

Quas quidem theologias pulcherrime a S. Dionysio Areopagita sibi suppeditatas, Erigena immortaliter gaudet. (I, 14, 16, 78 cet. cet. Praef. ad Maximi ambigua — Gale. app. p. IV.) Longa autem oratione persequitur, nullam esse inter decem illas categorias Aristotelicas, quam vere ac proprie de deo possis praedicare: simul harum aliquam de ipso affirmaverit καταφατικὴ, continuo eam negari ἀποφατικῇ. (I, 17—80.)

---

etiam hoc, ne quis putet, »filium ex essentia patris natum, aut spiritum sanctum ex essentia patris procedere, cum ex persona patris natus sit filius, ex persona patris procedat spriritus sanctus: dici enim, ex patre natum filium, ex patre procedere spiritum, neque tamen substantiam sed solam personam patri esse propriam.« (II, 34.) —

§. 14.

„Deus, quod ipsi oppositum sit, non habet[7]. Quum vero essentiae opponatur nihil, bonitati autem malitia etc., deus non est essentia, bonitas etc., sed plus, quam essentia (superessentialis), plus, quam bonitas (superbonus) etc. — Omnia, quae adiectis particulis super, plus-quam de deo praedicantur, duas illas theologias comprehendunt: in pronunciatione est forma καταφατικῆς, in intellectu autem ἀποφατικῆς virtus. (I, 16.)

§. 15.

„Patet igitur ex iis, quae supra proposuimus, deum humanae mentis acie prorsus fere esse inaccessum. Verum ipse semet ipsum cognoscit. Est quidem omnino dicendum: „nescire deum, se quid esse", „deum non in aliquo se cognoscere" et quae sunt generis eiusdem, at haec est vera virtus illius, quae in deo est, cognoscendi facultatis. Revera enim deus non est quid, non est in aliquo h. e. non est certum aliquid, non habetur et circumscribitur in aliquo — eorum, quae sunt et rerum creatarum numero comprehenduntur." (II, 28—29.)

Sin vero quaesieris, qua ratione deus, quae cognoscit, cognoscere existimari debeat, respondebitur: „quod nec sensibilia per sensum, nec intelligibilia per intellectum, nec sensibilia per intellectum, nec intelligibilia per sensum, sed omnia in — aeternis suis rationibus contemplatur." — (Prooem. ad interpret. Ambb. s. Max. ap. Gale. app. p. IV.; de div. nat. II, 20, 28; V, 27.) „Aeternae illae rationes" sunt „ideae" —, quas vocant: omnium rerum, quae deus erat facturus „exemplaria principalia." Hae sunt rerum tantum substantialium, et ipsae quoque res substantiales. (cf. inf. §. 23— §. 30.) — Hinc Scotus suo iure etiam hoc contendit: „Divina scientia est rerum om-

7) cf. inf. §. 18—20. —

nium, quae sunt, causa“ — „quorum deus causa non est, ea nescit“ — „rerum, quae sunt, cognitio“ (videlicet in deo) „est veraciter res eae, quae sunt.“ — (II, 20, 28; V, 27; III, 4. Deinde cf. eiusd. de praed. sup. cap. IV.)

§. 16.

„Cum nulla categoria proprie de deo praedicatur, tum neque nona in eum cadit, πράττειν. Dicitur autem deus creasse. Sed creare et esse in deo unum idemque sunt habenda. Deus non erat, priusqum omnia faceret. Coaeternum est deo suum facere et coessentiale. Deus et suum facere h. e. sua actio sunt unum simplex et individuum: nam deus, qui est innumerabilis, numerum in se non recipit. — Cum ergo audimus, deum omnia facere, nil aliud debemus intelligere, quam deum in omnibus esse h. e. essentiam omnium subsistere. Ipse enim solus per se vere est, et omne, quod vere in his, quae sunt, dicitur esse, ipse solus est. Nihil enim eorum, quae sunt, per se ipsum vere est; quodcunque autem in eo vere intelligitur, participatione ipsius unius, qui solus per se ipsum est, vere (esse) accipit“. — (I, 74.)

§. 17.

Atque hic ipse Scoti locus percommodum nobis transitum parat ad aliam quandam de creatrice eius Natura disputationem.

Nil igitur hoc loco videtur apertius! — Oculis cerni dixeris horrendum pantheismi monstrum! Expressis verbis scriptum est, creatricem Naturam, quam deum appellari diximus, ita esse in omnibus rebus, quas fecit, ut ea ipsa sit sola ac vera harum rerum essentia. Atque eadem prorsus ratione Erigenam saepissime locutum invenimus. Velut in primo de nat. (cap. 73): „Fieri“, inquit, „aestimatur deus in creaturis suis universaliter, dum in eis non solum intelligitur esse, sine quo esse non possunt, sed et eorum essentia sit“. — Et ibidem (cap. 3.): „Deus namque omnium essentia est, qui solus vere est“. Neque non

animadvertendum est, ultimo hocce loco eam ipsam rem, quam essentiam Scotus vocat, etiam substantiae nomine ab eo appellari, nec non satis accurate ita describi, ut vere ac proprie substantiam agnoscere coacti simus. In secundo de div. nat. (cap. 2.): „Quid", ait, „si creaturam creatori adiunxeris — ita ut nihil aliud in ea intelligas praeter ipsum, qui solus vere est? — Nil enim extra ipsum vere essentiale dicitur, quia omnia, quae ab eo sunt, nil aliud sunt, in quantum sunt, nisi participatio ipsius, qui a se ipso solus per se ipsum subsistit. Num negabis, creatorem et creaturam unum esse? — Non facile: huic enim resistere ridiculosum videtur"!

§. 18.

Huc item est referendum, quod Noster (sup. §. 14.) affirmat, deo nihil prorsus opponi, qua re fiat, ut, cum „essentiae" opponatur „nihilum", deus non sit essentia, sed plus, quam essentia sive supperessentialis. Nam si non est, quod deo opponatur, hoc certe concedendum arbitramur, nihil esse praeter deum h. e. deum esse, quidquid est. Hac autem re missa sequamur consectarium illud, quod Scotus ipse proposuit, deum, quum „essentiae" opponatur „nihilum," non essentiam, sed plus, quam essentiam esse sive supperessentialem. Haec igitur superessentialitas propterea de numine divino praedicatur[8]), quod supra illam „essentiam," cui opponitur „nihilum" (sup. §. 8.), ita quodammodo sit constitutum, ut ipsum sit quasi tertium quoddam, quo illa, quae inter se sunt opposita, simul com-

---

8) Quamquam aliis locis etiam aliis de causis numen divinum dicitur superessentiale, velut ideo, quod supra omnia illustriorem quasi essentiae locum obtineat, quod «omnium essentiarum fons sit« — et quae sunt generis eiusdem. Sed nunc non est his locus. Illas autem explicationes huic nostrae, quam hoc loco proponimus, nihil reluctari, infra (§. 22.) declarabimus. —

prehendantur, efficiantur „concordiqué," ut ita dicamus, „pace ligentur." Sunt enim apud Scotum haec: „Fides catholica ac vera ratio fatetur, deum esse infinitum, et plus, quam infinitum (infinitas enim infinitorum est), et simplicem, et plus, quam simplicem (omnium enim simplicium simplicitas est). Et cum ipso nihil esse credit vel intelligit; quoniam ipse est ambitus omnium, quae sunt, et quae non sunt, et quae esse possunt, et quae esse non possunt, et quae ei contraria seu opposita videntur esse, ut non dicam similia et dissimilia. Est ipse similium similitudo et dissimilium dissimilitudo oppositorumque oppositio et contrariorum contrarietas. Haec enim pulchra ineffabilique harmonia in una concordia colligit atque componit 9). (I, 74.) — Deinde ad hanc ipsam illius, quam Erigena statuit, divinae superessentialitatis explicationem id quoque pertinet, quod saepius (I, 3, 73.): „Esse omnium," ait, „est superesse divinitatis."

Atque propter rei magnitudinem hunc quoque locum adiiciamus: „Nemo est, qui non continuo exclamet, causam totius universitatis creatricem supernaturalem esse et superessentialem et supra omnia, quae omni sensu percipiuntur, dum sit horum omnium principium causale et medium implens essentiale et finis consummans — et ambitus omnia, quae sunt et quae non sunt circumscribens." (III, 1.).

§. 19.

Deus igitur hicce superessentialis ita quasi supra omnia, quae sunt, quae cogitantur, quae mentis aciem effugiunt, est constitutus, ut ea cuncta, tanquam universitatis quoddam corpus sua essentia complectatur, — sua essen-

9) Optimo igitur iure de Scoto dictum putamus illud Schlueteri (p. XIII.): «Doctus Hegelius dialectico, ut hoc verbo utamur, monismo suo (perquam) multifarie Erigenae memoriae affert.« —

tia impleat, sua essentia efficiat. Itaque tantum abest, ut Scotus, quum Aristotelicam essentiae categoriam, utpote cui oppositum sit nihilum, cum deus, quod ipsi opponatur, non habeat, de numine suo divino proprie praedicari negat [10]), idcirco rerum universitatis essentiam de ipso tollat, ut eam diserte ipsi relinquat, atque adeo plane ac diserte tribuat.

§. 20.

At occurrent nobis, quicunque attenderunt, eo, quod Erigena deum s. Naturam non creatam creantem, quum ab initio quatuor Naturae species constitueret, item Naturae speciem esse dixerit, atque adeo tertiae Naturae speciei, Naturae creatae non creanti ex diametro, ut aiunt, opposuerit. Satisfaciat iis ipse Erigena. Is igitur de Natura non creata creante, prima illa Naturae specie s. forma „si rite", ait, „species vel forma dicenda est prima omnium causa, quae superat omnem formam et speciem, dum sit formarum et specierum omnium informe principium. Informe autem principium propterea Deum dicimus, ne quis eum formarum numero aestimet censeri, dum sit formarum omnium causa. Ipsum etenim omne formatum appetit [11]), cum sit per se ipsum infinitus et plus, quam infinitus: est enim infinitas omnium infinitatum." (II, 1.)

§. 21.

Itaque, ut arbitramur, in promptu est, nullam ex Scoti sententia in hac rerum universitate substantiam reperiri, praeter substantiam Naturae creatricis divinae, neque quidquam, ut ipse (II, 2.) ait, „extra illam vere essentiale

---

10) Hanc etiam propterea de deo praedicari negat, quod deus non «sit» certa quaedam atque definita substantia, quae hic vel illic „in creatarum substantiarum numero reperiatur." — cf. sup, §. 15.; II, 28—29.

11) H. e., ut nobis quidem videtur, „omne formatum (ut ex eo processit, ita et) „essentiam eius participat" — substantialiterque cum eo cohaeret. Cf. I, 12—13. 74.; III, 1, 3—4.

dici!" — Quodsi quis hac de re etiam nunc dubitet, huic firmissime persuasum iri speramus, quum de reliquis Naturae formis disputabitur.

§. 22.

Nihilominus tamen res nostra postulare videtur, ut iam uunc, quae non nemini [12]) hac in causa Erigeniana fucum fecisse videmus, quantum in praesentia fieri potest, declarare atque diluere conemur. Sunt omnino complures loci in libris de div. naturae, ubi Erigena, communi fortasse hominum sensu inserviens, ita scripsit, quasi deum habeat ab hoc universo separatum [13]). Legimus enim cum alia, tum haec: „Ipse deus in se ipso ultra omnem creaturam — nullo intellectu comprehenditur" — (I, 3, 7 etc.) Legimus adeo (II, 1 etc.): „Creaturam dei nomine (per metaphorum) posse appellari, propterea quod a deo facta sit [14])." — Quae quibus facile refelli queant, sigillatim commemorare nolumus: hoc unum dicimus, ex ipsa Erigenae philosophia sponte sequi, potuisse eum tam haec docere, quam quae eum supra (§. 16—21.) docentem audivimus. Est autem philosophia ista, id quod infra pluribus demonstrabitur, fere haec: Deus pater, Natura non creata creans, usque ab aeternitate in filio suo unigenito creavit h. e. ex sua substantia substantialiter emisit — Naturam creatam creantem, omnium rerum, quaecunque universitatis corpore comprehenduntur „causas primordiales," h. e. „ideas," „exempla principalia." — Has deinde causas primordiales idem deus pater per Spiritum sanctum in ipsarum effectus, Naturam creatam non creantem, hanc totam rerum universitatem, „divisit atque multiplicavit," ita ut neque de propria sua sede, quam usque ab omni

12) cf. Schluet. p. XVIII. seqq.

13) cf. Schluet. l. l.

14) Hos locos respicere debuerat Schluet. (p. XIX.): certe enim ea ad Scotum excusandum protulisset, quae longe fuissent dictu speciosiora. —

aeternitate in ipso deo obtinuere, deiicerentur, et sola illarum participatione substantiali — sit id ipsum, quod in hac rerum universitate vere ac proprie esse dicatur, omnium rerum essentia, substantia. Postremo Natura creata non creans, per creatam creantem ex non creata creante substantialiter evoluta, eandem viam remensa, substantialiter in non creatam creantem revolvetur [15]).

Habet igitur Scotus neque ullam prorsus in ulla re substantiam, nisi substantiam divinam, et deum ab iis, quae creavit, quasi separatum atque seiunctum.

Quae cum ita sint, nos quidem profecto non videmus, qua ratione fiat, ut, qui paulo attentius rem tractaverit, simulatque Erigena, communi forsitan loquendi usu serviens, ita fuit locutus, quasi deum habeat a creatis rebus diversum, continuo offendi sibi videatur, Scotumque, ab antiquis temporibus pantheismi accusatum, non modo absolvendum, verum etiam omni honorum genere, „quum amussim veritatis non sit transgressus," censeat mactandum atque augendum. Neque hercule Schlueterus, dum hac ratione, ut nunc a nobis est exposita, ipsum Scoti philosophiam perspicere studuisset, tam frustra eo excusando atque defendendo esset conatus. Verum infra pluribus

---

15) „Siquidem," Scotus (lib. III, cap. 4.) ait, „ex fonte totum flumen principaliter manat, et per eius alveum aqua, quae primo surgit in fonte, semper ac sine ulla intermissione defunditur: sic divina bonitas et essentia et vita et sapientia et omnia, quae in fonte omnium" (h. e. in deo [cf. IV, 1]) sunt, primo in primordiales causas defluunt, et eas esse faciunt; deinde per primordiales causas in earum effectus ineffacili modo per convenientes sibi universitatis ordines decurrunt, per superiora semper ad inferiora defluentia, iterumque per secretissimos naturae poros occultissimo meatu ad fontem suum redeunt." Quamquam autem hac ratione fit in omnibus omnia Deus, tamen super omnia esse non disinit." (III, 20.)

etiam ipsi erit occurendum. Atque de Natura non creata creante satis est dictum.

§. 23.

B. „Altera Naturae species est ea, quae creatur et creat.“

Haec non nisi in primordialibus causis rerum, ut aestimatur, intelligenda est. Ipsae primordiales rerum causae a Graecis πρωτότυπα h. e. primordialia exempla, vel προορίσματα h. e. praedestinationes, item θεῖα θελήματα h. e. divinae voluntates, vel etiam ἰδέαι h. e. species s. formae, in quibus rerum omnium faciendarum, priusquam essent, immutabiles rationes conditae sunt, solent vocari [16]. — Nec immerito sic appellantur, quoniam pater h. e. principium omnium — in verbo suo, unigenito videlicet filio, omnium rerum rationes, quas faciendas esse voluit, priusquam res fierent, praeformavit.“ — (II, 2, 36.)

§. 24.

„Causae igitur primordiales, quum non quarundam, sed omnium visibilium invisibiliumque rerum causae sint, numero careant, necesse est. — Quamquam autem neque certum

16) Quum Erigena Platonicorum doctrinam de ideis in hac sua de causis primordialibus disputatione referat, vel maxime operae pretium fecisse videmur, si hoc, quo nunc sumus, loco, quid proprie fuerit idea Platonica, paucis monuerimus. Utamur Bruckeri verbis. Is igitur in „hist. crit. phil. tom. III. p. 905. haec habet: „Platoni idea non est illa, quae ex contemplatione obiectorum singularium exsurgit, notio universatis, reique alicuius generalis conceptus — — sed ideae sunt illi essentialia rerum omnium singularium exemplaria, αὐτοουσίᾳ gaudentia, ad quorum naturam indolemque res singulares formatae sunt, et quae his rebus veram, certam stabilemque essentiam largiuntur. — Hae ideae ex divina mente oriuntur inque ea radicantur, sua autem propria gaudent substantia.“ —

ordinem habent, ita ut quaevis ex ipsarum numero prima esse possit, S. tamen Dionysius iure, ut videtur, has decem primas constituit: Per se ipsam bonitas, per se ipsam essentia, per se ipsam vita, per se ipsam ratio, per se ipsam intelligentia, per se ipsam sapientia, per se ipsam virtus, per se (ipsam) beatitudo, per se ipsam veritas, per se ipsam aeternitas [17]) Atque ita inter causas primordiales, quas rerum omnium principia divini sapientes appellant, sunt omnes virtutes ac rationes [18]), quas semel et simul Pater fecit in Filio, et secundum quas ordo omnium rerum a summo usque deorsum texitur, h. e., ab intellectuali creatura, quae deo post deum est proxima, usque ad extremum rerum omnium ordinem, quo corpora continentur.“ (III, 14, 1; II, 36.)

§. 25.

„Visibilium rerum causis primordialibus est eximia subtilitas, ineffabilis naturae simplicitas eaque obscuritas, quae nullo coloris lumine, nulla formarum discretione sit declarata: intellectualis vero essentiae causae primordiales habent incomprehensibilem altitudinem, infinitam sui per omnia diffusionem, quae nullo percipitur sensu, nullo comprehenditur intellectu, praeque ineffabilis suae puritatis excellentia tenebrarum nomine meruerunt appellari. — Ex effectibus h. e. ex processionibus in genera formasque sensibiles atque intelligibiles cognoscuntur, quia sunt, non tamen intelliguntur, quid sunt.“ (II, 17, 20.)

§. 26.

„Si quis nosse velit, utrum principalia illa exempla se ipsa intelligant, priusquam in res, quarum causae sunt,

---

17) Haec ideo per se esse dicuntur, quod „unius universorum causae participationes sunt, neque ulla creatura inter ipsas et unam omnium causam interposita est.“ — (II, 36; III, 1.)

18) Quae verba ab Hiortio vertuntur (p. 70.) „alle thätigen, lebendigen Begriffe.“ —

profluant, necne, huic breviter respondendum, Deum in sapientia sua [19] — eas fecisse, quo fiat, ut non solum se ipsa cognoscant, sed etiam rerum, quarum principia sunt, notitiam habeant. Non enim credendum est, in divina sapientia aliquid insipiens et se ipsum ignorans conditum fuisse.“ (II, 18, 20; V, 24.)

§. 27.

„Fuerunt autem causae illae primordiales usque ab omni aeternitate. Sunt quidem factae, verum ita, ut neque aeternitas earum facturam, neque factura earum aeternitatem praecedat. — Nascente enim Filio ex Patre (id quod usque ab omni aeternitate factum est) factae sunt praedestinationes substantiales (h. e. causae primordiales) in verbo Dei. Causas siquidem primordiales Patri et Filio coaeternas esse credimus. (III, 16; II, 20—21.)

Sed Scotus, etsi his locis diserte dixit, causas primord. patri filioque esse „coaeternas,“ tamen aliis locis contendit, ipsas non omnino his esse „coaeternas.“ — „Ideo (enim),“ ait, „causas primord. deo dicimus coaeternas, quia semper in deo sine ullo temporali principio subsistunt, ideo ipsi non coaeternas, quia non a se ipsis, sed a suo creatore incipiunt esse, ipse vero creator nullo modo incipit esse.“ — Est autem hac illius rei explicatione magis etiam miranda ratio quaedam, quae huic ipsi explicationi est adiecta: „Si in ipsa causa causarum omnium, in s. trinitate, quaedam intelligitur processio — deitas enim gignens et mittens praecedit genitam et procedentem, dum sit una et inseparabilis deitas — non mirum est, aut incredibile, causarum omnium causam praecedere ea, quorum causa est.“ — (de div. nat. II, 21; III, 5 seqq.) — „Quamquam autem capi nequit, quomodo causae primordiales et factae et aeternae possint esse, res tamen illustratur exemplo

---

19) H. e. in filio suo unigenito. Cf. sup. §. 12.; de div. II, 22.

numerorum, qui simul aeterni sunt et facti: aeterni in monade, facti in monadis multiplicatione.“ (III, 11 seqq.) —

§. 28.

Viva igitur illa (sup. §. 26.) omnium virtutum rationumque, quibus rerum naturae universitas efficitur, exempla principalia, quas primordiales causas appellavimus (§. 23—24.), non solum deo sunt coaeterna, (§. 27.) verum etiam usque ab omni aeternitate cum deo coniuncta atque adeo in ipso deo fuere. Namque a deo patre, summo omnium rerum principio, in filio unigenito, creata s. condita s. facta sunt, ut semper „in ipso substiterint“ — (§. 23—24; §. 26—27.). — Quomodo autem causae primordiales in verbo dei unigenito conditae sint, „omnes superat intellectus, solique verbo, in quo sunt conditae, cognitum est.“ (III, 16—17.) — Nihilominus Erigena alio quodam loco scribit:“ Siquidem ex fonte flumen principaliter manat, et per eius alveum aqua, quae surgit in fonte, defunditur: sic divina bonitas et essentia et vita et sapientia et omnia, quae in fonte omnium (h. e. in deo [cf. IV, 1.]) sunt, in primordiales causas defluunt, et eas esse faciunt.“ — (III, 4.)

§. 29.

Atque haec ipsa verba aperte declarant etiam illud, causas primordiales esse rerum exempla substantialia, quae substantialiter ex divina fluxere substantia eiusdemque cum ipso deo sunt essentiae. Quod Scotus satis constanter tradit. Legimus cum multa alia, tum haec: „Dicit sacra scriptura „„in principio fecit deus coelum et terram““ — h. e. Deus pater in deo filio universitatem totius creaturae visibilis et invisibilis condidit; et quid in principio suo, in verbo suo, in filio suo unigenito pater conderet, quod ipse filius [20]) non esset —? Alioquin non in ipso condi-

20) Quod non esset „ipsi filio consubstantiale.“ cf. III, 17.; II, 20. seqq.; III, 8—9.; praecipue V, 24. seqq.

derit. Aut quomodo pateretur, fieri in se verbum [21], quod sibi consubstantiale non esset? Non enim lux sinit in se tenebras, nec veritas in se recipit figmentum." (III, 17.) Habetur deinde (III, 1.) hoc: „In omnibus causis primordialibus uniformiter haec regula observatur, quod per se ipsas participationes principales sunt unius omnium causae, quae Deus est." (cf. II, 36.) Quid autem ista „participatio" proprie sibi velit, pluribus (III, 3.) ab Erigena explicatur, quorum summam ita propositam invenimus: „Hinc facillime datur intelligi, nihil aliud esse participationem, nisi ex superiori essentia secundae post eam essentiae derivationem.

Ita igitur causae primordiales unius omnium causae, quae Deus est, sunt participationes, ut „earum essentia ex huius essentia sit derivata" h. e. „tanquam aqua ex fonte profluxerit" (cf. III, 3—5.). —

§. 30.

Neque tamen hoc loco praetereunda videtur illa Schlueteri opinio [22], plane errasse I. Goerresium [23], quum ita scriberet, Naturam creatam creantem, quam Erigena statuat, esse filium dei unigenitum. Uterque errore ductus est: Schlueterus maiore, quam Goerresius. Nam Scoti sententia haec est. Deus pater usque ab aeternitate genuit sibi filium suum unigenitum (cf. sup. §. 11.). Deinde pater, item usque ab aeternitate, in hoc filio suo creavit (h. e. ex substantia sua substantialiter emisit) totius rerum universitatis causas primordiales, exempla principalia, quae eiusdem plane cum filio substantiae sunt, quorumque complexio Naturam efficit creatam creantem (§. 23—29.). Itaque Natura creata creans, universale quasi totius condendae universitatis exemplum principale, non solum in filio

---

21) H. e. causarum primordialium complexionem sive Naturam creatam creantem. cf. §. 30. —

22) cf. p. XVIII. seq. —

23) cf. Christl. Mystik, vol. I, p. 243—244. —

dei unigenito continetur, verum etiam eiusdem cum ipso est substantiae. Potuit igitur Scotus iure quodammodo, quae Goerresius dicit, pro philosophiae suae decretis, revera docere.

Itaque factum est, ut contenderet (III, 9.), „ipsum Verbum (h. e. filium dei) et multiplicem totius conditae universitatis rationem principalissimam (h. e. Naturam creatam creantem) esse unum et id ipsum.“ Atque est, ubi maiore etiam nisu rem gesserit. Affirmat enim (III,20—21.) confidentissime etiam hoc: „filium dei“ (non genitum, sed) „creatum, in creaturarum numero factum.“ —

Verum enimvero, cum alias satis constanter doceantur ea, quae supra explicavimus, neque quemquam fugere possit, Scotum his locis (III, 9 et praecipue III, 20—21.) aliam quandam rem probandi studio fuisse abreptum, nos quidem illa, filium „dei cum Natura creata creante unum esse et id ipsum,“ — „filium dei esse creatum,“ non omnino ad vivum existimamus resecanda.

§. 31.

C. Venimus nunc ad „tertiam Naturae speciem, quae creatur, et non creat.“ —

„Haec species in iis rebus intelligitur, quae in generatione temporibusque ac locis cognoscuntur h. e. in primordialium causarum effectibus extremis.“ (I, 1; IV, 1.)

§. 32.

Causae igitur primordiales, rerum omnium, quae Natura creata non creante comprehenduntur, exempla principalia, quas deus usque ab omni aeternitate in filio suo condiderat, semper in eodem unigenito dei filio substiterunt. (§. 23—30; III, 8—9.) „Dum autem in principio omnium, in verbo dei unigenito, substitutae intelliguntur, unum sunt et simplices, nulloque cognito ordine definitae aut segregatae. Hoc in effectibus suis patiuntur. Dum enim in effectus suos, in infinitum multiplicatos, procedunt sive profluunt, numerosam ordinatamque sui pluralitatem

recipiunt. — Res clarius elucescit intuentibus circulum atque lineas ex centro ad eum ductas. Omnes enim lineae in centro unum sunt, nec ullo modo separatae: dum vero ex centro protenduntur, spatia, quibus segregantur, crescere incipiunt donec ad extremum circulum perveniant, ubi latissima sua diastemata mensurantur.“ — (III, 1 seqq.)

§. 23.

Deinde una omnium causa, deus, causas primordiales, quemadmodum in filio suo condidit, ita per Spiritum sanctum in effectus suos dividit atque multiplicat. Ait sacra scriptura: „Et Spiritus dei ferebatur super aquas.“ Huius rei facillimus occurrit intellectus, si, ut Syrum quendam transtulisse ferunt, legatur: „Et Spiritus dei fovebat aquas.“ Spiritus enim sanctus causarum primordialium aquas, ut in ea, quorum causa sunt, profluerent, fovebat i. e. divini amoris fotu nutriebat. Ad hoc namque, ova ab alitibus foventur, ut intima invisibilisque vis seminum, quae in iis latet, per numeros locorum temporumque in formas visibiles corporalesque pulchritudines erumpat.“ (II, 36, 19—22.)

§. 34.

„Haec autem unius omnium causae, quae deus est, in omnia, quae sunt, per causas primordiales divisio atque multiplicatio ita fit, ut per generalem omnium essentiam primo, deinceps per genera generalissima, deinde per genera generaliora, inde per species specialiores usque ad species specialissimas per differentias proprietatesque descendat.“ (III, 3—4; II, 2; praef. ad Max. ambb. op. Gal. app. p. III.)

§. 35.

„Hinc quaecunque ab uno omnium principio per naturales descensiones usque ad extremitatem totius naturae, qua corpora continentur, sunt constituta, unum illud omnium principium, unum omnium fontem participant. — Est enim participatio nihil aliud nisi ex superiori essentia

derivatio, et ab ea, quae primum habet esse, secundae, ut sit, distributio.“ (III, 3.) — „Causae primordiales, inter quas et rerum omnium causam nulla creatura interposita est, immediate unam illam omnium causam participant; ipsae a reliquis rerum ordinibus, prout harum causae sunt, participantur. Nam quaecunque bona sunt, sunt participationes per se ipsam bonitatis; quaecunque essentiam habent, sunt participationes per se ipsam essentiae; quaecunque vivunt, sunt participationes per se ipsam vitae“ — atque ita porro de caeteris principiis (cf. §. 24.) eodem modo intelligere, non alienum est a veritate. — (III, 3—4; II, 36; III, 1.)

§. 36.

„Quemadmodum autem causae primordiales sola unius omnium rerum causae, ex qua fluxerunt, participatione sunt atque subsistunt, ita omnes post eas rerum ordines, qui ex illis manaverunt, sola illarum participatione sunt atque subsistunt.“ (II, 36; III, 1, 8—9, 3—4, 20.) —

Hisce locis expresse dixeris doceri, ipsas omnium rerum, quibus hoc universum efficitur, substantias de primordialium causarum sede, quae est in filio dei, in hoc universum, retenta tantummodo simul illa sede, descendisse: quod aliis locis expressius etiam docetur (cf. III, 4, 25; inf. §. 38.). At libro quinto (cap. XIV seq.) haec legimus: „Ut ipsae causae primordiales non deserunt sapientiam (i. e. Verbum dei), sic ipsae substantiae non deserunt causas, sed in eis semper subsistunt: ut causae extra substantiam nesciunt esse, sic substantiae extra causas non possunt fluere. Restat itaque, de qualitatibus substantiarum (qualitates autem dico, sicut solent sapientes omnia, quae substantiis accidunt, appellare, quia mutabiles sunt, et circa substantias suas volvuntur) hunc mundum fabricatum compactumque fuisse. — Nec sic tamen praedictas substantias, substantiarum qualitates suas substantias, circa quas volvuntur, omnino deserere, et in materiem sensibilis mundi convenire arbitramur; sed mirabili et ineffabili modo,

soli fabricatori illius cognito, et circa suas substantias, quibus inseparabiliter adhaerent, semper permanent, et hunc mundum modo quodam intelligibili compositionibus suis perficiunt atque componunt.“

Et item libro quinto (cap. XXV.): „Omnia, quae locis temporalibusque variantur, corporeisque sensibus succumbunt, non ipsae res substantiales vere existentes, sed ipsarum rerum vere existentium quaedam transitoriae imagines et resultationes intelligenda sunt. Cuius rationis exemplum est vox eiusque imago, quae ἠχώ vocatur, seu corpora ipsorumque umbrae: quae cuncta non res, sed falsae rerum imagines probantur esse.“ —

Nos vero, quum Erigena paucioribus tantum locis hunc in modum locutus sit, illam potissimum sententiam, quam alias ubique exprimere videtur, nobis sequendam esse putavimus. Satis autem erit, hanc alteram a nobis non esse neglectam. (cf. inf. §. 64.) —

§. 37.

Quibus expositis luce, ut arbitramur, clarius est, quae Scotus noster et de origine et de substantia Naturae creatae non creantis, quo nomine hanc rerum universitatem appellat, in libris de div. Naturae docuerit. Nam, si quis alius, emanativum, quod vocant, systema expressit. Quum vero nostra aetate fuerint, qui, opinantes fortasse, illam non fuisse veram Scoti sententiam, vix aut ne vix quidem dubitarent, quin Scoti ratio omnino sana atque integra esset, neque ullo pacto pantheismi, quem appellant, accusanda [24]) huic disputationi nostrae unum praeterea et alterum ex libris de div. Naturae locum adiiciemus, unde apertius etiam, si fieri possit, huius doctrinae Erigenianae indoles pernoscatur. Deinde videbimus, hanc ipsam et veram esse librorum de div. Naturae sententiam.

§. 38.

I. „De his, qui de eo nihilo, quod totius essentiae

24) cf. Schlueteri praef. p. VI seqq.

negationem significat vel habitudinis eius privationem vel absentiam — mundum factum fuisse arbitrantur, quid dicam ignoro: non enim video, quare non considerant," quae vel maxime sunt consideranda. (III, 22.)

Ac nostris ita verbis Scoti verba clausimus, propterea quod, quae ipse illis addidit, exscribere non potuimus. Namque per densissimam nugarum silvam semet ipsum circumvolutando tanquam insanos vexat atque exagitat illos, quibus iis verbis, quae modo integra exscripsimus, bellum indixit. — Quam ipse de illo nihilo, quae sit certa quaedam materia, ex qua deus mundum composuerit, unam ac solam sequatur sententiam, plurimis versibus explicat (III, 19—23.), quorum summa haec est: „Eo nomine, quod est nihilum, ineffabilem et incomprehensibilem divinae bonitatis (s. naturae) inaccessibilemque claritatem, omnibus intellectibus sive humanis sive angelicis incognitam (superessentialis est enim et supernaturalis) significamus, quae dum per se ipsam cogitatur, neque est, neque erat, neque erit" (cf. sup. §. 1—8.), „in nullo enim intelligitur existentium, quia superat omnia; cum vero per condescensionem quandam ineffabilem in ea, quae sunt, mentis obtutibus inspicitur, ipsa sola invenitur in omnibus esse, et est, et erat, et erit." Item (III, 17.): „Ipsa materies," ait, „de qua legitur deus mundum fecisse, ab ipso et in ipso est, et ipse in ea est, quantum intelligitur ea esse: non enim indiget deus alterius materiae, quae ipse non sit, in qua se ipsum facit; alioquin impotens videretur et in se ipso mperfectus." —

II. „(Deus est) causa creatrix existentium et non existentium omnium, a nullo creata, unum principium, una origo, unus et universalis universorum fons, a nullo manans, dum ab eo manant omnia." — (IV, 1.)

III. „Ipse deus omnium est factor et in omnibus factus, et dum super omnia quaeritur, in nulla invenitur essentia; nondum enim est esse: dum vero in omnibus intelligitur, nil in iis, nisi solus ipse subsistit, et neque est

hoc, hoc autem non, sed omnia est: proinde ex superessentialitate suae naturae, in qua dicitur non esse, primum descendens in primordialibus (causis) a se ipso creatur, et fit principium omnis essentiae, omnis vitae, omnis intelligentiae, et omnium, quae in primordialibus causis considerat gnostica theoria: deinde ex primordialibus causis (quae medietatem quandam inter deum et creaturam obtinent, h. e. inter illam ineffabilem superessentialitatem super omnem intellectum, et manifestam substantialiter naturam, puris animis conspicuam) descendens in effectibus ipsarum fit, et manifeste in theophaniis suis aperitur: deinde per multiplices effectuum formas usque ad extremum totius Naturae ordinem, quo corpora continentur, procedit, ac sic ordinate in omnia proveniens facit omnia, et fit in omnibus omnia, et, dum in omnibus fit, super omnia esse non desinit; ac de nihilo facit omnia, de sua scilicet superessentialitate producit essentias, de supervitalitate vitas, de superintellectualitate intellectus, de negatione omnium, quae sunt et quae non sunt, affirmationes omnium quae sunt, et quae non sunt.“ (III, 20.) Conferantur praeterea III, 4, 17, 23, quibus locis eadem res iisdem vere verbis declarata est. —

IV. Scotus, postquam ea, quae modo (§. 38, III, de div. nat. III, 20.) integris eius verbis explicata sunt, edisseruit, hac ratione pergit: „Haec ardua valde sunt, et a sensibus corporalia et visibilia cogitantium remota: his vero, qui spiritualiter in cognitionem veritatis ascendunt, verissime clarescunt. Quis enim claram sapientiae lucem cernere nolentium talia audiens non continuo erumpat: „„Insaniunt, qui haec dicunt? — Quomodo enim Deus invisibilis, incorporalis, incorruptibilis potest a se ipso descendere et se ipsum in omnibus creare, ut sit omnia in omnibus et usque ad extremas huius mundi visibilis turpitudines et corruptiones vilissimas, formas et species procedere, ut ipse etiam in iis sit, si omnia in omnibus est?“ —

„Ignorans (est), qui dicit, nullam turpitudinem in universitate totius creaturae posse esse: quod enim partim contingit, in toto fieri deus non sinit, cuius nec universitatis turpitudo turpis est, neo malitia nocet, nec error errat.“ —

Atque eodem modo etiam alibi (cf. III, 17.) et rectae rationis et doctrinae Christianae sententia (huius rerum universitatis substantiam a substantia divina esse penitus diversam) disertis verbis atque de industria refellitur nec non ludibrio fere habetur.

V. Hisce unum denique locum adiiciemus, qui etiam hoc doceat, quam acerbe ac petulanter Scotus sacrae scripturae sensum, ut ad suam eum sententiam detorqueat, vexaverit, depravaverit, corruperit. Verum haec res est profecto ea, quae sanis mentibus summam tum miserationem tum indignationem non movere non queat.

Multis igitur, quibus nihil fortasse unquam dictum sit delirius, quorumque partem iam supra (§. 29, §. 33.) retulimus, — sed multis de ipso Genesis exordio effutitis, haec docentur: „Fiat lux!“ — h. e. „procedant primordiales causae ex incomprehensibilibus naturae suae secretis in formas et species comprehensibiles. „Et facta est lux“ — h. e. „deo volente ac dicente obscuritas primordialium causarum in formas et species processit aperta: „Et divisit deus a tenebris“ — h. e. „segregavit notitiam effectuum ab obscuritate suarum principalium causarum. Divisio quippe lucis a tenebris est discretio rerum, per formas et species apparentium, a principiis suis, in quibus omnem superant intellectum.“ Ideoque praedixit: „Et vidit deus lucem, quia esset bona“ — h. e. „placuit deo, originales causas, ante omnem creaturam, ultra omnem intellectum conditas, intellectibus sive humanis sive angelicis luce quadam intelligentiae superfusas manifestari.“ „Appellavitque lucem diem, et tenebras noctem“ — h. e. „contemplantibus animis praestitit, manifestationem visibilium et invisibilium per formas et species diem appellare, corum autem in

principiis suis incomprehensibilem altitudinem vocare noctem.“ „Factumque est vespere et mane dies unus“ — „quamvis enim inter obscuritatem causarum et claritatem effectuum divisio intelligatur et differentia, unus tamen idemque dies est h. e. unus eorum intellectus; non enim alia creatura intelligitur in causis facta, alia in effectibus causarum condita, sed una eademque in rationibus aeternis, veluti in quibusdam tenebris secretissimae sapientiae omni intellectu remotae et in processionibus rationis in effectus intellectibus succumbens, veluti in quadam die perfectae notitiae manifestata [25].“ (III, 23.)

§. 39.

Neque alienum videtur, si iam nunc, quo facilius, qui haec lecturi sint, causam cognoscant, de pantheismo Erigeniano cum illis argumentis, quae a Schluetero [26]) nobis opposita sunt, rem totam confecerimus.

§. 40.

Itaque nostro tandem iure hoc nobis sumere videmur, docuisse Erigenam re et facto illa, quibus supra (§. 22.) totam eius philosophiam contineri diximus, substantialiter ex substantia divina fluxisse, manasse causas primordiales omnium rerum, quaecunque hoc universitatis corpore comprehendantur, exempla principalia, hasque deinde causas primordiales in earum effectus, hanc ipsam rerum universitatem, profluxisse, promanasse, ita ut neque de propria sua sede, quam usque ab omni aeternitate in ipso deo eiusque splendore coelesti — obtinuerint, sint deiectae, et sola ipsarum participatione substantiali — sit id ipsum,

---

25) Nec dissimili ratione atque interdum peius etiam in toto „opere sex dierum“ exponendo (III, 24—40; IV, 3 seqq.) quae sacra scriptura vel apertissime enarrat, Erigenianae philosophiae decretis illigata distorquentur.

26) cf. praef. Schluet. p. XVI—XXII.

quod in hac rerum universitate proprie esse dicatur, omnium rerum substantia.

§ 41.

Potuit igitur, imo vero etiam debuit Scotus, si haec, quam paucis explicavimus, vera eius fuit sententia, et cum iis, qui pantheismum sequuntur, unam tantum in omnibus rebus substantiam statuere, eamque divinam, et uno eodemque tempore cum communi hominum, qui recte sentiunt, loquendi usu deum agnoscere, cuius sedes quasi ac domicilium sit supra omnem rerum naturam, qui hanc totam rerum naturam creaverit suaque essentia, ut ita dicamus, superemineat. Modo ne hoc expressis verbis contendat, substantiam divinam ab earum rerum, quae a deo creatae dicantur, substantia penitus esse diversam.

§. 42.

Verum enimvero tantum abest, ut, quod ultimo loco posuimus, ullibi in libris de divisione naturae contenderit, ut ubique fere per illos libros, vel aliud agendo [27]), vel data opera ea, quae modo paucis comprehensa proposuimus, docuerit, ac praeterea etiam pluribus locis (sup. §. 38, I, IV.) contra illos, qui diversa sentiant, acerrime defenderit.

Illa vero, quae item ab Erigena doceri et posse et debere animadvertimus, „esse dei sedem quasi ac domicilium supra omnem rerum naturam“ — „esse deum totius rerum naturae causam“ — „supereminéri hanc rerum universitatem essentiae divinae praestantia;“ haec igitur, et his similia in libris de divisione naturae pluribus locis reperimus. Legitur enim saepius (I, 3, 7 etc.): „Ipse deus in se ipso ultra omnem creaturam nullo intellectu compre-

27) Saepissime, ut alia taceamus, legitur „mundus *est ex deo*“ et quae sunt generis eiusdem. Cf. sup. §. 10; de div. nat. II, 19—20 et toto fere libro.

henditur:“ item (IV, 1.): „Deus est causa creatrix existentium et non existentium omnium:“ et hoc (I, 17.): „Categoriarum significationes, quae proprie in rebus conditis dignoscuntur, de causa omnium non absurde possunt proferri; nec tamen proprie, sed translative: nam si aliqua Categoria de deo proprie praedicaretur, necessario Deum genus esse sequeretur; Deus autem nec genus nec species nec accidens est:“ et rursus (II, 1.): „Non est deus genus creaturae, nec creatura species dei, sicut creatura non est genus dei, neque deus species creaturae. — Deus non est totum creaturae, neque creatura pars dei; nec creatura est totum dei, aut deus pars creaturae. — Metaphorice deus dicitur et genus, et totum, et species et pars: omne enim, quod in ipso et ex ipso est, rationabiliter de eo praedicatur, sed intelligibili quadam universitatis contemplatione — universitatem dico Deum et Creaturam:“ postremo etiam hoc (III, 1.): „Causa totius universitatis conditae creatrix est supernaturalis et superessentialis et supra omnia, quae omni sensu percipiuntur, dum est horum omnium principium causale et medium implens essentiale et finis consummans — et ambitus omnia, quae sunt et quae non sunt, circumscribens.“ —

§. 43.

Haec igitur et his similia, ut necesse est, in libris de divisione naturae leguntur. At sane mirandum est, qui factum sit, ut Scotus, quum haec sola communem hominum loquendi usum referre videantur, haec tamen ipsa longo paucioribus locis, quam crederes, scripsisse deprehendatur.

Quis autem est, quin videat, non esse inter hos locos, quibus pantheismus Erigenianus, quem quidem supra explicavimus, ullo pacto labefactetur, ne dicamus disiiciatur? — Sunt contra in eorum numero, qui plane ac diserte pantheismum doceant! —

Quae quum ita sint, hoc profecto stare arbitramur,

nihil omnino ex libris de divisione naturae posse anquiri, quod ab illo pantheismo, quem emanativum, quod vocant, systema exprimit, ipsos liberari posse declaret.

§. 44.

Nihilominus Schlueterus (p. XIV seqq.) invenisse sibi videtur, quae illorum librorum doctrinam pantheismo plane absolvant. Pugnat autem illo loco adversus Goerresium, cui hanc tribuit sententiam: „Scotum Areopagitae ideas ac notiones evolventem necessitate quadam vetus pantheismi periculum incurrisse, qui in scriptis Areopagitae . . . latuerit. — Naturam creatam creantem esse λόγον, medium scilicet inter non creatam creantem (Deum) et creatam non creantem (Creaturam) positum. Itaque deum trinum sese Scoto cum creatura miscuisse. — Creantem autem creari naturam ideo ab Erigena doceri, quia Deus superessentialis et superqualitativus dum ex aonomasia in pantonomasiam per theophanias quasi procedat, per hanc processionem (quatenus per ideas . . . sese explicet) quodammodo omnia in omnibus fiat [28]).“ —

Adiiciuntur his ipsis nonnulla ex Goerresio de reditu omnium rerum in deum; quae quidem, quum hoc loco nullius sint momenti, praetermittenda esse existimavimus.

Deinde Schlueterus totam hanc Goerresii accusationem his verbis comprehendit (p. XVI.): „(Erigena) pantheismum profitetur quum λόγον, Deum filium, emanantem a patre, creaturam patris esse affirmet.“ —

§. 45.

Hoc autem pacto depravatus atque mutilatus Goerre-

28) Ex Goerresii sententia Schlueterus hoc scribere debuit: „Naturam creatam creantem λόγον esse ideo ab Erigena doceri, quod Erigena docuerit, deum ex aonomasia in pantonomasiam per theophanias procedere, nec non dici posse, deum per hanc processionem „semet ipsum creare.“ —

sius facili iam labore devincitur. Verum si qui scire cupiat, quibus potissimum argumentis petitus sit, fere haec sunt:

I. „Quamquam,“ ut Schlueterus (p. XVIII.) ait, „nonnullis locis Natura creata creans cum Logo confusa, vel non satis ab eo distincta videtur, multis tamen locis determinate a Logo aeterne genito mundus in Logo conditus et per Logon factus ut Natura aeterne creata discernitur, licet cum Logo coniunctus, quando Naturae creatae non creanti opponitur, idem et creata et creans appelletur Natura. — Praeterea Scotus in expositionibus, quas de S. Ternario profert, singulas personas secundum dogma distinguit, atque ita Logon dicit aeterne genitum, nec procedentem, nec creatum.“

Loci, quibus illa inter Logon et Naturam creatam creantem et Naturam creatam non creantem distinctio clarissime videatur illucescere (praeter illos, quibus Deus genitus a Deo generante et procedente non minus, quam a creatura distinguatur) ex multis afferuntur, hi:

Lib. II, 21.: „Omnis creatura incipit esse, quia erat, quum non erat; erat in causis quidem, non erat in effectibus: non omnino igitur vere aeternitati coaeterna est.“ — Deinde habentur lib. III, 16, 17, 18, II, 22, quibus locis, ut nos quoque supra (§. 28, §. 30.) audivimus, „totius creaturae universitas *in filio* dei unigenito facta, condita“ — dicitur.

II. Tum Schlueterus (p. XIX.) ita fere pergit: „Si vero Erigena aliis locis (III, 20 seqq.) contendit: „Deum creari in omnibus,“ sive: „Deum esse in se, fieri in creaturis,“ idem, ut multi alii fecerunt, lectionem tantum illam apud S. Joannem Evangel. I, 3—4: „Quodcunque factum enim est, in Ipso vita erat. Et vita erat . . . —“ sequitur. At sane iniustum foret, propter haec verba Erigenam pantheismi accusare! — Nonne etiam pictor, qui regis imaginem pingit, quaerenti, quid faciat, respondet, fit rex? —“

Post nonnulla ex s. Augustino et ex A. Guenthero in alienissimum sibi locum compulsa, Schlueterus (p. XX.) haec habet: „Age ergo, etiam Erigenae indulgeamus dicenti: „Deus est in se, fit in creaturis," quum propter Paulinum illud; „qui est per omnia et in omnibus," alterum eiusdem Apostoli: „qui est supra omnia," nusquam neglexerit." — Quam rem ut probet, laudat Schlueterus de div. nat. IV, 5 sub fin., ubi haec leguntur: „Deus et supra omnia et in omnibus est, ipse siquidem essentia omnium est, qui vere solus" (solus vere) est.

III. Monito autem (p. XX.), ne quis Erigenianum illum Naturae quaternarium cum s. Ternario dogmatis ullo modo unum esse putet, Scotus (p. XXII.) omni culpa absolvitur, propterea quod „si pantheismum fuerit sectatus, docere non potuisset, quae docuerit: a) Deum esse supernaturalem et superessentialem et supra omnia, quae omni sensu percipiantur, dum sit horum omnium principium causale, et medium implens essentiale et finis consummans — et ambitus circumscribens, — neque" (Aristotelicam) „categoriam essentiae, neque caeteras novem categorias" (quae omnes proprie, ut Scotus [I, 17.] ait, in rebus conditis dignoscuntur) „in deum posse cadere [29]. b) Humanam voluntatem esse liberam ad eligendum vel bonum vel malum, et genus humanum in Adamo praevaricatum mortique obnoxium factum, in Christo et per Christum salvatum esse et vitae aeternae redditum. c) „Superbiam Luciferi, qui sua virtute deus esse cupisset, detestabile crimen fuisse. d) Deum efficere, ut multa extra communem naturae ordinem eveniant, quo ostendat, se solum esse dominum." Hisce quintum additur hoc: Scotum, si pantheismum fuerit sectatus, notionem classice dogmaticam

29) Hoc loco non ipsa Schlueteri verba allegavimus, sed illa fere scripsimus, quae ipse suis verbis ex Erigenae argumento protulit. Locum illum de nat. II, 1. praetermisimus: eum enim supra §. 42. iam posuimus.

s. Ternarii non potuisse omnibus locis retinere recteque explicare.

Habemus igitur cuncta illa argumenta, quorum pondere Schlueterus non solum Goerresium, sed una cum Goerresio (cf. p. XIV.) etiam, quicunque unquam Scotum pantheismi accusarunt, satis superque sibi repressisse visus est. — —

§. 46.

Nos autem haec argumenta tam diligenter descripsimus, non quo multum iis velimus tribuere, id quod profecto, quum tota Erigenae disciplina iam accuratius a nobis explicata fuerit, necesse non est, sed ne quis arrogantiae nos accuset, ea, quibus aliquid tribuatur, vix digna esse, contendentes.

I. Quantopere igitur (§. 44.) Goerresii accusatio depravata est atque mutilata! Is enim satis aperte, qui sit ille pantheismus, in quem incidisset Erigena, declaraverat, quum ita diceret, „*Areopagitae ideas* evolventem eum in pantheismi periculum incurrisse.“ Atque hoc ipsum, licet in hac causa diiudicanda, ut (§. 22, §. 40 — §. 43.) satis copiose demonstravimus, longe maximi sit momenti, Schlueterus neglexit. Neque illam iniuriam, sive quo alio nomine rem appelles, impune tulerit, propterea quod hac re, opinamur, factum est, ut doctrinam Erigenianam, pantheismo penitus infectam, Pantheismi culpa putaverit absolvendam. Namque illae ipsae res, quas a pantheismo Erigeniano una cum communi hominum, qui recte iudicant, loquendi usu doceri atque sumi non solum posse, verum etiam debere (§. 40 — §. 43.) ostendimus, quae neminem profecto in Erigenae doctrina offendere debuerant, Schluetero, ut in defensione sua apertissime declaravit, verba dederunt. Quod haud scimus an factum non esset, dum illud Goerresii monitum, ut aequum fuit, diligentius curasset.

II. Quid autem illa (cf. §. 44.): „(Erigena) pantheismum profitetur, quum λόγον, dei filium, emanantem a patre,

creaturam patris esse affirmet," — quid igitur illa sibi velint, vix intelligimus. Pantheismum nos docuisse, quum docuerimus, filium dei non genitum sed creatum? — At Schlueterus, id quod ex iis, quae (cf. §. 45.) ad haec respondet, patere arbitramur, ita scribere debuit: „(Erigena) pantheismum profitetur, quum neque Naturam creatam creantem, neque Naturam creatam non creantem ab unigenito dei filio, ipsi *deo patri consubstantiali*, habeat distinctam [30])."

Schlueterus has res a Scoto non distinctas negat. Sed iampridem a nobis demonstratum est, quod ad substantiam attineat, qua una in re hoc loco cuncta posita esse constat, et Naturam creatam creantem, et Naturam creatam non creantem in libris de divisione naturae cum unigenito dei filio patri suo consubstantiali, esse confusas (§. 29 — §. 38.). Hoc autem proprie sibi demonstrandum fuisse, substantiarum esse posse diversitatem, Schlueterus, opinamur, non animadvertit.

III. Quodsi (cf. §. 45, II.) apud eum hoc legimus, Erigenae, sicubi dixerit: „Deus est in se, fit in creaturis", sive: „Deus creatur in omnibus" — hac in re esse indulgendum, quasi hae solae locutiones sint, propter quas pantheismi accusatio Erigenae possit intendi, nos quidem sane non videmus, quid ipsi, qui tamen Erigenam, quum ederet, perlegere debuit, hac in re acciderit! —

IV. Nec ampliore fortuna usus est in iis, quae (cf. §. 45, III.) quasi ex abundanti, ut aiunt, congessit. His enim de rebus, si una et item altera, quod tamen vix crediderimus, quae cum pantheismo Erigeniano pugnet, reperiatur, qui tandem factum est, ut Schlueterus ne hoc quidem respexerit, num forte Erigena, quum illam doceret, parum sibi constiterit? — Namque est, ubi sibimet ipsi contradicat [31]); neque levissimis tantum in rebus.

30) Hoc autem Goerresius, cui tribuitur, non dixit.
31) cf. Hock. in ephemm. Bonnenss. XVI, p. 42, 43.

Quod autem nonnulla doctrinae christianae capita libro suo inseruit, tantum abest, ut haec istam libro pravitatem exuerint, ut ipsa quoque totam libri pravitatem cum summa sua pernicie induerint. Atque hoc de multis ipsorum iam vidimus: de pluribus etiam esse videbimus.

Ceterum Schlueterus hac in re ne somnio quidem cogitasse videtur, quam diligenter etiam illi, qui nostra aetate pantheismum docent, eorundem christianae religionis capitum nomina saltem retineant.

V. Schlueterus (p. VI.): „Erigenam", ait, „multi multis modis perperam intellexere. Haud facile unumquodque eius dictum, si ex orationis contextu abrumpatur, defendere queas. At affirmare audemus, eum, si totum respicias, amussim veritatis nusquam transgressum esse."

Haec verba significare videntur, Schlueterum non singula Erigenae dicta, quae hic illic occurrant, quibus Erigena impugnetur, in medium allata, sed ad intimos philosophiae Erigenianae recessus, ut his locis, quid ipsa rerum agat, perspiciatur, penetratum velle. Quae ratio, si verum fateamur, summopere nobis placeret. Hic autem sensus in illis verbis inesse non potest, propterea quod sequeretur, Schlueterum illa ipsa ratione impugnari vetuisse, qua ipse in defendendo est usus. —

Hoc enim ex iis, quae adhuc ab eius libello nobis suppeditata sunt, luce est clarius, ipsum in occultos istius philosophiae sinus non penetrasse, nec, ut videtur, penetrare voluisse. Quapropter, quod de tota eius defensione diximus, non iniuria a nobis dictum arbitramur. Quid enim in Scoto defendendo antiquius habere debuit, quam ut id ipsum diligentissime perageret, quod plane neglexit? —

Denique etiam hoc dicendum est, nos profecto ignorare, qualem omnino sibi finxerit pantheismum animoque conceperit. Scribit enim (p. XIV.): „(Nonnulli) inter quos numerandi videntur Thom. Mooreus, Dr. C. F. Hockius, recentiorum systematum, verae libertati christianae specu-

lationis minus faventium, praeiudiciis impliciti, admodum quidem cavent, ne Deus cum creatura more gentilium pantheistice confundatur, nequaquam vero abyssum timent, inter utrumque iterum hiantem, quem teste s. Paulo (Ephes. II, 13 seq. et Coloss. I, 19.) Salvator noster ita clausit, ut „„utraque faceret unum.““ —

§. 47.

Quae postquam de Natura creata non creante, hac tota rerum universitate ad libros περὶ φύσεων explicata sunt, ceteras res, quae super eadem Natura docentur, sol, luna, quem habeant cursum, quae intervalla, qua ratione ex quattuor elementis omnia corpora sint composita, quae sit hominis eiusque sensuum natura et quae sunt generis eiusdem, maxime propterea quod ad illa, quae nobis tota hac scriptione proprie cordi esse debent, parum attineant, optimo iure praetermittendas esse existimavimus. Sunt vero alia longeque consilio nostro gravissima in his libris, quae, quum propter sententiarum nexum facillime ad ipsam de Natura creata non creante disputationem adiiciantur, huc transferre decrevimus. Dicimus autem praecipue permagnas quasdam christianae doctrinae partes, quas philosophiae Erigenianae sordibus misere deprehendemus inquinatas.

§. 48.

Ipsius igitur dei opera factum esse (§. 33.) diximus, ut causae primordiales in effectus suos profluerent, proindeque omnia, quae hoc universo continentur, de summa dignitate sua in conditionem deiicerentur multo deteriorem. (II, 11.) — Haec autem res divinae bonitati non repugnat, ideo quod, „ut vera ratio docet, mundus iste in varias sensibilesque species — — non fuisse erupturus dici potest, si Deus casum et interitum primi hominis, unitatem suae naturae deserentis, non praevidisset; homo autem post ruinam suam de summis ad ima, de aeternis ad tempora-

lia, de spiritualibus ad corporalia — — suum miserabilem interitum, tali poena admonitus, potuit cognoscere, ut ad suae dignitatis pristinum statum poenitendo divinasque leges, quas transgressus erat, implendo redire postularet.“ (II, 12.) —

§. 49.

Atque haec ipsa Scoti verba etiam illud ostendunt, quid sit ei primi hominis, ut cum theologis loquamur, praevaricatio. Is enim „primi hominis casus et interitus“ — dicitur, quod „ unitatem divinae naturae“ (in qua cum reliquarum rerum causis primordialibus propriam suae dignitatis atque essentiae sedem obtinebat [I, 7; IV, 10; II, 6 seqq.]) „deseruerit, atque ita de summis ad ima, de aeternis ad temporalia“ — — sit deturbatus!! — Hoc autem Scotus, ut philosophiae ipsius satis convenit, ita etiam constanter docet. (Cf. §. 50 seqq.)

§. 50.

„Primus homo praevaricando illam dignitatem, qua in primordialibus causis ornatus erat, deseruit. Hinc ab angelica ad pecorinam non solum essentiae, sed etiam multiplicationis rationem corruit. Hac enim de causa etiam in masculum et feminam divisus est, quum antea, in aeternis suis rationibus, non haberet divisionem sexuum, sed simpliciter homo esset. Iterumque post universalem omnium corporum resurrectionem, quae in fine mundi futura dicitur, haec sexuum divisio non amplius erit. — Talis masculi et feminae adunatio in Salvatore nostro quum resurgeret, primum est facta: in eo enim, ut ait Apostolus, non est masculus neque femina.“ (II, 6 seqq. —; IV, 9, 12, 15.)

§. 51.

„Homo prius in se ipso lapsus est, quum a diabolo

tentaretur. Si in illo statu, quo deus ipsum primitus condiderat, mansisset, in diabolum non incurrisset. Prius ergo descendit, perversae voluntatis motu impulsus, et in res temporales se praecipitavit: cadendo autem a diabolo sauciatus et spoliatus est.“ (IV, 15; cf. IV, 23.)

§. 52.

„Peccati merito primis hominibus corpora sunt data: ante peccatum homo tantae spiritualitatis fuerat, ut nullis usibus corporalium sensuum indigeret, soloque intelligentiae officio frueretur.“ (IV, 16, 19.)

§. 53.

Sed quae tandem sunt ista nugarum monstra! — Ideo hanc rerum universitatem a deo conditam, sive in statum deteriorem detrusam, ut homini, quem deus sua sponte propediem istuc profecturum praescivisset, et poenitendi et se corrigendi daretur locus! Hanc ipsam esse primi hominis praevaricationem, quam vocant, quod de causarum primordialium sede h. e. ex ipso deo eiusque filio unigenito in hanc terram, brutis animalibus incolendam, sese demiserit! Non modo post peccatum demum, sed etiam propter solum peccatum ista unius hominis divisione duos homines esse factos! diabolum homines intra teli sui iactum accepisse! corpora, quae gestamus, hominum generi data!

Quae est ista doctrinae christianae et sacrae scripturae, ut ita dicamus, irrisio et ludificatio! Quam autem haec ipsa res, id quod nobis profecto gravissimum est, sola fere huius libri philosophia atque indole et prodiit, et prodire debuit! — Namque Scotus ceteroquin nec doctrinam christianam nec sacram scripturam ullo pacto sprevit aut repudiavit; hoc solum fecit, ut suae philosophiae placitis ipsas accomodaret. Quod qua arte effecerit, iam supra (§. 38, I, V.) animadvertimus, nec non illico claris aliquot documentis ostendemus.

§. 54.

„Plantationem dei, paradisum in Eden non aliud fuisse dicimus, nisi ipsam humanam naturam, quatenus ab initio ad imaginem dei (h. e. in principali sua dignitate) facta esset: in ea lignum vitae (Verbum videlicet Patris) omnem fructificabat vitam; in eius medio fons omnium bonorum (eadem videlicet divina sapientia) manabat; quattuor eius flumina, ex uno fonte manantia, sunt quattuor principales animae virtutes, ex una sapientia profluentes, ex quibus omnis virtus et bona operatio scatet.“

„Unus homo in paradiso (h. e. in illa felicitatis conditione) dicitur creatus, quo in homine et vir et mulier [secundum patres (?)] intelligitur. Vir est animus, νοῦς, universae naturae humanae praesidens: mulier est sensus corporeus, αἴσθησις, cui incaute consentiens animus perditur. Qui fuit in illo paradiso Serpens — est illicita delectatio, qua ea, quae carnalem sensum delectant, damnabiliter concupiscuntur. — Postquam homo in soporem incidit et obdormivit, deus ex ipsius costa fecit mulierem: h. e. quum homo illam animi intentionem, qua semper et inflexibiliter creatorem suum contemplari debuerat, ad delectationes rerum materialium reflexisset et carnalis copulae appetitu dedisset, se ipsum omnino aeternae ac beatae contemplationis vigore segregavit, in delectationem sensibilium, omni virtute evacuatus, cecidit, sensibus spiritualibus penitus recessit. Quando autem homo ita de naturae suae dignitate lapsus erat, etiam sui divisionem in maritum et feminam, suamque ad similitudinem pecorum propagationem, consecutus est.“

„Licet plures harum rerum a sacra scriptura, quasi ante hominis casum factae, narrentur, hoc nostrae sententiae non repugnat: neque enim ignoramus, usitatissimum esse divinae scripturae tropum, qui a Graecis — ὕστερον πρότερον sive πρόληψις, a Latinis — praeposterum sive anticipatio vocatur.“ (IV, 16—23.) —

§. 55.

Tali igitur artificio Scotus, quidquid sacrae scripturae, quidquid doctrinae christianae in ipsius philosophiam incidit, fere depravatum habet. Hac enim in re admodum sibi consentaneus fuit. Quod luculentius etiam probaturi quam maxime operae pretium fecisse videmur, si illa, quae de hominum, Adami culpa perditorum, redemptione, de peccato, de peccati poena docentur, paucis adstricta retulerimus.

§. 56.

„Omnia, quae ex causa omnium“ (h. e. vel deus, vel unigenitus dei filius [cf. §. 28—30]) „et ex causis primordialibus, in ea constitutis, procedunt, — — vilescerent, imo etiam penitus perirent, si ad fontem suum redire neque possent, neque redirent.“ (V, 36.) —

„Deus itaque, Dei verbum, in quo omnia facta sunt causaliter et subsistunt, secundum suam divinitatem descendit in causarum, quae in ipso subsistunt, effectus, in istum videlicet sensibilem mundum.“ —

„Quod humanam tantum assumpsit naturam“ (i. e. in humanam tantum naturam descendit) „ideo factum est, quod in homine omnis et visibilis et invisibilis creatura“ (homo videlicet ex animo et corpore constat [cf. „de div. nat. II, 3 seqq.]) continetur.„ —

„Descendit autem Verbum Dei non aliam ob causam, — nisi ut causarum, quas secundum suam divinitatem aeternaliter et incommutabiliter habet, secundum suam humanitatem effectus salvaret, inque suas causas revocaret, ut“ (effectus) „in ipsis“ (causis) „ineffabili quadam adunatione, sicut et ipsa“ (communis omnium) „causa“ (ipsum Dei Verbum) „salvarentur.“ — „(Nam) si Dei sapientia in effectus causarum, quae in ea aeternaliter vivunt, non descenderet, causarum ratio periret; pereuntibus enim causarum effectibus nulla causa remaneret, sicut pereuntibus

causis nulli remanerent effectus: haec enim relativorum ratione simul oriuntur et simul occidunt, aut simul et semper permanent.«

„Totus itaque mundus in Verbo Dei — — incarnato, inhumanato adhuc specialiter restitutus est“ (i. e. hucusque in solius tantum Verbi divini, ut aiunt, humanitate); in fine vero mundi generaliter et universaliter in eodem restaurabitur. Quod enim in se ipso specialiter perfecit, generaliter in omnibus perficiet. Non dico in omnibus hominibus solummodo, sed in omni sensibili creatura. Ipsum siquidem Dei verbum, quando accepit humanam naturam, nullam creatam substantiam praetermisit, quam non accepit. Ac per hoc, si humanam naturam, quam accepit, salvavit et restauravit, omnem profecto creaturam, visibilem et invisibilem, restauravit.“ = (V, 25; cf. V, 27, 36 [p. 289 edit. Oxon.]; III, 20; IV, 5 [p. 170 edit. Oxon.]; IV, 4; II, 9.) —

Atque hoc profecto, si quidquam, artis istius Erigenianae specimen est dicendum. Quam misere hanc doctrinae christianae partem in uliginosis istis causarum suarum primordialium effectuumque ex iis profluentium paludibus polluit atque turpavit!

Neque Scotus, dum satis sibi constare velit, ecclesiae verbis dicere queat: „Qui propter nos homines et propter nostram salutem descendit de coelo!“ — sed ad suae philosophiae placita hoc potius dicere debeat: „Qui propter semet ipsum et propter hanc rerum universitatem, propter suam ipsius et propter huius rerum universitatis salutem descendit de coelo!“ —

§. 57.

Quoniam denique operis nostri Erigeniani sententiam de peccato et peccati poena sumus expposituri, qui operis de praedestinatione doctrinam (cf. supra cap. IV.) noverit, etiam hanc fere cognitam habebit.

A. I. Quidquid esse dicitur mali, substantialiter in

rerum natura non invenitur. Neque enim est propria ac certa substantia, sed nihil nisi motus quidam. — Est autem motus ille non naturae (ita enim ad ipsum deum, qui eam fecit, referretur), sed liberae voluntatis. „Malum autem, per se consideratum, omnino nihil est praeter irrationabilem, perversum liberae voluntatis motum.“ — „Voluntas (enim)“, ut alio loco scriptum est, „libera ad eligendum bonum, se ipsam servilem fecit ad sequendum malum.“ — (IV, 16 [ed. Ox. p. 205, p. 206]; V, 26, 36 [ed. Ox. p. 282, 285—288]; IV, 14, 22, 23.)

II. Quum tamen etiam libera voluntas a deo sit data, iure vel hac sola de causa motum illum perversum non proprie malum, sed „illicitum“ tantummodo possumus appellare. (V, 36 [ed. Ox. p. 282, 285, 288]).

III. At quibusdam aliis locis Noster multo acutius veram rei rationem videtur perspexisse. Saltem enim satis confidenter cum alia, tum haec affirmat: „motus ille perversus extra naturam et ex bestiali intemperantia sumptus perspicitur:“ — „malum nullam aliam in rerum natura sedem reperit, nisi ubi falsitas possidet h. e. in sensu corporeo:“ — „cum malum ex naturali causa“ (h. e. ex natura, a deo facta) „non nascatur, rectius videtur esse „libidinosum appetitum“ eius causam dicere, quam malam voluntatem: hic enim naturalibus bonis excluditur.“ — IV, 16 [ed. Ox. p. 206, 205]; IV, 22 [ed. Ox. p. 215]; V, 36 [ed. Ox. p. 286; 287]).

IV. Malum autem, quum neque certa quaedam substantia sit, neque „accidens naturale“, Scotus etiam hoc contendit: „Animus divinus nullum malum, nullam malitiam novit. Divina enim scientia causa est existentium [32]): ideoque, quidquid novit, necesse est, in natura rerum fieri; quod autem in natura rerum non invenitur, neque in divina scientia inveniri potest. — Deus itaque nescit omnes divinae legis praevaricatores: illorum substantias, omne-

32) cf. supra §. 15. —

que, quod in iis fecit, quodque in ipso subsistit, novit; quod autem illorum perversis motibus naturae a se substitutae accidit, omnino ignorat. (V, 27 [l. l. p. 259.]) Atque hanc ipsam rem Scotus iisdem propemodum verbis saepius docet (cf. II, 28; eiusd. de praedest. sup. cap. IV, nott. 28 seqq.). Quo autem pacto in occultis philosophiae Erigenianae sinibus nata sit, iam supra (§. 15.) indicavimus. Quare Scotus noster parum, ut arbitramur, sibi consentaneus fuit in hoc, quod nonnullis locis, quae a deo in hominibus facta creduntur, secundum Erigenae philosophiam autem propter peccatum primi hominis iis accidisse sunt dicenda, ideo a summo numine divino in ipsis facta esse affirmavit, quod, fore ut primus homo peccaret, praescivisset — (IV, 14 [ed. Ox. p. 195], 23 [ibid. p. 216]; cf. II, 12). Neque hercule ignoramus, quam Noster manibus pedibusque, ut aiunt, ne ipsius philosophia doctrinae christianae adversari videatur, obnixe facere consueverit; qua in re, ut alicubi alteram alterius commodo nimis circumcideret, facillime, opinamur, fieri potuit.

Quodsi deus revera omnia peccata putatur ignorare, nonne etiam ipsa ne curare quidem est putandus? — Hinc conficitur non solum, ut, qui peccavit, a deo non puniatur, id quod Scotus ipse et in libro de praedest. (cf. sup. cap. IV) et in libris de divisione naturae (cf. inf. §. 59, B. IV.) expressis verbis docuit, verum etiam alterum istud multo maius, ut, si qua in re morum praecepta aut simus migraturi, aut migraverimus, ne in ullam quidem summi illius, quo nos deus complectatur, amoris cogitationem deduci, atque hac re, quae profecto ingenuis hominibus acerrimum stimulum addere debet, ab erroribus nostris possimus abduci. Nec male sanum quidem, propterea quod paterna dei caritate indignum se praestiterit, peccasse poenitere queat. — Sed mox, exposito, quae Scotus de peccatorum poenis sentiat, plura hac de re dicemus. —

V. Quemadmodum igitur Scotus in libro de praedest.

docuit „perversum istum motum, quod peccatum appellet, eo contendere, ut, divinis et vere manentibus relictis, adeo ad ipsum nihilum perveniat," sic etiam in libris de div. naturae habetur: „Malitia est animae intellectualis naturalium bonorum" (h. e. rerum, quae vere sunt) „oblivio et ad finem insitarum naturae virtutum operationis defectus naturaliumque potentiarum per fallentem iudicationem in aliud praeter finem irrationabilis motus. Finem vero dico eorum, quae sunt, causam" (h. e. deus, ut „fons omnis verae essentiae" [IV, 1; III, 4]), „quam naturaliter appetunt omnia" — „quum nulla creatura sit, quae velit vel appetat nihil esse, nec fugiat, ne ei contingat, non esse[33])." — (V, 26 [ed. Ox. p. 256]; V, 3.) —

Sed haec hactenus: nam satis fuse explicatum est, quam Scotus proprie habeat notionem malitiae; itemque, quatenus est malitiae opposita, virtutis. Transeamus ad reliqua.

B. I. „Malitia consummationem accipiet, et in nulla natura remanebit. Ac per hoc natura nostra non semper malitia detinebitur, sed finito omni malo" (h. e. motu illo perverso, qui ad „non-esse" tendit) „ad bonum reversura est." —

„Sicut enim umbra terrae, coarctantibus eam solaribus radiis, tandem penitus deficit: sic malitia, quae veluti quaedam umbra delictorum nostrorum nostram occupat naturam, abundantia aeternae bonitatis coarctabitur et omnino abolebitur, dum irrationabiles animae humanae motus ad rationabiles veritatis affectus convertentur." —

33) Est autem hoc loco attendendum ad ea, quae de causis primordd. atque ipsarum effectibus sunt dicta: illae veram omnium rerum substantiam continent, hi, si quis eos per se consideraverit, nihil esse dicuntur. Quo fit, ut, quae ex illis quasi longius etiam recedere atque horum viam, ut ita dicamus, acriore etiam animo persequi contendunt, ad „non-esse" festinent; quae contra, relictis causis primordd. ad ipsas redire maturant, revera ad „esse" properent.

„Ipso irrationabili motu — — bonitatis amplitudine circumscripto et penitus terminato, rationabiliter secundum insitas ipsi naturales virtutes humana natura movebitur sursum versus erecta, causam suam semper appetens.“ — (V, 26 [ed. Ox. p. 259—260]; V, 28 [ibid. p. 264.])

Haec vero Scoti verba, praeterquam quod omnem omnino malitiam aliquando defecturam h. e. quaecunque perverse moventur, tandem recte mota ad deum perventura esse contendunt, eo ipso, quod, quaecunque perverso motu indulgent, solis fortasse „daemonibus“, ut alio quodam loco (V, 31.) reperitur, exceptis, ad rectum finem reditura affirmant, apertissime et hoc docent, homines etiam invitos, nedum non volentes, de perversitatis tramite abactos ad verum suum finem coactum iri. Hoc autem concesso, quis in virtute, quam vocamus, exercenda locus relinquitur libertati? — Nec tamen Erigena quibus ille his in rebus artificiis excellit, omnino, ut videtur, ad incitas esset redactus. Quo se fortasse pacto expedierit, licet neque hac re gravissimos errores effugere queat, paucis interiectis videbimus (cf. §. 57, B. III, b.).

II. Finita autem omni malitia atque impietate, quis remanebit malus aut impius? — Sola enim malitia atque impietate sunt et mali et impii. Quodsi omnia in deum, quem peccando deseruere, sunt reditura, nonne consequens erit, nullam impiorum poenam, nullam aeternam miseriae mortem remansuram? — Hinc vero summae oriuntur difficultates. Ubi enim erit supplicium aeternum, in quod ituri sunt impii? — Ubi erit aestus ille flammarum ignis aeterni, in quem severitas iustissimi iudicis malos est missura dicens: „„Ite maledicti in ignem aeternum?““ — (V, 27.)

Scotus hanc rem ita conficit, ut ad duas potissimum quaestiones respondeat: „Quae erunt poenae?“ „Qui punientur?“ —

III. a. Quae erunt poena? —

„Diversas suppliciorum formas neque in loco neque

in tempore ullo esse credimus. Erunt tantum in malarum voluntatum et corruptarum conscientiarum motibus perversis — perversaeque potentiae omnimodo subversione h. e. in exstincta omni omnino facultate peccandi, malefaciendi, impie agendi. Ubi Iudas proditor torquetur? — Nusquam, nisi in polluta sua conscientia! Qualem poenam patitur? — Seram poenitentiam et inutilem, qua semper uritur. — Unusquisque impie viventium ipsa vitiorum libidine, qua in carne exarsit, velut quadam flamma inexstinguibili torquebitur.“ (V, 29.)

Non sunt igitur male factorum poenae nisi in perversa voluntate atque in ipsorum male factorum conscientia. Quod Scotus, ut in libro de praedest., ita et in libris de div. naturae diligenter tenuit. Hinc factum est, ut, qui aeterna impiorum hominum supplicia a Scoto tnostro penitus explodi affirmarent, exstiterint perplurimi. At Scotus nihil aliud negavit, nisi, id quod, qui recte seniu nt, omnes negant, certum quendam aut vero igne plenum istorum suppliciorum locum esse (cf. V. 37.). —

Iam vero de ipsa poenarum natura ac ratione aliis quibusdam locis multo accuratius scriptum est. Duae autem proponi videntur sententiae: quae tamen perfacile inter se conciliantur.

Pluribus locis huiusmodi verba habentur: „Impii inanes rerum sensibilium imagines patientes flebunt.“ „Impiis mortalium rerum semper erunt phantasiae ac diversae falsaeque species secundum diversos malarum suarum cogitationum motus.“ (V, 31.)

Alibi autem legimus haec: „Hoc est totum, quod dicitur, liberae ac perversae voluntatis supplicium, quod impetus eius libidinosus retinebitur, ne, quod illicite appetit, apprehendat, h. e. ab illicitis suis motibus prohibebitur, ne ad finem suae cupiditatis possit pervenire.“ (V, 36 [ed. Ox. p. 282.])

Has igitur sententias ita arbitramur inter se coniungendas, ut, quam posteriore loco posuimus, proprie reti-

neamus, alteram ad hanc referamus. Haec enim et in libris de divis. naturae saepius occurrit (cf. V, 29), et in libro de praedest. docetur, nec non Scoti sententiae de peccato longe melius congruit, quam illa. Qui ab iis, quae vere sunt, recedens ad ea tendit, quae non sunt, peccat. Quem igitur huic homini dolorem, qui quidem ipsi utilior sit, inurere queas, quam si a perversissimo isto motu recte eum ac simpliciter prohibeas?

Nec tamen prior illa sententia est negligenda: namque solo illius auxilio Scotus ad posteriorem tuendam valet. Quam rem paucis aperiemus. Impios igitur aeternis poenis affectum iri docuit. Hinc posteriore illa sententia constituta, sponte efficitur, fore in aeternum, qui ad res, quae non esse dicuntur, festinent, atque ab hoc perverso motu quasi violenta manu retineantur. Hasce autem res, ut infra videbimus, Erigena perpetuo mansuras esse negat, nam post „huius saeculi“, ut ait, „consummationem“ — non amplius erunt. Quid inde? Simulatque illae res evanuere, nemo certe impius, qui amplius ad eas properet aut ab iis prohiberi possit, reperietur. Poenae igitur cessabunt? — Hanc difficultatem prior sententia tollit!

Atque est praeterea, ubi Scotus ita scripserit, quasi sola rerum divinarum ignorantia atque inscitia impios sit cruciatura (V, 31 [ed. Ox. p. 270.]). Hoc certe omnibus propemodum locis legitur, quae res et Hegelianae rationi quodammodo convenit [34]), bonorum hominum praemia in eo esse posita, quod „verae ipsis futurae sint contemplationes“, quod „vera dei contemplatione sint gavisuri, quum impii mortalium rerum phantasiis torqueantur.“ (V, 31 [ibid. p. 270]; V, 39.) Libro primo (cap. 8.) legimus etiam haec: „Felicitatem sanctorum *nihil aliud* esse putamus, praeter ipsius divinae essentiae puram contemplationem atque immediatam.“ —

34) cf. Baltzer, Beiträge zur Vermittlung eines richtigen Urtheils über Katholicismus und Protestantismus. Fascic. I, p. 9—11.

Illos autem qui in Hegelii verba iurarunt, longe alia ratione, ac Nostrum, in istas opiniones delapsos constat.

Postquam igitur demonstravimus, quales poenae sint futurae, ad alteram quaestionem progrediendum est.

b) Qui sint puniendi? —

Haec quaestio vana fortasse videatur. Si qui sint puniendi, certe puniendos esse homines impios. — At apud Scotum res est admodum magna. Scribit enim: „ipsos homines impios h. e. impiorum hominum naturam, substantiam, utpote quae ab ipso deo profecta sit, nullo pacto posse puniri.“ — (V, 30—31, 35; de praed. sup. cap. IV.) „Neque haec poenis est digna, quum ipsa nihil peccet aut peccare queat.“ (cf. §. 57, A, I.)

Nihilominus „tormenta illa, (quae poenae dicuntur) naturali subiecto, quod torqueant, carere non possunt.“ (V, 30 seqq.)

Quae „nodosa perplexio ut iuste solvatur, statuendum est, puniri aliquid, quod non sit substantia, sed tantum substantiae inhaerens, ita tamen, ut haec ipsa substantia omni poena maneat libera.“ — Est autem substantiae humanae inhaerens perversa ista voluntas: et haec ipsa, quemadmodum suo Marte peccat, ita etiam sola per se punitur; quemadmodum peccatis suis naturale bonum, naturam humanam, cui inhaeret, omnino non contaminat, ita neque tormentis suis, quibus punitur, naturale subiectum, cuius ipsa est accidens, et in quo continetur, ulla ratione torquet. Itaque irrationabiles motus malarum voluntatum puniuntur in his, qui naturam bonam et rationabilem et impassibilem participant.“ — (V, 30—31 [ed. Ox. p. 267—270.]) „Non minus igitur in malis hominibus, quam in bonis — salva, integra, incontaminata, omni passione contraria immunis erit et semper erit natura humana: attamen contrariarum qualitatum, bonarum dico malarumque voluntatum, virtutis ignominiaeque“ — et hac denique ratione „etiam contrariarum passionum est capax.“ — (l. l. p. 270—271.)

IV. Haec denique postquam sunt disputata, facile est ad intelligendum, quam Scotus iure suo et haec scripserit: „Deus peccata punit, et, *ut verius dicam, puniri sinit.*" — „Mala voluntas praevaricantium totius peccati et *totius poenae peccati* causa efficax est." (l.l. p. 269—270.) — In libro de praedestinatione (cf. sup. cap. IV.), quo ipse sententiarum nexus, ut diligenter de vero poenarum auctore inquireretur, multo acrius postulabat, illud ipsum, nullas *a deo* poenas constitui, omni virium contentione tueri studuit. Quod autem maius etiam est, ipsa eius philosophia, ut hoc doceret, eum coëgit. Namque ex huius placitis deus nihil aliud novit, nisi quae sunt „substantia" aut substantialium accidentia naturalia", proindeque „totum, quod dicitur malum", quum in hisce non reperiatur, „omnino ignorat." (cf. §. 57. A, IV.) — Quo profecto fit, ut, etiamsi deus ipse hominibus impiis, quibus puniuntur, constituat, hoc tamen imprudens, nedum non volens faciat. Itaque deus peccata non punit, sed, ad summum, „puniri sinit[35])."

§. 58.

Totum igitur hoc nostri decretum de peccatis peccatorumque poenis, id quod satis patefecisse arbitramur, maxima sane gravissimorum errorum multitudine est refertum. Quos de integro sigillatim recensere nauseam tantummodo excitaturum arbitramur. Illa autem, quae summa ab istis nugis vitae usui damna queant inferri, magis quasi in aperta luce collocanda esse videantur. Haec igitur imprimis in isto uno posita sunt omnia, quod deus nec qui peccant, nec quae peccantur, ulla ratione dicitur aut curare aut novisse. Sola male factorum conscientia eum, qui peccando indulget, poena afficit, — sola male factorum

35) Schlueterus, licet (p. XIII seqq.) Scoti sententiam de „malo et de peccatorum poenis" — defendendam susceperit, ideoque de industria examinet, illorum tamen errorum, qui a nobis sunt notati, ne ullum quidem reperisse videtur! —

conscientia a peccando potest deterrere. Nonne haec res, quidquid ad scelerum libidines coercendas est constitutum, funditus propemodum evertit, disiicit, ab hominum conspectu removet? Nec punientem deum quasi exacerbandi timor homines magis ferreos, nec amantem deum quasi contristandi metus homines magis ingenuos, ne urentem peccandi cupiditatem peccando expleant atque exstinguant, dum Scoti doctrinam sequi voluerint, permovebit. Quotus autem quisque conscientiae suae hoc tribuet, ut eam solam sibi ducem eligat, neque, voluptatum vi allectante, unquam deserat! Quodsi ista doctrina ad vitae communis usum referretur, remotis profecto, quaecunque furentibus peccandi libidinibus „moles“, ut Virgilii verbis utamur, „et montes alti“ sunt imposita, omnia misceret penitusque disturbaret.

§. 59.

Venimus tandem ad quartam illam Naturae speciem, lae nec creatur nec creat. Sed, quant nore huc pertinos, tuam prae ceteris perniciosa sunt, quam ridicula. Quaquum in iis, quae proprie perniciosa essent, longiore fuerimus, in his, quas fortasse aniles tantum fabulas appellaveris, erimus breviores.

§. 60.

D. „Quarta Naturae species, quae nec creatur nec creat, profecto ipse deus est. Divina (enim) natura creditur non creari, quoniam primitiva omnium causa est, ultra quam nihil est, a quo possit creari. Quum vero post reditum universitatis conditae in suas primordiales causas, quae in ipsa divina natura continentur, nulla ulterius natura ex ea procreabitur seu in species sensibiles intelligibilesve multiplicabitur, non immerito nihil creare et creditur et intelligitur.“ — (IV, 26—27.)

§. 61.

„Sunt argumenta probatissima ex rebus sensibilibus,

quae reditum illum futurum esse demonstrant. — Sphaera coelestis astrigera XXIV horarum spatio ad eundem locorum situm redit: sol ad idem punctum aequinoctialis diametri peractis IV annis eodem temporis momento pervenit. Quid de aëris, terrae animantibus, sureulis, herbis? Nonne similiter sua tempora observant, quibus in foetus, flores, folia, fructus erumpunt? — Et simpliciter dicendum, nulla corporea creatura est vitali motu vegetata, quae non ad principium motus sui revertatur. Hoc ipsum de toto quoque mundo intelligendum: finis enim eius est ipsius principium, quod appetit et quo reperto cessabit, non ut substantia ipsius pereat, sed ut in causas suas redeat. — Similiter animae rationabilis conceptiones, quod artium liberalium exemplo probatur, principia sua repetunt, in quibus finem motus sui constituunt: principium quippe et finis in iis omnibus id ipsum est. In omnibus hominibus unus atque idem appetitus est essendi, bene essendi, perpetualiter essendi: et si omnis motus naturalis non desinit, donec ad finem suum perveniat, quid naturam humanam sistere valet, ne ad id, quod petit, perveniat? Quapropter etiam de humana natura patet, ad deum ipsam esse redituram.“ —

§. 62.

„Redibunt autem omnia, quae ex deo processerunt, eadem via, qua processio illa est facta. Quemadmodum igitur processio ea fuit, ut omnia a superioribus ad inferiora defluerent (cf. §. 34.), sic etiam in reditu inferiora semper in superiora convertentur. — Non enim vera ratio sinit, superiora inferioribus vel contineri vel attrahi vel absumi. Inferiora vero a superioribus naturaliter attrahuntur et absorbentur, non ut non sint, sed ut in iis plus salventur et subsistant et unum sint.“ (V, 8, 20; II, 5 seqq.)

§. 63.

„Itaque inferiora a superioribus absorbentur, non ut

non sint, sed ut in iis plus salventur et subsistant. Huius rei argumenta in rerum natura inveniuntur. Nam neque aër suam perdit substantiam, cum totus in lumen solare convertitur, in tantum, ut nihil appareat, nisi lux, cum aliud sit lux, aliud aër. Metallum aliquod, in igne liquefactum, in ignem converti videtur salva metalli substantia. Eadem ratione existimo corporalem substantiam in animam esse transituram, non ut pereat, quod sit, sed ut in meliori essentia salva sit." (V, 8, 20, 39 et passim.)

§. 64.

Hoc autem etiam atque etiam nobis inculcatur, „sic inferiora semper a superioribus absorberi, ut salva maneat inferiorum substantia." (V, 20, 39.) Hinc quoque profecto colligas, rebus, quae absorbeantur, veram ac propriam ex causis primordialibus impertitam fuisse substantiam, quae ipsa substantia, rebus in causas suas revertentibus, salva atque incorrupta manere dicatur. At praecipue in libro quinto, quo de rerum omnium reditu disputatur, altera illa sententia, quam supra iam explicavimus (cf. §. 36.), uberius est exposita. Itaque haec docentur. Quum non ipsae rerum substantiae ex causis in hunc mundum fingendum profluxerint, sed ex substantiarum, quae in causis remanserunt, „qualitatibus", hic mundus fabricatus atque compactus sit, „ipse reditus non est substantiarum, quae immutabiliter et insolubiliter in se permanent, sed qualitatum et quantitatum aliorumque accidentium, quae per se et mutabilia sunt et transitoria, locis temporibusque subiecta, generationibus et corruptionibus obnoxia." (V, 13—16).

§. 65.

Quaecunque praeterea super illo rerum omnium reditu, si rem generatim atque universe spectamus, memoratu digna videantur, Scotus ipse in augustius redacta his verbis exponit.

„Visum est nobis, quasdam theorias de reditu effectuum in causas, h. e. in rationes, in quibus subsistunt, subiungere. Cuius reditus triplex occurrebat modus. — Quorum primus quidem generaliter in transmutatione totius sensibilis creaturae, quae intra huius mundi ambitum continetur, h. e. omnium corporum, seu sensibus corporeis succumbentium, seu eos prae nimia sui subtilitate fugientium, considerantur, ita ut nullum corpus sit intra textum corporeae naturae, sive vitali motu solummodo, seu occulte seu aperte vegetatum, seu irrationabili anima corporeoque sensu pollens, quod non in suas causas occultas revertatur. Ad nihilum enim redigetur in his, quae substantialiter a causa omnium substituta sunt. Secundus vero modus speculationis suae sedem obtinet in reditu generali totius humanae naturae, in Christo salvatae, in pristinum suae conditionis statum ac veluti quendam paradisum, in divinae imaginis dignitatem, merito unius, cuius sanguis communiter pro salute totius humanitatis fusus est, ita ut nemo hominum naturalibus bonis, in quibus conditus est, privetur, sive bene, sive male in hac vita vixerit. Ac sic divinae bonitatis et largitatis ineffabilis et incomprehensibilis diffusio in omnem humanam naturam apparebit, dum in nullo punitur, quod a summo bono manat. — Tertius de reditu theoriae modus versatur in his, qui non solum in sublimitatem naturae in iis substitutae ascensuri, verum etiam per abundantiam divinae gratiae, quae per Christum et in Christo electis suis tradetur, supra omnes naturae leges ac terminos superessentialiter in ipsum deum transituri sunt, unumque in ipso et cum ipso futuri. Quorum recursio veluti post quosdam gradus septem discernitur. Ac primus erit mutatio terreni corporis in motum vitalem, secundus — vitalis motus in sensum, tertius — sensus in rationem, dehinc — rationis in animum: in quo finis totius rationalis creaturae constituitur. Post hanc veluti quinque partium nostrae naturae adunationem, corporis videlicet, vitalis motus, sensus, rationis, intellectus (ita ut non quinque,

sed unum sint, inferioribus semper a superioribus consummatis, non ut non sint, sed ut unum sint) sequentur alii tres ascensionis gradus, quorum unus est transitus animi in scientiam omnium, quae post deum sunt, secundus — scientiae in sapientiam, h. e. contemplationem intimam veritatis, quantum creaturae conceditur, tertius, qui et summus — purgatissimorum animorum in ipsum deum supernaturaliter occasus ac veluti incomprehensibilis et inaccessibilis lucis tenebrae, in quibus causae omnium" (h. e. electorum s. „deificatorum") „absconduntur. Et tunc nox sicut dies illuminabitur h. e. secretissima mysteria beatis et illuminatis intellectibus ineffabili quodam modo aperientur. Tunc perficietur octonarii numeri veluti supernaturalis cubi perfectissima soliditas, in cuius typo sextus titulatur Psalmus „„Psalmus David per octava."" — Resurrectio quoque domini non aliam ob causam octava die facta est, nisi ut beata illa vita, quae post septenariam huius vitae per septem dies revolutionem est futura post mundi consummationem, mystice significaretur, quando humana natura, ut praediximus, in suum principium per octonariam ascensionem reditura sit, quinariam quidem intra naturae terminos, ternariam vero supernaturaliter et superessentialiter intra ipsum deum, quando quinarius creaturae numerus ternario creatoris adunabitur, ita ut in nullo appareat, nisi solus deus, quemadmodum in aëre purissimo nil aliud nisi sola lux." (V, 39. — Cf. V, 8, 16, 20—21, 22, 25 [ed. Ox. p. 254; ad quem locum transferendus est locus quidam lib. IV, 14 (l. l. p. 194)], 36 [l. l. p. 289—290], 37 [l. l. p. 293—294], 38 [l. l. p. 301, 308—309]). —

Exposito igitur hac ratione, quale sit librorum de divisione Naturae argumentum, super disserendi demonstrandique via, quam Scotus noster in iis persecutus est, quum

quidem propositi quaestionis argumenti verbo respexerimus, vix quidquam amplius dicendum videtur. Hanc enim iam in ipso horum librorum argumento explicando quantum necesse est, a nobis patefactam esse arbitramur. Nec dissimilis est ei, quam in libro de praedest. haberi vidimus. — Multa, quasi per se vera sint, sumuntur; multa auctoritatibus, praecipue Pseudo-Dionysii et Pseudo-Maximi, firmantur; ex his subinde nova quaedam, nunc satis subtiliter, modo etiam ineptius, ratiocinando efficiuntur. Qua re cum factum sit, ut haec philosophia ac theologia fere sint insulsa quaedam, perpetuo opinionis errore conficta, illud profecto necesse fuit, etiam ipsi Erigenae aliquando in mentem venire, quam sibi adversarentur non solum, quae communi omnium consensu vera esse crederentur, sed etiam, quae doctrina christiana proponeret. Hoc autem, simulatque animadvertit, nihil antiquius habet, quam ut ad suae disciplinae placita, quaecunque ipsi contradicant, accommodet. Atque hac in re mira profecto arte excellit. Permultos enim sacrae scripturae locos, permulta doctrinae christianae capita tam misere vexavit, discruciavit, ea turpitudinis specie polluit, ut, qui eorum adspectum ferre possit, vix esse putemus quemquam. Sed haec hactenus. Quum res ipsas plurimis explicaverimus, de rebus ipsis paucissima sufficiant.

Quicunque igitur hanc alteram scriptionis nostrae partem satis magna cum diligentia examinaverit, is certe ad propositi quaestionis argumenti verba: „an et quatenus I. Sc. Erigenae liber de divisione Naturae et cum recta ratione et cum doctrina christiana consentiat“ — hoc respondendum esse concedet, illum, quem diximus, librum, si totum ipsius argumentum, totam ipsius disciplinam atque indolem respicias, nulla ex parte aut cum recta ratione, aut cum doctrina christiana consentire, atque optimo iure ab Honorio III, pontifice maximo, ut „scatentem vermibus haereticae pravitatis“ — esse damnatum. Nam praeterquam

quod et aliud agendo et data opera apertissimum docet pantheismum, illum videlicet, quem emanativum, quod vocant, systema sequitur, etiam hoc commisit, ut plures easdemque gravissimas doctrinae christianae partes ad pantheismi istius decreta miserrime depravaverit, et eo usque mutilaverit, ut ne vitae quidem usui maxima inde damna, non redundare non possint. —

